

RASPRAVA

Kulturna politika

Pišu:

Gvozden Flego, Boris Jurinić, Nada Vrkljan-Križić, Sonja Muštra, Želimir Laszlo, Tihomir Milovac, Katarina Luketić, Davorka Vukov Čolić, Vojislav Mataga, Šime Vranić, Luciano Lukšić

stranice 21-29

zarez

**Ivo Maroević
Hrvoje Turković**

ISSN 1331-7970

dvojednik za kulturna i društvena zbivanja • zagreb, 17. veljače 2000, godište II, broj 25 • cijena 10,00 kn; za BiH 2,5 km; za Sloveniju 320 sit

Retorika politike

pišu:
**Dejan Kršić,
Nataša Govedić**
stranice 6, 7

Slučaj Haider

Bojkot, solidarnost ili provokacija

Priredio
Mirko Petrić
stranice 10-11

Država i vjerske zajednice:

Važan je princip odvojenosti

Ivana Vukelić
stranica 14-15

Razgovor:
Rade Šerbedžija
Sjećanja bez mržnje
stranica 13

Esej

Nestorova ostavština

Gajo Peleš
stranice 34-35

Zeleni kader

Teta Liza

Cinkuši

HANS-GEORG GADAMER STOLJEĆE MISAONOG SVJEDOČENJA

Damir Barbarić, Dragutin Lučić, Hrvoje Jurić
stranice 16-19

zarez gdje je što

Poslije izbora

- Verbalna halucinacija • **Boris Maruna 3**
 Ocvala Tudmanova Cvjetnica • **Branko Matan 4**
 Polupredsjednik polukruži poluhrvatskom • **Tibomil Radja 4**
 Tudmanovi voljni izvršitelji • **Dejan Kršić 6**
 Hrvatska – mala zemlja za veliki oportunitizam • **Nataša Govedić 7**
 Crvena krpa • **Abmed Salibbegović 8**
 Čemu uzbuha – lete ptice • **Grozdana Cvitan 8**
 Glasovi siromašnih i imovina bogatih • **Pavle Kalinić 12**

Zarezi

- Info: veljača 2000. • **Mirna Šolić, Agata Juniku, Dina Pubovski 5**
 Najave: veljača 2000. • **Iva Pleše, Dina Pubovski 5**

U žarištu

- Intelektualni PTS • **Andrea Zlatar 3**
 Nemoralni andeo u kući • **Maja Uzelac 9**
 Razgovor s Radom Šerbedžijom: Sjećanja bez mržnje • **Melita Richter Malabotta 13**
 Država i vjerske zajednice • **Ivana Vukelić 14-15**

Slučaj Heider

- Anonimni pozivi i blindirani automobili • **Mirko Petrić 10**
 Bojkotirajmo ovu zemlju! • **Robert Fleck 10**
 Bojkot, solidarnost ili inteligentna provokacija • **Anketu priredio Mirko Petrić 11**
 Zašto svi volimo mrziti Heidera? • **Slavoj Žižek 12**

Hans-Georg Gadamer

- Stoljeće misaonog svjedočenja • **Damir Barbarić 16**
 Gadamer kod nas • **Hrvoje Jurić 16**
 Položaj filozofije u današnjem društvu • **Hans-Georg Gadamer 17-18**
 Zavičaj kao jezik • **Hans-Georg Gadamer 18**
 Nek' ti dobro ide • **Dragutin Lučić 19**

Likovnost

- Tko je Vlado Martek? • **Miško Šuvaković 20**
 Vitalizam stvaralačke geste • **Marijan Špoljar 31**
 Dođi i sjedni • **Olga Majcen 31**
 Enciklopedija mrtvih • **Sunčica Ostoić 31**

Kazalište i glazba

- Revijalnost univerzalnosti • **Filip Krenus 32**
 Brak na Dionizov način • **Nataša Govedić 32**
 Pišite • **Dina Pubovski 33**
 Cedeteka • **Kornelije Hećimović, Dina Pubovski 33**

Teorija i književnost

- Nestorova ostavština • **Gajo Peleš 34**
 Abecedno putnici i namjernici • **Dean Duda 35**
 Valentinovo 2000. • **Milko Valent 40**
 Kolhida • **Sanja Lovrenčić 41**

Kritika

- Intervjui vuka samotnjaka • **Tonči Valentić 30**
 Dijalog s romanom • **Jagna Pogačnik 36**
 Nametnuta krivnja • **Grozdana Cvitan 37**
 O diktaturi slijepih • **Marinko Krmpotić 37**
 Mračne pustolovine ludog psa • **Jurica Pavičić 38**
 Filozofski kraj stoljeća • **Hrvoje Jurić 39**
 Pjesme o ljubavi • **Rade Jarak 45**

Reagiranja

- Sva prava možete ostvariti novcem • **Gojko Grubor 42**
 Rusističke polemike • **Aleksandar Flaker 43**
 Netočne i neobrazložene tvrdnje • **Slaven Barišić 43**
 Žene u politici • **Krešimira Gojanović 46**

Zarezi

- Ukratko: knjige i časopisi • **Grozdana Cvitan, Nikica Gilić, Mima Šolić, Aleksandra Orlić, Dušanka Profeta, Filip Krenus, Fabruđin Novalić 44-45**
 Eurozarezi • **Srdan Rabelić, Gioia-Ana Ulrich, Vesna de Vink Gulin 47**

TEMA BROJA:

PROMJENE: KULTURNA POLITIKA

- Inicijativa za novu strategiju znanosti u Hrvatskoj • **Gvozden Flego i suradnici 21**
 Evaluacijski imperativ nove kulturne politike • **Boris Jurinić 21**
 Teze za novu muzejsku politiku • **Nada Vrkljan-Križić, Sonja Muštra, Želimir Laszlo, Tibomir Milovac 22**
 Peticija • **Bojan Munjin, Saša Milošević 22**
 Gorki talog iskustva • **Krešimir Galović 23**
 Razgovor s Ivom Maroevićem: Ništa nije nepovratno uništeno • **Katarina Luketić 24-25**
 Razgovor s Hrvojem Turkovićem: Filmski život poslije smrti • **Davorka Vukov-Colić 26-27**
 Nekoliko napomena uz Zuppinu Bilježnicu • **Vojislav Mataga 28**
 Kulturna politika • **Šime Vranić 28**
 Prosvjeta za budućnost • **Luciano Lukšić 29**

Na naslovnici: Prizori s promo-koncerta Tete Lize i Cinkuša, KSET (foto: Bosiljko Domazet)

Teta Liza »Moje Međimurje«

**CD i MC
može se kupiti na
području Zagreba u:**

**Orfej (Bogovićevo)
Importanne Centar
Importanne galerija (CD shop Sirius)
Croatia records (Bogovićevo)
Svijet glazbe (Tržni centar Savica)**

za narudžbe izvan Zagreba prodaja pouzećem na tel. 040/390-056
cijene: 60,00 kn CD; 20,00 kn MC + troškovi otpreme i poštarine

RADNO VRIJEME
PON-PET 8-16 h
SUB 8-14 h

DEVIN
d.o.o. 10000 ZAGREB
A. HEBRANGA 23
TEL (01) 4856-252

DOĐITE NA PROBNU VOŽNJU...

CITROËN XSARA

Picasso
već od
120.000 kn

CITROËN

**Najpovoljniji uvjeti kreditiranja
bez jamaca na 3, 4 i 5 godina**

AP AUTO PEBA

OVLAŠTENI DISTRIBUTER CITROËN VOZILA

RAKITJE - Stari hrast 29 - Tel. 33 73 141 Tel/fax. 33 72

Tri slike iz prevratnih vremena (1)

Ocvala Tuđmanova
Cvjetnica

Prevrat od 3. siječnja navodi nas da minimum zamijenimo maksimumom, logika prevrata sili nas da odjednom razmišljamo kao da je sve moguće

Branko Matan

Cini se da je od 3. siječnja sve nekako na nov način u pitanju. Kao da sve još jednom iznova treba promisliti i kao da to treba učiniti tako da kalupe starih misli definitivno ostavimo iza sebe. Dok smo govorili o hadezeovskom režimu, uvijek smo se orijentirali prema nekom svojem i zamišljivo općem minimumu koji je režim ugrožavao ili gazio, prema nekom pragu koji je bio prijedeh, pragu moralnosti, zakona ili elementarnih kriterija. Prevrat od 3. siječnja navodi nas da minimum zamijenimo maksimumom, logika prevrata sili nas da odjednom razmišljamo kao da je sve moguće. Sve, pa i najbolje.

To je velika promjena i njezinoj veličini pripada i veličina opasnosti koju ta promjena sa sobom nosi. U najcrnijim trenucima prošloga režima znali smo da će ludovanju jednom doći kraj, znali smo da nas čeka svjetlo, u sebi smo bili osvjedočeni da ono blista na kraju tunela, kako god dalekom, makar ga čak i ne nazirali. Ali što će biti s ovime što sada počinje? Kamo ćemo gledati i kakva svjetla u sebi nositi bude li krenulo po zlu i dovelo nas do novih crnih dana? Što ćemo ako

nas »sloboda i demokracija« razočaraju? Kamo ćemo iz tih deziluzija?

Svejednako, taj je 3. siječnja bio dan koji je ispaao dobro. Za mene se samo dva druga dana s njime mogu usporediti, onaj 10. prosinca 1989, kada sam ujutro potpisivao peticiju za uvođenje višestranačja, da bih već navečer sa zaprepaštenjem saznao da je vlast peticiju prihvatila (na sastanku Predsjedništva CK SKH), i ona noć između 16. i 17. prosinca 1991. kada je donesena odluka koja je provedena 15. siječnja 1992. Ne znam jesu li tri dobra politička dana mnogo ili malo za jedan život, ali pouzdano znam da je na svakoga od njih došlo tisuće loših.

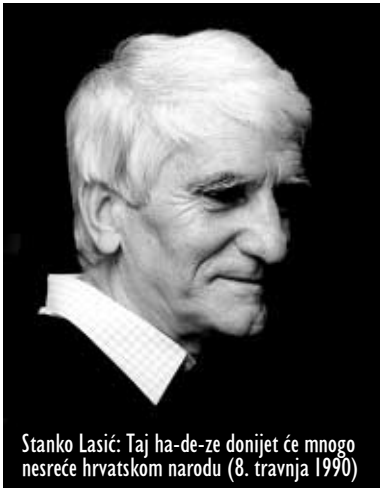
Lasićeva rečenica: retrospektiva

Ispričat ću jednu priču, opisati sjećanje na detalj iz već davnog razgovora sa Stankom Lasićem. Bio sam pozvan u njegov stan, bila je večer 8. travnja 1990, lijepa nedjeljna večer, dva tjedna prije prvog kruga prvih izbora. Lasić se upravo bio pojavio u Zagrebu, valjda iz Amsterdama, a predizborna kampanja je bila u punom pogonu. Pamtim kako, ušavši u stan, još nisam niti sjeo, a već je netko, Jelena ili Lea, rekao da je jutros »Stanko bio na mitingu«, na kasnije slavnoj »Tuđmanovoj Cvjetnici«. Odmah sam ga, naravno, pitao za dojmove i u trenutku kada sam se smjestio na sofi njegov je opširan odgovor već započinjao.

Iz tog odgovora upamtio sam jedino prvu rečenicu. Prethodio

joj je maleni tajac, Lasićev ozbiljan pogled prema dolje, prema podu, zatim su riječi počele polako slijediti jedna drugu. »Taj ha-de-ze...«, glasio je početak, a Lasić je slogove stranačke kratice, tada još prilično svježe i neprihvaćene, izgovarao posve odvojeno, prevrćući ih u artikulaciji s nekom nemirnom distancom, onako kako se iz ruke u ruku prebacuje vruć krumpir. Uspjevši tako izgovoriti riječ »ha-de-ze«, odjednom je zastao i na licu mu je zatitrao mekan, pomalo rezigniran osmijeh. Bio je to osmijeh povjesničara, osmijeh koji je kazivao: Eto, lomim jezik s tom bizarnom kraticom, čudnom jezičnom novotarijom, a znam da ću i sâm već sutra živjeti s tom riječi kao da je oduvijek u našim rječnicima; danas je to pojam koji se tek počeo puniti svojim značenjima, sutra će nam svima značenja biti i previše.

Zatim je došao nastavak, izgovoren mirno i strogo, nastavak koji je glasio: »...donijet će mnogo nesreće hrvatskom narodu«. To je bio čas da se ja nasmijem. Lasićeva formulacija doimala mi se iznimno blago i odveć suzdržano. Ne znam više kakve su riječi tada u meni odjekivale u odnosu na Tuđmanovu stranku i prijetnju njezina izborna uspjeha, nisam u ono doba vodio dnevnik,

Stanko Lasić: Taj ha-de-ze donijet će mnogo nesreće hrvatskom narodu (8. travnja 1990)

valjda su bile emocionalno obojene, hiperbolične, nešto u stilu »smaka svijeta«, »katastrofe« i »tragedije«. No znam da sam pomislio ono što sam inače u razgovorima s Lasićem često pomišljao: dobro je razgovarati, dobro je znati koliko smo različiti čak i kada se posve slažemo, dobro je čuti drugog čovjeka i njegov glas koji kazuje nešto što mi nikada ne bismo izgovorili, premda smo sigurni da o onome o čemu govorimo »sve znamo«.

Posebnu je snagu Lasićevu iskazu davalo korištenje riječi »hrvatskom narodu«. Netko drugi bi, kazujući takvu rečenicu, umjesto »hrvatskom narodu« rekao »svima nama«, »Hrvatskoj«. Snaga iskaza bila je u korištenju upravo onog pojma na koji su se hadezeovci pozivali i kojim su se tako neodmjereno razmahivali. Hadezeovsku »prazninu« pojma Lasić je izokrenuo, pojam je iznenada bio »pun«, i to na zastrašujuć način.

Prizori iz političkog života

Desetljeće koje stoji između razgovora u Lasićevu stanu i trenutka u kojem bilježim ove retke proveo sam intenzivnije nego bilo koje prethodno desetljeće, s rečenicama drugih ljudi, rečenicama političke provenijencije. Vodeći dnevnik, godinama sam osluškivao ratne rečenice i »prevodio« ih u vlastiti tekst. A »ratne rečenice« teško je tada bilo odvojiti od političkih, jer politika je jedva bila išta drugo do rat. Svašta sam se o »HDZ-u« i »hrvatskom narodu« načitao i naslušao, ali s Lasićevom kombinacijom riječi nisam se susreo. Možda je tih riječi bilo, možda su negdje izgovarane i zapisivane, no do mene nisu doprle.

Prelistavajući nedavno novine i uživajući u strasti s kojom su novinari otkrili dolazak sebi zanimljivih vremena — zlatnog doba u kojem će mnogi mjeseci sva-

kodnevno donositi dramatične prizore iz jednog od najprivlačnijih teatar, teatra moći, prizore naglih uspona i padova, hapšenja i suđenja, lova na slavne i bogate — iznenada mi je u jednom novinskom članku pogled pao na riječi kod kojih sam zastao u snebivanju. Riječi su se zatekle u rutinskom napisu o »raskolu u HDZ-u«, bile su izgovorene usput, unutar veće rečenice, kao da govore o nečemu posve samorazumljivom. Glasile su ovako: »...onih koji su posljednjih devet godina počinili hrvatskom narodu mnogo zla...«. Istini za volju, treba dodati, novinarka koja je tekst napisala (Helena Puljiz, u *Jutarnjem listu* od 15. siječnja) formulaciju ne adresira na cijeli HDZ, nego na njegov dio, ali za mene je to ipak bio nenadani susret nakon deset godina, za mene su to bile »Lasićeve riječi« i ništa drugo.

Pomislio sam tada: ona kao da je sjedila s nama u Lasićevoj sobi, nosila u sebi sve vrijeme te riječi i danas ih spominje kao najnormalniju činjenicu, kao nešto što je oduvijek bilo tu. Pomislio sam još: jedno je vrijeme završilo. To je, za moj račun, kraj hadezeovskog razdoblja, kraj »državotvornih« ludila, pomalo i kraj rata. Završio je smrtonosni karneval.

Uočio sam i numerološki aspekt puta te rečenice: Lasić je govorio dva tjedna prije »dolaska HDZ-a«, njegove riječi pojavljuju se dva tjedna poslije »HDZ-ova odlaska«. Sve što se zbililo, zbililo se u njihovoj odsutnosti, u šutnji, zbililo se između.

Neobično je kako rečenice žive u vremenu, neobično je kako vrijeme živi s nama i rečenicama koje podjednako pripadaju i nama i njemu. Čini se da se igraju s nama, kao da nam povijest njima namiguje. Kao da nam želi dojaviti svoju zagonetku. ▣

* Završni dio Matanova teksta, preostale dvije slike iz prevratnih vremena, objavit ćemo u sljedećem broju *Zareza*.

Napokon imamo predsjednika Republike u osobi Stipe Mesića. Zapravo imamo »polupredsjednika-sustanara« koji je primoran kohabitirati s već imenovanom Vladom Ivica Račana, jer se ona oslanja na nadpolovičnu većinu u Saboru. Kad bi novi državni poglavar na jedan ili drugi način zadobio saborsku većinu, onda bi bio moćan predsjednik poput Franje Tuđmana koji je sastavljao i rastavljao vlade po miloj volji.

U tom leži sjaj i bijeda polupredsjedničkoga sustava: s parlamentarnom većinom predsjednik je »bog i batina«, u protivnom je slučaj tek polupredsjednik, sustanar, podstanar. Otuda stalno rivalstvo pa i sukobi između predsjednika države, vlade i Sabora, kako to poučava nedavna i tekuća praksa kohabitacije u Francuskoj.

Već izbile nesuglasice

Doduše, i bez saborske većine polupredsjednik ima velike ustavne ovlasti, njih dvadesetak na broju, među kojima su pravo imenovanja vojnih zapovjednika i diplomata, sazivanje sjednica Vlade kojima predsjedja, a također i sazivanje izvanrednih sjednica Sabora te još štošta drugo. I što je najvažnije, ali i najnejasnije, po Ustavu *Predsjednik osigurava redovno djelovanje državne vlasti*, a što to znači, reći će ustavnolozci.

Oko nekih pitanja već su izbile nesuglasice i prije ustoličenja

Stipe Mesića za predsjednika Republike. Tako je novi ministar obrane Jozo Radoš osporio Mesiću imenovanje zapovjednika Glavnoga stožera HV. Također je Miroslav Tuđman, u svojstvu šefa »obavještajne zajednice«, podnio ostavku privremenom predsjedniku Republike Zlatku Tomčiću, ne pričekavši prisegu novoizabranoga predsjednika Republike. Sve to najavljuje poč-

dobnog otklona od tog istog Ustava! To nikako ne može proći, jer je legitimitet izabranog predsjednika barem isto toliko jak kao i legitimitet cjelokupnoga Sabora.

Marginalizacija predsjednika

»Dvorski« pravnici već će nekako razriješiti taj formalni prijepor, ali politički sukob ostaje.

Neprincipijelna koalicija
Polupredsjednik
polukružni
poluhrvatskom

Legitimitet izabranog predsjednika barem je isto toliko jak kao i legitimitet cjelokupnoga Sabora

Tihomil Radja

tak borbe oko predsjedničkih ustavnih prava.

Pri preuzimanju dužnosti u petak, 18. veljače, Stipe Mesić »položiti će svečanu zakletvu na vjernost Ustavu«. U međuvremenu je koalicija Ivica Račana opetovano zahtijevala da se novi predsjednik sâm od sebe odrekne većine svojih ustavnih ovlasti. Tu već izbija debela kontradikcija između prisjega na Ustav i isto-

Naime, kandidat Mesić već je bio obećao da će odustati od »ekstenzivnih« nadležnosti bivšega predsjednika, a o svemu ostalom neka odluči Sabor dvotrećinskom većinom. Čini se da ni to nije dovoljno vladajućoj koaliciji.

Koliko se moglo razabrati iz šume hrvatskoga zakonodavstva, ekstenzivne ovlasti sadržane su u sedam-osam zakona koji se tiču obrane, diplomacije, uprave i sa-

Ako te ovlasti ne bude mogao preinačiti Sabor, na primjer zbog nemogućnosti sklapanja dvotrećinske većine, preostaje referendum koji može raspisati Zastupnički dom običnom većinom. Dakako, Stipe Mesić tome se neće niti može protiviti, utoliko prije što je i sâm najavio pokretanje široke javne rasprave o cjelokupnom Ustavu, a ne samo o marginalizaciji postojećih pred-

sjedničkih kompetencija. To je golem posao i na duži rok, a dotle će novi predsjednik morati kohabitirati s *neprincipijelnom koalicijom*, koja i ne mora vazda biti stabilna...

Kako završavaju trijumvirati

Po svojoj prilici odsele će se državno-politički život u Hrvatskoj polarizirati oko pristalica parlamentarizma i sljedbenika (polu)predsjedničkoga sustava, što god značio jedan ili drugi model. Polarizacija bi najprije mogla zahvatiti saborske zastupnike, potom stranke i javnost, a sve na štetu brzog rješavanja gorućih materijalnih i drugih teških društvenih problema.

I to pokazuje da se ne može ostate pri dvoglavoj izvršnoj vlasti (Vlada i predsjednik) i trijumviratu triju predsjednika (Republike, Vlade i Sabora). Još iz doba Rimskoga Carstva zna se kako završavaju trijumvirati: Cezar i Oktavijan su se otarasili Pompeja i Krasa, odnosno Lepida i Antonija koji je našao utočište u slatkom zagrljaju Kleopatre...

U konačnici će se možda i Hrvatska prikloniti američkom predsjedničkom modelu, koji u SAD-u funkcionira već treće stoljeće, zahvaljujući ustavu za koji Talleyrand reče da je »kratak i dosta nejasan, ali sasvim praktičan«. ▣

Mirna Šolić/Agata Juniku/
Dina Puhovski

Slučaj Katunarić

Već u prvoj polovini devedesetih Zagrebačko kazalište mladih prestalo je biti dobro kazalište, što je, s obzirom na neupitnu i višestruko provjerenu kvalitetu glumačkog ansambla, vrlo brzo izazvalo frustracije u kući i odbojnost kod onih koji su tu kuću godinama voljeli i rado posjećivali. Iako je, kao i u ostalim kulturno-umjetničkim institucijama, glavni uzrok krizi bio kronični nedostatak novca, činjenica jest da se ZKM-u još, povrh toga, dogodio i nesretni pad *cuga*, što je veliku dvoranu sljedećih nekoliko godina učinilo potpuno neupotrebljivom. No sve bi to ZKM vjerojatno nekako preživio da ga od 1994. ne prati slučaj *Katunarić*, što je pak rezultiralo kontinuiranim paralelnim, medijski uredno praćenim, *teatrom u teatru*.

Velika predstava kulminirala je u mrkloj noći s 5. na 6. veljače, kada su trojica glumaca iz ansambla ZKM-a na aerodromu dočekali ravnatelja Lea Katunarića koji se vraćao s poslovnog dogovora u Bogoti, odveli ga u kazalište, prisilili da potpiše ostavku, nakon čega je on otišao u — nepoznato. Za vrijeme Katunarićeve službenog puta, naime, poslovni direktor Ivan Vuković pronašao je dokumente koji dokazuju kako je, sada već bivši, ravnatelj ZKM-a godinama, na ovaj ili onaj način, *prisvajao* dio novca iz zajedničke *kasice-prasice*. Sve bi to bila samo još jedna uobičajena, mada zahvaljujući filmskom scenariju visoko stilizirana, crtica iz crne kronike da nije nekoliko pitanja na koja nitko do sada nije odgovorio. Mi ćemo postaviti samo dva: Kako ZKM-ovci

objašnjavaju svoje dosadašnje česte promjene *raspoloženja* prema Leu Katunariću, koja su varirala od otvorenog suprotstavljanja i pokušaja rušenja do intenzivnog lobiranja u njegovu korist, pri čemu su indicije, pa čak i navodni dokazi za određene *nepoćudne radnje* ravnatelja, postojale još od 1996. godine, odnosno je li doista moguće da oni o istim *radnjama* nisu ništa znali još prije svega nekoliko mjeseci kad su ga, prilikom posljednjeg reizbora, uz dvije-tri iznimke, jednoglasno podržavali? I, konačno, zašto pronađene dokazi nisu predali policiji, već su od nečeg što bi trebao biti suhoparni formalno-pravni postupak napravili teatar? (A. J.)

Koncert pred Saborom?

U tijeku je potpisivanje peticije studenata Muzičke akademije u Zagrebu, peticije kojom se ponovno pokušava ukazati na neadekvatnost njezina postojećeg prostora. Akademija, koja vlastitu zgradu traži već desetljećima, podstanar je Hrvatskog glazbenog zavoda, a činjenica da je već općepoznato kako njezini studenti moraju vježbati u prenapučenim garderobama nije do sada ubrzala rješavanje problema. U uporabi je još nekoliko neadekvatnih prostora, a ukoliko ni ova peticija ne naide na povoljan odgovor, studenti najavljuju prosvjedni koncert u proljeće na Markovu trgu. (D. P.)

Četverored pred sudom?

Javna rasprava o umjetničkim i političkim kvalitetama Sedlarova blajburškog epa doživjela je vjerojatno vrhunac kad je Državnom odvjetništvu u Zagrebu nedavno podnesena krivična prijava protiv Jakova Sedlara. Prijavu je podnio Tomislav Fiket, redatelj i scenarist, apsolvent filmske režije iz Zagre-

ba, pozivajući se na dva stavka članka 174. Kaznenog zakona RH kojima se regulira kršenje ljudskih prava na temelju razlike u rasi, spolu, boji kože ili nacionalnosti te javno iznošenje zamisli o nadmoćnosti jedne rase nad drugom. Prijava je »pokušaj pokretanja javne civilne inicijative« i posljedica privatne zgroženosti tužitelja nad onim što autor(i) filma *Četverored* naziva(ju) *istinom* pričom, njegova reakcija na karikiranje pripadnika srpske nacionalnosti, krivo predstavljanje etničke pripadnosti partizana te seksističke nazore koje je uočio u autora filma. Ako Državno odvjetništvo prijavu prihvati, vjerojatno će biti riječi i o tome je li za sporne elemente u filmu odgovoran i scenarist filma, stanoviti Aralica, te o pitanju treba li na poseban način deklarirati film čijim se sadržajem krši Zakon. Uostalom, možda bude još sličnih privatnih prijava na osnovi navedenog, dosad zanemarivanog članka Zakona. (D. P.)

Nagradne igre

Nakon što je nagrađena uglednom njemačkom književnom nagradom *Heinrich Mann* Dubravka Ugrešić nagrađena je i povratkom u televizijski nacionalni dnevnik u kojem je bilo izviješteno o nagradi *naše književnice*, što će pomoći *Letičinoj* mladoj generaciji *koja ne zna tko su Vještice iz Rija*. Dubravki Ugrešić

čestitao je i ministar Vujić, protiv kojeg je pak nedavno potaknuta peticija zbog izjava u kojima se i ona spominje. Radi se o kulturnjacima iz Hrvatske koji su bolje životne i radne uvjete potražili negdje drugdje i koji su neumjesno uspoređeni s francuskim antisemit-skim književnikom Celineom, no s druge strane, čini se da javnost ne zna razlikovati kada je netko prisiljen otići (iz zemlje), a kada još ima izbora, i kao da brine treba li se prema tomu posebno *postavljati*. (D. P.)

Rodna perspektiva u znanosti Europski dom, Zagreb, 11. veljače

U organizaciji Ženskih studija te povodom proslave pet godina djelovanja u Europskom domu u Zagrebu u petak 11. 2. 2000. održana je tribina *Rodna perspektiva u znanosti*. Tribinu je otvorila Biljana Kašić razmatrajući percepciju Ženskih studija u okviru novog interdisciplinarnog poimanja znanosti i položaja u odnosu na akademski tip znanja i pitajući se jesu li Ženski studiji samo perspektiva ili intervencija u postojećem stanju. Ingrid Šafranek govorila je o spolnoj/rodnoj dimenziji u francuskom kontekstu i važnosti suradnje s institucijama znanja, a problem revalorizacije povijesnog i zapostavljenost žena u kreiranju »privilegirane« povijesti istaknula je Andrea Feldman, zbog činjenice da se *ženska povijest* puno puta smatrala političkim pitanjem i ideologizacijom, a manje sudjelovanjem u brizi za opće i javno

dobro. Na problem rodne perspektive u znanosti, konkretno u medicini, osvrnula se Gordana Cerjan-Letica, govoreći o teškoćama i predrasudama s kojima se susreću žene u stvaranju karijere i analizirajući zastupljenost oba spola s obzirom na specijalizaciju, tradicionalno poimanje žene i nedostupnost pozicija s koje se napredovanje određuje. O sličnom problemu govorila je i Maja Uzelac tematizirajući *Ženski glas*, odnosno mogućnost zauzimanja za sebe u javnom i privatnom prostoru. Jedan od aspekata zapostavljanja ženske perspektive u znanosti jest i činjenica da se u hrvatskoj znanosti *nasilje* uopće ne tematizira, kako je istakla Vesna Teršelič, što je čudno

osobito zbog činjenice da je Hrvatska tijekom rata, ali i poslijeratnog perioda, bila suočena s valom nasilja. Zaključnu riječ je imala Nadežda Čačinović s osvrtom na *socijalnu*, odnosno *rodnu konstrukciju zbilje*, ističući činjenicu da se svijet ukazuje u konstruiranom društvenom aspektu, pa je stoga i socijalna konstrukcija roda promjenjiva. Da bi je promijenili, potrebno je podupiranje samorefleksije i spoznaje, odnosno *znanje kao takvo*. (M. Š.)

Iva Pleše/Dina Puhovski

Boškarini, sopele i ostalo

Izložba *Od ordenja do simbola identiteta, priča o istarskom suveniru, Etnografski muzej Istre u Pazinu*

U Etnografskom muzeju Istre u Pazinu u petak 25. veljače otvara se izložba pod nazivom *Od ordenja do simbola identiteta, priča o istarskom suveniru*. Prema najavama ravnateljice Muzeja Lidije Nikočević ova će izložba biti nešto drukčija od onih koje najčešće nastaju u kontekstu hrvatske etnografije. Istarske etnologe je, naime, zainteresirao *proces transpozicije tradicijskih predmeta u tzv. suvenire te transformacija tradicijskih rukotvoraca u proizvođače suvenira*. Već je u tome moguće otkriti važnu razliku naspram široko rasprostranjenog shvaćanja etnografije kao one koja samo popisuje preostala »tradicij-ska dobra« ili rekonstruira ona nestala, bez sluha za stalne mijene

i današnjicu. Kustose pazinskog muzeja zanimala je u ovom slučaju suvremenost, nastanak *predmeta koji zrcale simboliku zavičajnog identiteta u kontekstu nove društvene i političke stvarnosti u Istri devedesetih godina 20. stoljeća*.

Koza, boškarin, kažun, sopele — neki su od simbola koje prepoznajemo kao istarske, a oni se, među ostalima, i upravo kao simboli, koriste i u suvremenoj izradi turističkih suvenira. Kako su oni kao motivi povezani sa *simbolikom društvenih i političkih elita, s novodefiniranom baštinom*, istražio je Sandi Blagonić, dok je Robert Bilić analizirao »autentičnost« i povezanost suvremenih suvenira s tradicijom istarskog sela. Nevena Škrbić nastojala je ocrtati različite oblike njihove proizvodnje i konzumacije, a zajedno sa Žarkom Nikinom snimila je i videofilm o izrađivačima suvenira koji je također dio najavljenе izložbe.

Osim što *priča o istarskom suveniru* najavljuje neka novo-stara razumijevanja muzejskih izlaganja etnografskih *predmeta*, ona također pruža put u toliko nam potrebnu *decentralizaciju* kulture i svega ostalog. Možete li, dakle, zaputite se u Istru i Pazin. (I. P.)

Rudar u Tvornici

Rambo Amadeus, Tvornica, Zagreb, 18. veljače

U petak, 18. veljače, zagrebačka će Tvornica ugostiti Ramba Amadeusa, jednu od *estradnih* zvijezda s prostora bivše Jugoslavije. Pravim imenom Antonije Pušić, Rambo Amadeus je od prvog albuma, 1988. godine, zbunjivao javnost

kombiniranjem narodnjačkog zvuka i *rapa, funka i rocka*, kao i duhovitim i originalnim tekstovima. Mnoge se njegove pjesme bave aktualnom političkom tematikom, a 1992. godine je u Beogradu naprasno prekinuo televizijski prenošen koncert da bi prigovarao publici što se zabavlja dok se toliki gradovi bombardiraju. Nakon eksperimentiranja s različitim *sampleovima* vratio se starijem zvuku; snimio je dva koncertna albuma te radio glazbu za televiziju i kazalište. Javnosti se neko predstavljao kao Nagib Fazlić Nagon, rudar koji je snimio ploču, a o sebi govori kao o pjesniku, muzičaru i *medijskom manipulantu*. Rambo Amadeus već je nastupao u Puli, a nadajmo se da će se nakon ovog koncerta debate o gostovanju *njihovih* ovdje i *naših* tamo početi privoditi kraju i da će se pričati o *lošim i dobrim* koncertima; upravo najavljeni vjerojatno će pripadati priči o potonjima. (D. P.)

Faust s tri Mefista

Faust, Hrvatsko narodno kazalište, Zagreb

U zagrebačkome HNK 25. veljače bit će premijerno izveden *Faust*. Redatelj Ivica Kunčević poslužio se prijevodom Tita Strozija, a kao dramaturga angažirao Dževada Karahasana. Glazbu je komponirao Luka Kunčević, scenografiju izradio Miljenko Sekulić, a kostime su kreirale Ika Škomrlj i Danica Dedijer.

Da je Goetheov *Faust* tragedija u dva dijela te *jedno od temeljnih djela svjetske književnosti u čijoj se scenskoj panorami prelamaju sva bitna pitanja*

ljudske egzistencije, vjerojatno su vas učili još u pučkoj školi. Specifikum Kunčevićeve postave jest pak u tome što se pojavljuju čak tri Mefista. *Mefista Pjesnika* igra Zvonimir

Zoričić, *Mefista Ravnatelja* Kruno Šarić, a *Mefista Lakrdijaša* Žarko Potočnjak. *Margareta* je Mirta Zečević, a *Faust* — Slavko Juraga. (A. J.)

Zabludovsky

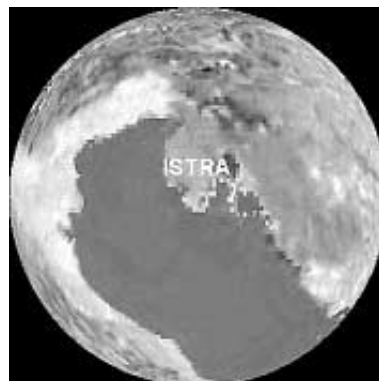
INSTITUT H.C. ZABLUDOVSKY,
VODIČEVA 45, ZAGREB
HRVATSKA

...razgovarajmo...

Instituttet

Zabludovsky
og
Zorica

De Fantastiske Fabeldyr
fra Roskilde
Museet for Samtidskunst.

U žarištu

Tudmanovi voljni izvršitelji

Antun Vujić na izvjestan je način u pravu. Miru Furlan, Dubravku Ugrešić, Radu Šerbedžiju, »vještice iz Ria«... doista nije otjerala hrvatska država, već upravo hrvatsko »civilno društvo«

Dejan Kršić (Arkzin/Bastard)

Bauk kruži Hrvatskom. Bauk uspostavljanja i rekonstrukcije odnosa prema bliskoj prošlosti. Stari HDZ-ovci — sve ljudi u čiju lojalnost pokojnom predsjedniku i Hrvatskoj demokratskoj zajednici nismo ni za tren

ka, reagira agresivno kao da je riječ o napadu na cjelokupni demokratski ustroj. Slaven Leticica tješ se da mladoj generaciji ništa ne znače

miona i vlasnike picerija, svejedno da li iz domovine ili dijaspore.

Ali otkud ta nagla promjena? Dobro, tekst je čitao, ali mnogima

upravo su one bile najbrojnije i najaktivnije u različitim inicijativama i nevladinim organizacijama. Ali što za današnju vlast znače npr. Vesna Teršelić, Mirjana Galo, Veronika Rešković i njihove organizacije, kad SDP-ov ministar kulture smatra kako »nije Hrvatska zgriješila ni prema kome onoliko koliko je Francuska zgriješila prema Celineu. Odlazak je bio njihov izbor...«? U takvom ozračju sav njihov rad postaje besmislen.

Hrvatsko »civilno društvo«

U svom izlaganju smjernica nove Vlade Račan je često naglašavao ulogu »civilnog društva« i suradnju s »nevladinim organizacijama«... Ma koliko to na prvi pogled godilo predstavnicima grupa i organizacija koje su se proteklih godina borile za očuvanje minimuma ljudskih prava, riječ je o neprilicnom i nelagodnom elementu kome ne bi trebalo biti mjesta u radu Vlade i koji zvuči kao pokušaj okupiranja i kontrole sfere civilnog društva, uspostave tzv. vladinih-nevladinih organizacija umjesto autentičnih *grassroots* NVO-a, to jest *suvevrnsne tuzemne inačice* Socijalističkog saveza radnog naroda!

Entuzijastični zagovornici »civilnog društva« zaboravljaju da civilno društvo ne znači samo dobronamjerne skupine zagovornika demokracije, ljudskih prava i zaštite okoline, već i militantne skupine protivnika abortusa (u ime prava ljudskog bića), nacionalističkih ženskih skupina (u ime partikularnog položaja hrvatske žene i majke), zagovornike prava na slobodno nošenje i upotrebu oružja...

Stvar je tim nelagodnija što proteklih deset godina nisu predstavljali teror *Države* (makar ona bila i ekskluzivno hrvatska), već upravo teror »civilnog društva«. Noćna ubojstva, izbacivanja iz stanova, protjerivanja susjeda nisu, po naređenjima vrhovništva linijom subordinacije, provodile vojska i policija, situacija je puno kompleksnija i traumatičnija. Antun Vujić na izvjestan je način u pravu — Miru Furlan, Dubravku Ugrešić, Radu Šerbedžiju, »vještice iz Ria«... doista nije otjerala hrvatska država, već upravo hrvatsko »civilno društvo« — fakultet, kazalište, PEN, Društvo književnika, Društvo filmskih radnika, mediji... Ljudi nepodobnog etniciteta ili političkog opredjeljenja s posla nije izbacivala nedohvatljiva tajna služba po direktnom naređenju Franje Tuđmana, već njihove kolege. Za noćna ubojstva i protjerivanja nije bila zadužena policija, već skupine naoružanih građana, naši »dobri susjedi«. Ali problem Vujićeva stava — zbog kojeg ga vrijedi pozvati na ostavku — jest u tome što on kao član SDP-a, kao novi Ministar kulture, kao predstavnik nove »demokratske« vlasti, smatra kako se »ništa nije desilo«, *no harm done*, kako su oni koji su otišli to učinili svojom dobrom voljom, kako je to stvar »njihova izbora«, kako državne institucije na čelu s njegovim Ministarstvom tu ništa ne trebaju učiniti, dapače, da bi nešto poput poziva da se vrate predstavljalo nepotrebno »otežavanje njihove savjesti«?

Suprotno uobičajenom mišljenju Tuđmanova Hrvatska nije bila totalitarna zato što je bila *previše* država, što bi država sve ingerencije preuzela na sebe, već upravo suprotno, zato što nije bila *dovoljno* država, uobličena u vladavini prava, razdvojenosti zakonodavne, izvršne i sudske vlasti, politike i ekonomije... sve do toga da su na kraju sama država i njezine institucije postali »privatno vlasništvo« predsjednika i njegove oligarhije.

Druga strana »Lijepa naše«

Ono što takvu zajednicu drži na okupu nije bila identifikacija s pisanim, službenim Zakonom koji regulira normalno funkcioniranje društva, već identifikacija s određenom formom transgresije, solidarnost u krivnji stvorena sudjelovanjem u zajedničkom prekoračenju Zakona.

U vrijeme konstitucije nove hrvatske države mnogima je tako bilo lakše pucati u nevine, progoniti susjede zbog krivog etničkog porijekla, nego se odbijanjem sudjelovanja u zločinu isključiti iz zajednice. Drugu stranu *Lijepa naše* tako predstavljaju noćna ubojstva, bombaški napadi, spaljivanja kuća, politička ubojstva, premlaćivanja, prisluškivanja telefona...

Zakon jasno kaže da se ne smije ubijati, ali su se »za Hrvatsku« mogla nekažnjeno ubijati i djeca, i zatim dobiti posao u Ministarstvu obrane ili policiji, »jer će nam ti dečki još trebati«.

Zakon kaže da se ne smije krađati. Ali oni koji su »naši«, koji pripadaju zajednici, nekažnjeno krađu, bogate se i k tome još uživaju društveni ugled.

Zakon kaže da se javnost ne smije lagati, ali onaj drugi, tajni, nepisani, opsceni zakon, kojim se

sklapa pakt sa zajednicom, kaže da se i to može, ako je za dobrobit naše jedine i vječne Hrvatske. *Spretna sam lagati za Hrvatsku* rekla je doslovno Dunja Ujević. I nije jedina, samo se njoj naivno, nepažnjom, u domoljubnom zanosu, otela indiskrecija da tajni zakon javno izgovori.

A gdje je bilo moguće otkriti to opsceno lice zakona? U retorici HDZ-a, predizbornim parolama, u pogromaškom diskursu državotvornih komentatora, u onom tajnom govoru upućenih — koji je djelomično izvirio Špegeljevimi uputama iz KOS-ovog filma — i još više, tamo gdje se javni diskurs pokazuje nedostatnim, gdje ostaje na aluzijama, natuknicama, gdje pojedinac treba sam ispuniti prazna mjesta smisla, nadopuniti ono neizrečeno i sam detektirati želju/komandu govornika. Tamo gdje se javni govor slama, ono što nije u stanju izgovoriti — recimo braniti ljudska i građanska prava manjina, svih građana — tamo gdje umjesto kritičkoga govora ostaje hrvatska šutnja...

Jedna mlada novinarka i njen dečko, televizijski voditelj, u samim počecima hrvatske demokracije *oslobodili* su jedan luksuzni stan u centru grada koji im je na upotrebu besplatno ostavila profesorica Filozofskog fakulteta i poznata feministkinja kad je na duže vrijeme otputovala u inozemstvo. Danas je taj novinar HRT-a iz doba najernjeg mraka glasnogovornik koalicije SDP-HSLS, a njegova prijateljica, kao ugledna novinarka iz ruku novog premijera u organizaciji starog *tajkuna*, kao priznanje za doprinos demokraciji prima grafike Ede Murtića.

Takvim se problemima danas više očito nitko ne želi baviti. Svima je najlakše i najlagodnije da se takvi problemi jednostavno pometu pod tepih i zaborave. »Državnog grijeha« nema, linč je prijeto svima, i »svi su pozvani dati svoje doprinose hrvatskom društvu«. U šutnji. Jer, tko ste uopće vi da pitate!?

vještice iz Ria, ali očito je na djelu akcija kojom se stvara generacija koja će misliti da je jedna od tih vještica bila Tanja Torbarina.

Budiša je proteklih tjedana stalno ponavljao kako su »on i Račan porazili HDZ«, ali *mi znamo* da ništa nije dalje istini od toga. Prva osoba koja je obznanila da je Tuđman simbolički — a vjerojatno i fizički — mrtav bio je Zlatko Čanjug koji se najavom vraćanja imena *Dinamo* uspostavio kao prvi posttuđmanovski političar, onaj koji se ponaša i govori sa sviješću da se Tuđman neće dići iz groba i kazniti neposlušne. Jedan od baštinika te nove slobode je i sam premijer Ivića Račan.

je — npr. pokojnom predsjedniku — bilo teže koncentrirano pročitati napisani tekst nego iz glave lupetati velike ideje o malim narodima.

Iz psihoanalize znamo da premda je žena obično ta koju u našoj patrijarhalnoj kulturi doživljavamo kao bezglasnu, rijetko ćemo naići na ženu koja muca, mucavci su uglavnom muškarci. Otkud ta poteškoća s govorom? Što ona označava? Za psihoanalizu mucanje — pa tako i specifična račanovska *šutnja* — nije problem poruke, sadržaja onoga što se govori ili treba izreći, već poteškoća sa zauzimanjem mjesta s kojeg se govori, simptom problema s prihvaćanjem pozicije u simboličkoj mreži, svoje simboličke uloge.

Suprotno uobičajenom mišljenju Tuđmanova Hrvatska nije bila totalitarna zato što je bila *previše* država, već upravo suprotno, zato što nije bila *dovoljno* država

Novi stil i račanovska šutnja

Prije par dana s iznenađenjem na radiju čujem novog Račana — govori brzo, sigurno, jasno, nigdje onih čuvenih neradiofoničnih pauza kad ste između dvije njegove riječi u najjednostavnijoj rečenici mislili da se program prekinuo. Taj prvi nastup novog premijera koji iznosi program Vlade bio je tako upečatljiv da je sam sadržaj potisnut u drugi plan. Taj novi stil *jest* bio sadržaj. Kao da je učio od Mesića!

Jasno je da je za razliku od drugih Račan doista i školovan za političara. Partija je u staroj Jugoslaviji to dobro odradila, a tragedija hrvatske demokracije proteklih deset godina jest u tome da su, umjesto takvih kompetentnih tehnokrata reformirane vlasti poput Kučana ili Račana, na vlast došli stari otpadnici od komunističke vlasti i na odgovorna mjesta postavili potpuno nekompetentne tipove, vozače ka-

To je bio Račanov problem proteklih deset godina — on je političar školovan i formiran u sistemu koji ga je pripremio da do smrti ili penzije bude na vlasti, da njegova vlast nije upitna. Račan a s njim i SDP očito nikad nisu uspjeli uspostaviti neku novu simboličku poziciju. Nikad nisu prihvatili da su u opoziciji i tako se doista politički ponašali. To je tajna njihove pomirljivosti, *strpljivosti, kooperativnosti, odgovornosti, mudrosti*...

Ako problemi govora, poput mucanja, ukazuju na problem unutrašnjeg otpora da se zagrabi nešto što simbolički pripada nekome drugome, ocu, onda je fenomen *račanovske šutnje* ono što nam na razini simptoma potvrđuje unutrašnji otpor SDP-ovske opozicije da u aktivnoj političkoj borbi doista porazi Tuđmana i HDZ, a njihovu ideologiju iz temelja dovede u pitanje... Nasuprot tome, žene nisu mucale i šutjele, nisu imale problema sa zauzimanjem pozicije —

mogli posumnjati — sada nam u tragičnim ispodjesticama otkrivaju kako su se borili, opirali, suprotstavljali, bili pod pritiscima...

Nove demokratske snage spremne su sve zaboraviti, pa nas više ništa ne treba čuditi: ni Ivić Pašalić kao potpredsjednik Sabora, niti kada u intervjuu za *Feral* naš poznati izdavač, mrtav hladan, da ne trepne okom, u najpozitivnijem mogućem kontekstu u istu rečenicu, jednog do drugog, stavi Viktora Ivančića i Srećka Jurdanu, onog istog koji je na nekim ranim izborima bio nezavisni kandidat s ekstremno desnih pozicija i koji je 93. po *Slobodnoj* pisao kako Hrvatska griješi što se bakće s »osmanskim izbjeglicama«. Novi ministar kulture, Antun Vujić, smatra da je odlazak uglednih intelektualaca proteklih godina bio »stvar njihova izbora«, a kad mu se spomene ostav-

U žarištu

Hrvatska — mala zemlja za veliki oportunistizam

O retorici Stjepana Mesića i Dražena Budiše

Nataša Govedić

Politika je nesumnjivo od najstarijih vremena retorička vještina, vještina uvjeravanja i manipuliranja (građana) verbalnim sredstvima, pa da pogledamo ponešto поближе koji su to tropi i figure rukovodili netom okončanom kampanjom izbora hrvatskog predsjednika. U Budišinoj strategiji samolegitimiranja ideologijski kodiranim biografijom možemo govoriti o posebnoj vrsti *alegorije* — svagda okrenute prema interpretaciji prošlosti: posebno herojske prošlosti Hrvatskog proljeća te Budišinih realnih stradanja, započelih 1971. godine. Mesić se, tome nasuprot, pod svaku cijenu nastojao riješiti stigme vlastite (neskriveno karijerističke) povijesti, služeći se prvenstveno *parabolom* ili različitim projekcijama hrvatske budućnosti: otud repetitivno naglašavanje hrvatskog futuru u NATO-paktu te Europskoj uniji. Da je riječ samo o paraboli, a ne o konkretnom planu, potvrđuje i nedostatak pragmatične Mesićeve argumentacije o uvjetima ulaska bilo koje zemlje u europske integracije. Simbolički kapital svog imidža Mesić je crpio iz zataškavanja vlastita sudjelovanja u konstituiranju Tuđmanova mita i Tuđmanove autokracije (premda tri godine bijaše drugi čovjek HDZ-ova vrha), a kad god su ga ovih dana pitali o tom periodu, Mesić je povlačio argument *zalupljivanja vrata* ravno pred nosom predsjednika. Glasaču je dakle automatski ponuđen i *paradoks*, to jest pokušaj da se »normalnom« prikazuje činjenica da je Stipe Mesić s Tuđmanom bio dovoljno intiman i da mu treska vratima i da mu neposredno poslije toga odano izvršava zapovijedi. U alegorijskom svijetu Dražena Budiše tako nešto ipak nije moguće: ondje vlada stalna postava vrlina i mana (sjetimo se samo biblijskih alegorija). Ali ako ste slučajno pomislili da je Mesić oportunist, on vas spremno »razuvjerava« sljedećim objašnjenjem: on se »samo« držao političkog centra (retorički rečeno, radi se o *eufemizmu* ili ublažavanju oštrije formulacije). S margine se, tvrdi nadalje Mesić, »ništa ne može učiniti«. Jakih dokaza o moći ruba doduše ima poprilično, od opusa Samuela Becketta do životopisa Martina Luthera Kinga, ali za Mesića su to sve sami nebitni autsajderi. Po Mesićevoj biografiskom scenariju članstva u HDZ-u i KP-u, Martin Luther King trebao je rasizam rušiti direktnim uključanjem u rad Ku-Klux-Klana, a kod nekih omanjih neslaganja s pogromima Afroamerikanaca naprosto demonstrativno zalupljivati vrata J. E. Hooveru. Mesić nam svojim političkim potezima poručuje da politi-

ka nije *plemenito zanimanje* u tradiciji alegorijskih »fanatika« poput Ghandija ili Nelsona Mandele: politika je farsa u čijem je cen-

dva državna, čitateljski niskonakladna te politički deplasirana medija favorizirala su Budišu: *Vjesnik* i *Slobodna Dalmacija*. Mo-

tru ipak *ugodnije* negoli na margini. Politika je, nadalje, retorička pozornica velikih obećanja — otkrivenja *Bolje Budućnosti*.

Mediji i mlijeko

Kriminalni čin optuživanja Mesića za udbašku prošlost u *Slobodnoj Dalmaciji* obilježio je prvu etapu završnog kruga predsjedničke kampanje, nakon čega smo čuli i demante i (nedostatno) posipanje Josipa Jovića pepelom po glavi. Skandal je u svakom slučaju vrlo brzo i uz opće gađenje građanki i građana Hrvatske

žemo, dakle, argumentirano dokazati da su (i po brojnosti i po relevantnosti) domaći mediji većinom lobirali za Mesića. Napominjem da je čak i u *Zarezu* tijekom kampanje objavljen agitatorski tekst Dejana Kršića koji izravno poziva na glasovanje za Mesića, dok sličnih apela za Budišu nije bilo. Šnajderovu *probudiševsku* kolumnu u *Novom listu* pratila je *promesićevska* kolumna Jelene Lovrić, tako da je *Novi list* možda pokazao najveću distancu prema *obojici* kandidata. Posve mašnju medijsku neprofesional-

okončan, a taj je protupravni čin potom opravdano služio Mesiću za izigravanje žrtve *nekib medija* (Mesić: »progone me crveni i crni«). Nije nebitno da su Mesiću hitno u pomoć priskočili brojni nezavisni mediji: *Feral* je između *dva zla*, to jest Budiše i Mesića, eksplicitno odabrao *manje zlo* tj. Mesića. Bančeve kolumne, uvodnici Heni Erceg, intervju s Vladom Gotovcem strateški plasiran dva dana prije zadnjeg glasačkog kruga (pri čemu Gotovac sada već tragikomično šišti od mržnje prema Budiši), pa tekstovi koji sugeriraju da je *možda čak i* HSLS provaljivao u stanove stožernih ljudi Mesića ili faksirao podatke tajnih službi — sve je to tzv. medijska retorika u korist *jednoga* od kandidata: Stjepana Mesića. Na stajednici smo također iz dana u dan svjedočili sustavnom parodiranju Budišina »dosadnog« jezika i stila. *Nacionalov* kolumnist Srećko Jurdana iznervirao se zbog Tomčevih (pa onda posredno i Budišinih) primitivnih ucjena domaće javnosti; *Globus* objavljuje intervju s Ivanom Jakovčićem iz IDS-a, koji pak tvrdi da će Istriani glasati za Mesića jer ih Budiša »previše podsjeća na Tuđmana«. Svega

Balkanski mentalitet nikako ne može prihvatiti da je kutura važnija i od politike niti da je politička kultura stvar poželjno civiliziranog društva

nost HRT-ova informativnog programa odbijam svrstati pod rubriku »novinarstvo«.

Tko se boji predsjednika još?

U zadnjem tjednu predsjednička se kampanja toliko »umorila« da je osjetno gubila iz vida i *konkretne programe* i bilo kakve *argumente* kandidata, sve više nalikujući na društvenu igru kako Mesićevo prevrtljivost te politički oportunistizam prikazati kao »dobrotu i toleranciju« (koje same po sebi vode k *praznom mjestu trona* te ukidanju značaja predsjedničke figure), potom i

kako dokazati Budišinu nedefiniranu, ali svugdje indirektno *naslućivanu* »zločestoću«. Budiša je čitan kao »sam svoj spomenik« jer se usudio spominjati prošlost jakog studentskog lidera iz 1971. godine — dakle jedino mjesto u novijoj hrvatskoj povijesti kada je javnost demonstracijama nešto i postigla protiv monopola vlasti, izuzmemo li demonstracije za Radio 101. No u međuvremenu je postalo »neprikladno spominjati« odveć buntovnu 1971. godinu. K tome Budišina dosljednost ili trideset godina *liberalne politike* (programatski otvorene pregovorima s ljevicom i desnicom) pretvorilo se u Budišin »fanatizam«. Još je Ciceron za primjer alegorije naveo govor koji ironično pre-naglašava prošlosni integritet svojega klijenta: alegorija, naime, vrlo lako može postati oruđe naj-surovijeg cinizma, što je pak demonstrirao Vlado Gotovac, na OTV-u govoreći o Budišinu *grču dostojanstva i ozbiljnosti* te podrazumijevajući kako je u nas vjerovatno poželjno tek sprdati se s vlastitom političkom ulogom. Budišina izjava da je spreman dati život za ideale također je

načitan, voditi državu analfabetnih kriminalaca?! Ponovno bez argumenata, takozvanim elipsama objašnjenja i ironijama, Budišu u finalnu kampanje ne dezavuiraju »narod«, nego intelektualci poput njega — sjetimo se samo Gotovčeve izjave na OTV-u: *Da je baš toliko savršen, Budišu bi sigurno zadržali na nebu*. Egzemplarno nesavršenog Mesića pritom nitko nije ni pokušao izmjeriti metrima zapadnoeuropskih demokracija: pao bi već na elementarnom testu nepoznavanja stranih jezika.

Ljubaff s narodom

Balkanski mentalitet nikako ne može prihvatiti da je kultura *važnija* i od politike niti da je politička kultura stvar poželjno civiliziranog društva. Budiša je pak na stvorenu antiintelektualnu klimu (za SAD ništa manje karakterističnu nego za Hrvatsku) reagirao nizom *marketinških* gafova: prihvatio je, pa i njegovao, javnu predodžbu o sebi kao »ozbiljnom«, katkad i ozbiljno uvrijeđenom političaru. Još gore: Mesićeve je glasače nazvao »neozbiljnicima«. Na birače je Budiša općenito gledao pomalo s visoka; kao da smo *krivi* jer nismo *odmah* ili jer nismo *još uvijek* prepoznali njegove zasluge. Na kraju nas je i *kaznio*: odustajanjem od budućih predsjedničkih nominacija. Tu

Predsjednička se kampanja toliko »umorila« da je osjetno gubila iz vida i konkretne programe i bilo kakve argumente kandidata

defetističku, pa i nestrpljivu *nijansu* Budišina osobnog osjećaja neprihvaćenosti znatno siroviji i po mnogim javnim istupima neuglađeniji Mesić debelo je iskoristio, ne dopuštajući da glasači ni na trenutak zaborave Budišinu izjavu o »neozbiljnosti prvog kruga« — ponavljao ju je i ponavljao i ponavljao. Sve s ljubazno demagoškim smiješkom. Dakle Mesić je *zasluženo* pobijedio: vrijednosti njegovih naglih zaokreta oportunističke, blistavih parabola i populističke reklame pobijedile su vrijednosti sustavnog, kompromisnog te uglavnom antitotalitarnog političkog rada Dražena Budiše. Ne mislim da je to destimulativno: od Mesića se može naučiti da je najveća ljudska vrlina sadržana u umijeću osoviti se na noge i nakon poraza. Budiša je pak odličan heroj, ali ne i čovjek koji zna *gubiti*, pa paradoksalno ne uspijeva ni dobiti. Ljudima je, čini se, u ovom trenutku trebao predsjednik koji sve dopušta i prašta; nikako ne sustav od desetak fiksnih i posve opravdanih Budišinih zapovijedi o radnoj etici. Stoga ćemo racionalne elaboracije i »dosadnu pragmatiku« demokratskih protokola *valjda* dobiti iz parlamenta, a ne od instance neobveznog predsjednika. Za utjehu alegoristima: cirkus Mesićeve ere obećava brojne doista zabavne točke najrazličitijih gafova, ali možda nije loše da s tragičnih državnika prijedemo na državnike kao gradu komediografa; na *Falstaffu* u *Mrduši Donjoj*. Jedino je šteta što bih se ja radije bavila Brešanovim kazalištem u *kazalištu*, a ne na političkoj sceni. ☒

Ženski studiji

Nemoralni andeo u kući

Kako se oglašiti: da li glasno, vrištećom kolektivnom retorikom tako da se nasilno zauzme prostor javnosti, da li novim tipom znanstvenog diskursa ili upornim civilnim angažmanom?

Maja Uzelac

Spadate li u bezglasne žene? Ili u žene koje uče slušajući druge? Imate li povremeno ili stalno osjećaj mutavosti? Ili imate osjećaj da ste zadobile svoj glas? Kako vidite sebe? Vidite li se drukčijom od slike koju o vama imaju vaši roditelji, prijateljice, muž ili djeca? Kako napredujete u spoznaji o sebi? Tko ili što vas ohrabruje da iskoristite iz zadane uloge, da osvijestite svoje potrebe, sposobnosti i ograničenja? Postoji li negdje neki sigurni socijalni prostor za vaš razvoj? Što je za vas istina, znanje i vrijednost? Kakvo je vaše specifično socijalno iskustvo kao žene? Doživljavate li svoju različitost kroz kategorije supremacije — subordinacije, inferiornosti — superiornosti, zavisnosti ili autonomije, diskriminacije ili privilegiranja u različitim vrstama odnosa, od individualnih, intimnih do ekonomskih i političkih? I što izabirete: šutnju ili glas?

To su pitanja što postavljam polaznicama *Centra za ženske studije* u Zagrebu koje su same izabrale slušati temu *Ženski identitet*, kao i još neke druge teme o kojima nema riječi u formalnom sustavu obrazovanja, a nerijetko ni u literaturi koja do nas dopire. No krivo bi bilo reći slušati, jer kroz tih osam blok-sati koliko kolegij traje ovdje se podjednako i govori i sluša. Žene različitih profesija i dobi, ponajviše studentice društvenih i humanističkih znanosti, pokušavaju razviti svoj glas. Čemu vježbanje ženskog glasa? I što znači *glas*?

Govorenje i slušanje

Većina ispitanica u empirijskim istraživanjima razvojne psihologije pri spomenu »glasa« govori upravo o svome intelektualnom i moralnom razvoju. Zanimljivo je spomenuti da je u tradiciji zapadne kulture za tako nešto korištena posve drukčija metafora, ne auditivna, nego vizualna (*prosvjetljenje*, znanje kao *gledanje*, istina kao *svjetlost*). Metafora *glasa* pretpostavlja govorenje i slušanje. Artikulacija koja pada u prazan prostor i ostaje bez odjeka (bez slušatelja/slušateljice) nije artikulacija. Govorenje i slušanje sugerira interakciju, dijalog. Motrenje, gledanje, kontemplacija jesu — naprotiv — djelatnosti osamljenog subjekta. Većina žena koristi, dakle, tu metaforu da bi opisala različite aspekte svog iskustva i razvoja. Tako glas znači ne samo osobni *stav*, stajali-

šte, mišljenje — već i: *osvijestiti sebe, svoj položaj; razviti svoje kriterije za prosudbu i djelovanje; oglašiti se tako razvijenim svojim mišlje-*

da se žene pitaju jesu li njihovi osjećaji »normalni« i da svoje sudove podešavaju prema mišljenjima drugih, prema izvanjskome autoritetu.

Ženske se vrijednosti okupljaju oko pojmova odnosa i povezanosti, a muške oko pojmova separacije i autonomije. Žene su kondicionirane — kako pokazuju povijesti slučajeva — da čak i one

njem, što se ujedno razumijeva kao *imati svoj identitet, sebstvo*.

Pogledamo li što žene rade tijekom svog života, vidimo da se veći dio toga rada može nazvati »aktivnim sudjelovanjem u razvitku drugih«. To se sudjelovanje zbiva u stalnoj dnevnoj interakciji u kojoj žene — koristeći svoje intelektualne i emocionalne sposobnosti da osnaže druge, da podrže i razviju snagu, sposobnosti, potencijale, vještine i znanja druge osobe (djece i odraslih) — rade na psihološkim resursima čovječanstva. Brinući za potrebe drugih one »čine dobro«, ali se pritom osjećaju loše. Jer ta se aktivnost — stručnom terminologijom imenovana kao »skrb«, »nježa«, »othranjivanje«, »majčinstvo« i slično — ni u teoriji ni u svakidašnjici uopće ne smatra aktivnošću, nego jednim oblikom »pasivnosti«. Premda nitko nije odrađao bez te vrste interakcija, one su slabo istražene i bez odjeka u psihologiji razvoja ili teorijama moralnog razvoja ličnosti. Psihologija razvoja opisujući djetetov odnos s majkom (ili ocem) uglavnom rabi pojmove kao što su »ovisnost«, »separacija«, »autonomija«, »zrelost« i sl. Kriteriji zrelosti ne uključuju međutim sposobnost sudjelovanja u interakcijama koje osnažuju druge i simultano — sebe. »Zrela, neovisna osoba« više je definirana jakim unutarnjom psihičkom strukturom. Dakle, premda se sav razvoj zbiva unutar odnosa i uzajamne povezanosti osoba, teorije razvoja počivaju na pojmu razvoja kao separacije. Očigledno je — kaže Virginia Woolf — da se sustav vrijednosti koji imaju žene vrlo često razlikuje od sustava vrijednosti koji je izgradio muški rod. I te su vrijednosti prevagnule, što ima za posljedicu

koje su uspjele u poslovnom, umjetničkom ili javnom životu imaju potrebu za prijateljskom vezom, za konkretnom drugom osobom.

Ovisnost žena o drugima

Što je onda sa ženama koje su ovisne o drugome tako da niti nemaju vlastitog identiteta, potpuno bez svijesti o vlastitim sposobnostima i vrijednosti (premda u konkretnoj situaciji upravo one uzdržavaju i svojom brigom održavaju na životu cijelu obitelj)? Što je sa tim ženama koje su bezglasne, koje ne mogu, ne znaju ili ne žele osvijestiti svoje potrebe i svoj položaj, niti artikulirati svoja iskustva i spoznaje? To je, naime, većina žena. One nisu odustale od sebe jer nisu niti svjesne svojih potreba niti prava da nešto za sebe žele. Velika većina žena kondicionirana je odnosima brige i skrbi za druge. Njih nitko ne ohrabruje da se razviju što više mogu i da iskušaju izazov, boli, tjeskobu i užitak koji taj proces sadrži. Umjesto toga one su stalno poticane da formiraju i zadrže odnos prema jednoj osobi. U stvari, žene su natjerane da misle — ukoliko se odvaže na mentalnu i emocionalnu borbu za samorazvoj — kako će ishod biti strašan: neće imati mogućnosti za bliske odnose, bit će odbačene, izolirane, izopćene, proklete... Da bi izbjegle takav usud, žene su prisiljene na dvije stvari: prvo, one se automatski okreću od istraživanja i izražavanja svojih potreba (što može prouzročiti odbacivanje, izolaciju ili ozbiljni sukob ne samo s muškarcima, nego sa svim našim institucijama kako sad funkcioniraju), i drugo, one su prisiljene »transformirati«

svoje potrebe. To znači da ne uspijevaju vidjeti i prepoznati svoje potrebe kao takve. Svoje potrebe vide kao identične potrebama drugih, uglavnom muškaraca i djece (vrlo rijetko žena). Ukoliko uspiju ispuniti potrebe drugih, vjeruju da će se osjećati zadovoljno i ispunjeno. Žene koje to mogu i koje su to interiorizirale, zadovoljne su neko vrijeme. Jedno vrijeme im se čini da im je život ispunjen, da su se uspjele izboriti za svog muža, za svoju djecu i za najbližu okolinu (roditelje, prijatelje). One su ispunile uvriježenu sliku o ženi. No kada djeca odu i žena završava svoju biološku funkciju, odjednom otkriva: što sam ja to zapravo jednom davno htjela, što bih voljela raditi?

Ima slučajeva da takve žene ipak progovaraju — ali samo u iznimno teškim situacijama i kad su sigurne u povjerljivost razgovora u kojem se obrće struktura autoriteta (tako da je osoba s kojom razgovaraju tu zato da nešto od *njih* nauči). Tada mnoge žene zapravo znaju što hoće i što misle da bi bilo najbolje poduzeti u teškoj i za njih osjetljivoj situaciji. U »normalnim« situacijama šute, jer misle da će ih drugi prezreti ili povrijediti, da će govor dovesti do još veće konfuzije, da je bolje biti bez sebstva i bez svog glasa radi »mira u kući«. No otkrivajući postupno i iskustveno posljedice toga da u vezi ne govore, žene su, osvještavajući probleme koje prouzrokuje ponašanje bez jastva, same tu vrstu morala »andela u kući« proglasile nemoralnošću. Žena koja djeluje i govori samo u ime drugih, a u vezi šuti i

ko je žena različitih profesija odlučilo preuzeti inicijativu i tiho počelo raditi s drugim ženama na način i s temama koje nisu bile uobičajene u formalnom sustavu obrazovanja. Nije bila samo riječ o novini metoda rada, problema i ishodišta, privlačnosti vizije i angažmana, nego prije svega o *po-micanju paradigme* i cijelog jednog mentalnog i ideološkog krajolika u kojem sam (smo) odrasla. To se sve poklopilo s trenutkom u kojem sam se sama nekoliko godina ranije okrenula problemima međuljudskih odnosa, pitanjima nasilja i moći, a praktički se jasno odlučila i uključila u civilne inicijative — mirovni i ženski pokret u Hrvatskoj. To što sam se osobno uključila u proces promjene i iskustveno mogla vidjeti ključnu ulogu ženskih glasova u transformacijskim procesima i inicijativama, dalo mi je i ideju da započnem sustavnije raditi na žensko-me identitetu. Nezadovoljna svojim akademskim obrazovanjem, odnosno samim temeljima znanja kakvo dobivamo u kanonu znanstvenih disciplina zapadne kulture, htjela sam iskušati drugačiji put do znanja, preispitujući istovremeno u participativnom obliku rada i kroz interakciju s drugim ženama i sam pojam znanja — kako ga shvaćaju žene koje smo zvali »studenticama«. Slušajući polaznice kako pokušavaju reći nešto o sebi, obitelji i obiteljskoj povijesti, o tome kako sebe percipiraju, kako se imaginiraju, kako planiraju i donose odluke, kako rješavaju konflikte, kakva su im iskustva o samorazvoju, što je za njih znanje — čula sam nešto iznenađujuće novo, drugačije motrište, upravo *ženski glas*.

Kandidati pojma nemaju

Kako nam je upoznavanje s metodom usmene povijesti (*oral history*) bio zadatak koji smo učili na konkretnom primjeru pričajući svoje osobne povijesti, to je ujedno bilo vježbanje ženskoga glasa, artikulacije onog iskustva koje je izostavljeno iz ljudskog iskustva. Intervjuirajući jedna drugu ili sebe same o vlastitu razvoju, utjecajima — posebno o obitelji i školi, svojim spoznajama, pomacima i iskoracima, moralnim dilemama — polaznice su čule kako druge žene sagledavaju zbilju i izvode zaključke o sebi i svijetu, što misle da je potaklo, a što zaustavilo ženski razvitak i kako su se pojedine žene izborile za svoj glas. Danas je za mene ključno pitanje kako se oglašiti: da li glasno, vrištećom kolektivnom retorikom tako da se nasilno zauzme prostor javnosti, da li novim tipom znanstvenog diskursa ili upornim civilnim angažmanom?

Moje najveće iznenađenje uz petogodišnjicu *Centra za ženske studije* bio je glas koji je Centar dobio u *Zarezu* (i to u intervjuima s predsjedničkim kandidatima). Nataša Govedić postavila je, naime, obojici kandidata pitanje (u dvije varijante): Kako ocjenjujete, s jedne strane, ulogu Ženskih studija i Mirovnih studija, nastalih kao opreke nacionalno netolerantnom, konzervativnom i patrijarhalnom sustavu klasičnog sveučilišta...? Odnosno: Možete li komentirati opoziciju monopolu hrvatskog sveučilišta koja je nastala kroz osnivanje Mirovnih i Ženskih studija s jedne strane, naspram vrlo militantnih i prodržavnih Hrvatskih studija s druge? Vjerujem da ste odgovore predsjedničkih kandidata pročitali i da ste ih već zaboravili. ☐

Odustajanje od glasa znači odustajanje od odnosa i odgovornosti

kao da je bez sebstva — nemoralna je. Njeno odustajanje od glasa znači odustajanje od odnosa i odgovornosti.

Glas i izbor

Žene koje izaberu govor počinjaju postavljati pitanje u kakvome su odnosu prema onome što su rekly i što nisu rekly, gdje su u odnosu prema sebi. One osjećaju da je opasno reći ili čak znati ono što su htjele ili mislile, da to druge zbunjuje i iznenađuje te za njih predstavlja opasnost da budu napuštene ili odbačene. Ali one izabiru rizik i odlučuju govoriti. Jer odnos zahtijeva povezanost. To pak ne ovisi samo o sposobnosti empatije ili moći slušanja drugih i učenja njihova govora, odnosno preuzimanja njihova stajališta, nego također i o posjedovanju *svoga glasa i svog govora*.

Valja upozoriti na još jednu podudarnost i vezu između *glasa i izbora* (*voice — choice*). Kada žene odustaju od svog glasa, odustaju od odnosa i od svega što je u vezi s odlučivanjem, izborom. A odlučivanje i izbor znače prije svega mogućnost i moć upravljanja vlastitom sudbinom.

Počela sam, dakle, slušati glasove žena i vježbanje ženskoga glasa kada je počeo s radom Centar za ženske studije u Zagrebu, nevladina i neprofitna organizacija, osnovana u jeku tranzicijskog ratno-poratnog vremena u Hrvatskoj 1995. godine. Nekoli-

Bojkot, solidarnost ili inteligentna provokacija

Izvadci iz diskusije što se razvila na mreži *Syndicate* u vezi s pismom Roberta Flecka o potrebi bojkotiranja Austrije nakon što je Haiderova stranka ušla u Vladu

Priredio i preveo Mirko Petrić

Eric Kluitenberg Kritični do krajnjih granica!

Na koncu se, dakle, pokazalo da je Thomas Bernhard bio u pravu kad je rekao, nakon što ga je Claus Peymann (bivši intendant bečkog Burg Theatera) pozvao na kavu u Hotel *Sacher* (gdje se okuplja politička elita i moćnici), da polovica ondje okupljenih spada u fašiste, a druga polovica u idiote... Iako prema onome što se događa u Austriji moramo biti kritični do krajnjih granica, sada je više nego ikad vrijeme za podršku i solidarnost s kritičkim snagama u austrijskom društvu i kulturi.

Friedrich Tietjen Protiv intelektualnog štrajka gladu

Zamisao da bi Austriju valjalo izolirati je časna, ali uglavnom beskorisna. Meni to pomalo zvuči poput intelektualnog štrajka gladu, što je sredstvo koje zacijelo ima vrijednost u specifičnim situacijama i za specifične skupine. Pozvati na opće gladovanje čini mi se, međutim, grubim i nediferenciranim. Cijenim to što je Fleck obustavio bilo kakvu djelatnost u Austriji. Riječ je o simboličnom činu, ali ja ne mislim da je jedini način djelovanja ako svi učinimo isto. Ja trenutno radim u Beču i zarađujem za život u umjetničkom sektoru, priređujem izložbe i bavim se sličnim stvarima. Budući da za mene ima malo alternativa (ili je možda nekome u ovom trenutku potreban školo-vani povjesničar umjetnosti? SAD, Engleska i balkanske zemlje imaju prednost, ali razmotrit ću i svaku drugu ponudu), ostat ću ovdje dok god to bude moguće (na stranu to što me zanima kako će se stvari razvijati). Je li ovo nužno oportunističko? I znači li ovo nužno da surađujem s novom Vladom?

hans-extrem@hotmail.com

Inteligentna provokacija

UAustriji je od presudne važnosti politički, a ne društveni ili kulturni problem. Izolacija na političkom polju apsolutno je potrebna. Također i na ekonomskom polju. *Da!* Bojkot turizma, prekid poslovnih veza, itd., mogli bi se pokazati vrlo učinkovitim. Što se tiče umjetnosti i kulture, *nikako!*

Bojkot bi vodio emigraciji i intelektualnoj izolaciji, a to je kontraproduktivno! Ono što trebamo je inteligentna provokacija. Umjetnički aktivizam, subverzivne akcije i lukavije ophodnje prema medijima bili bi mnogo djelotvorniji od zanemarivanja problema bojkotom.

Darko Fritz Izlažimo u Austriji!

Neka cvate tisuću cvjetova! (Mao) Nije li izazov boriti se na polju kulture u okolnostima kakve su se dogodile u Austriji? Akcije poput bojkota podsjećaju me na odvratne generalizacije koje vode u isti ekstrem i protiv kojih se treba boriti. Osim toga, nije li dio »stvarne/stvarnosne« demokracije da uz druge grupacije postoji i ekstremna desnica. Dakle, oko čega se digla velika buka? Izlažimo baš sada u Austriji!

Mihajlo Aćimović EU samo jača Haidera

Izolacionizam ili politika sankcija nisu nikad urodili pozitivnim rezultatima, pa neće ni sada. Sve što EU čini samo jača Haidera. Na njega se usmjerila velika retorika, pa će ga Austrijanci raspoloženi protiv stranaca podržati. Istodobno, EU ne čini ništa što bi stvarno moglo ugroziti Haidera (a mogla bi to učiniti). Većina samoposluživanja u Austriji i 90% novina u posjedu su njemačkih kompanija, uključujući i nacistički *Kronen Zeitung*, koji u zemlji od osam milijuna stanovnika čita dva milijuna ljudi. Kad bi njemački vlasnici jednostavno denacificirali uredničku politiku *Kronen Zeitung* i drugih novina, Haider bi bio napola skršen.

Marion von Osten Svakodnevno maltretiranje

Dobila sam poruku Roberta Flecka i vrlo sam se zabrinula, ali me također zbunio redukcionistički način kojim je napisana. Jedan od problema u Fleckovoj argumentaciji leži u tome što on vjeruje da se naracija nacističke Njemačke može prilagoditi postmodernim političkim situacijama. To što umjetnici žele napuštati neku zemlju je tužno, ali i ranije i sada deportira se i zlostavlja mnoge ljude koji pokušavaju *ući* u Austriju, koji nisu Austrijanci i koji nikako nisu državno financirani umjetnici s putovnicama! Ove se ljude svakodnevno maltretira i protjeruje *iz* Austrije! Čini mi se da modernistička naracija nacista ne može odgovoriti na našu sadašnju situaciju.

Mirko Petrić Odluke legalne

Potpuno se slažem da modernistička naracija nacista ne odgovara sadašnjoj situaciji. Haider je na svoj način vrlo postmoderan (primjerice, njegova retorička strategija, suptilno baratanje dvosmislenošću u propagandi). Međutim, ulaskom njegove stranke u novu Austrijsku vladu on sada praktički ima u rukama vrlo »modernistički« aparat nacionalne države. Dok je »postmoderna« strategija otpora adekvatan umjetnički odgovor na problem, najdjelotvorniji način destabiliziranja Haiderove novostečene izravne kontrole nad državnom strukturom moći politička je izolacija zemlje koju trenutno provodi Europska unija. Smatram da je Fleckova odluka da ne bude kurator umjetničke smotre koju subvencionira austrijska država legitimna. S druge strane, smatram da bi bilo poželjno i savršeno legitimno sudjelovanje na smotrama i izložbama nezavisnim od austrijskih državnih subvencija. Povećana nazočnost suvremene umjetnosti u Austriji, uz istodobni bojkot oficijelnih kulturnih ustanova, možda je pravi odgovor na sadašnju situaciju.

ziranja Haiderove novostečene izravne kontrole nad državnom strukturom moći politička je izolacija zemlje koju trenutno provodi Europska unija. Smatram da je Fleckova odluka da ne bude kurator umjetničke smotre koju subvencionira austrijska država legitimna. S druge strane, smatram da bi bilo poželjno i savršeno legitimno sudjelovanje na smotrama i izložbama nezavisnim od austrijskih državnih subvencija. Povećana nazočnost suvremene umjetnosti u Austriji, uz istodobni bojkot oficijelnih kulturnih ustanova, možda je pravi odgovor na sadašnju situaciju.

Miklos Peternak Protiv umjetničkog bojkota

Morate znati da sam izrazito nesuglasan s pridruživanjem bilo kakvom umjetničkom bojkotu i agresivnim porukama umjetnika i intelektualaca koje su uslijedile službenim odlukama Europske unije i koje su čak radikalnije od izvorne inicijative EU. Bolje bi bilo da umjetnici odu u Austriju i izraze svoje mišljenje, čak i svoje političko mišljenje, ako ga imaju, premda ja smatram da to nije glavna svrha umjetnosti. Bolje bi bilo da to učine na licu mjesta i preuzmu rizik izravne konfrontacije, ako je potrebno. Imam dobru memoriju i u njoj je osjećaj izolacije u kojoj smo prije desetak-petnaestak godina živjeli u Mađarskoj. Rekao bih da izolacija ne pomaže, upravo suprotno.

Herwig Turk Bojkot turizma imao bi smisla

Ne vidim što bi se postiglo bojkotom suvremene umjetnosti. Vjerojatno ništa. Siguran sam, međutim, da bi umjetnički bojkot *Salzburger Festspiele* bio snažan i razumljiv signal da je nešto u ovoj zemlji vrlo pogrešno. Također mislim da bi smisla imao bojkot turizma, jer je to

jedna od najosjetljivijih tema u Austriji, a u mnogim je koruskim odmaralištima više od 50% Haiderovih glasača.

Roger M. Buerger Moralni mazohizam nije od pomoći

Da bi se mogli oduprijeti, potrebni su nam izvori: umjetnost, između ostalog. Potrebna nam je solidarnost, ne moralne geste i telefonski pozivi (na

ulici smo i vičemo, nećemo čuti da zvone mobiteli). Moralni mazohizam, premda se nekima čini posve zadovoljavajućim, nije ni od kakve pomoći.

Ruth Noack Čin odrugovljavanja

Umjetnička scena je mala, ali usprkos tome mjesto odmjerenja snaga, o kojem se začudo naširoko čuje. Kao takva, može funkcionirati kao jedna od platformi protiv nove Vlade. Čak su i konzervativni umjetnici (slikari!), poput Arnulfa Rainera i Atterseea, smjesta reagirali povlačenjem slika koje su imali na posudbi u Vladinim uredima, o čemu se izvještavalo u etabliranim medijima. Dok god postoji masivan, i za ovu zemlju zapanjujuće aktivan protest unutar zemlje, čini se kontraproduktivnim povlačiti granice izvana. Ovo mi se čini činom *odrugovljavanja* (*otbering*), koji služi da bi se sakrila činjenica da Europska unija u cjelini ima ekstremno antimigracijsku politiku. Drugim riječima, svim se srcem slažem s bilo kojim oblikom bojkota Austrijske vlade, ali se nadam da postoji mogućnost razlikovanja Vlade i heterogenih javnosti koje postoje unutar austrijske nacionalne države.

Lorenzo Taiuti Ne odsutnost nego nazočnost

Može li se od muzeja suvremene umjetnosti zatražiti da protestno štrajka? Odbijanje glamuroznih (i odličnih) glumica poput Catherine Deneuve i Claudie Cardinale da budu nazočne na službenoj (plesnoj!) večeri [balu u bečkoj Operi] dospjelo je na naslovne stranice talijanskih novina i za mnoge ljude definiralo realnost ovog političkog i moralnog skandala. Mogućnosti djelovanja u suvremenoj umjetnosti možda su upravo suprotne. Ne »odsutnost«, nego »nazočnost«, uz temu antagonizma demokracije i nacizma, koju valja ponavljati u nekoliko tematskih izložbi, sve dok protest ne postane jasno vidljivim. ☒

Zašto svi volimo mrziti Haidera?

Apsolutno je presudno to što su novi desničarski populistici danas jedina ozbiljna politička sila koja se ljudima obraća anti-kapitalističkom retorikom, premda je ona zavijena u nacionalistički/rasistički/religijski omotač

Slavoj Žižek

I zgleđna mogućnost sudjelovanja slobodnjaka Jörga Haidera u Austrijskoj vladi izazvala je užasnutost u čitavom spektru legitimno demokratskog bloka zapadnog svijeta: od socijaldemokratske lijevice do kršćanskih konzervativaca, od Chiraca do Clintona. Izrael, naravno, nije ni potrebno spominjati — svi su izrazili zabrinutost i najavili makar simboličke mjere stavljanja Austrije u diplomatsku karantenu, dok ova bolest ne nestane ili se ne pokaže da nije doista opasna.

Neki komentatori ovu užasnutost smatraju dokazom da još uvijek vrijedi temeljni antifacistički demokratski konsenzus uspostavljen u Europi poslije Drugog svjetskog rata. Jesu li, međutim, stvari doista tako nedvosmislene? Prvo što ovdje valja učiniti jest

sjetiti se dobro skrivena, no ipak očiglednoga, uzdaha olakšanja u dominantnom demokratskom političkom

pokušava mobilizirati ono što je u zapadnim društvima ostalo od klasične radničke klase, dok multikulturalna tolerantnost postaje moto novih povlašćenih simboličkih klasa (novinari, sveučilišni nastavnici, menadžeri...). Ovaj politički izbor — socijaldemokrati ili kršćanski demokrati u Njemačkoj, demokrati ili republikanci... — ne može nas ne podsjetiti na nevolju u kojoj se nađemo kad u nekoj američkoj kafeteriji želimo odabrati umjetno sladilo: na svugdje nazočnu alternativu između Nutra Sweet Equal i High and Low, na plave i crvene vrećice, pri čemu svatko ima svoje preferencije (izbjegavati crvene vrećice, jer sadrže kancerogene sastojke i obratno) i pri čemu smiješno ustrajanje na vlastitu izboru tek podcrtava krajnju besmislenost alternative.

Sloboda izbora i lažno sudjelovanje

Dvostranački sustav, dominantni oblik politike u našoj postpolitičkoj eri, privid je izbora ondje gdje u biti izbora nema. Oba se pola u svojoj ekonomskoj politici spajaju u jednoj točki — sjetimo se nedavnoga Clintonova i Blairova ustoličenja stroge fiskalne politike kao temeljne postavke moderne lijevice: stroga fiskalna politika omogućuje ekonomski rast, a rast omogućuje aktivniju socijalnu politiku u našoj borbi za veću socijalnu sigurnost, bolje obrazovanje i zdravlje... Razlika između dviju strana se stoga na koncu svodi na suprotstavljene kulturne stavove: multikulturalnu, seksualnu itd. otvorenost naspram tradicionalnim obiteljskim vrijednostima. Znakovito je da se desničarska opcija obraća i

Liberalno-demokratska hegemonija

A to nas vraća Haideru: znakovito je da je jedina politička snaga ozbiljnije težine, koja doista još uvijek budi antagonistički odgovor Nas prema Njima, nova populistička desnica — u Austriji s Haiderom, u Francuskoj s Le Penom, u Njemačkoj s republikancima, u SAD-u s Buchananom. Međutim, upravo s ovog razloga oni igraju strukturalno ključnu ulogu pri legitimiranju nove liberalno-demokratske hegemonije. Oni su negativni zajednički nazivnik čitava centristički-ljevog liberalnog spektra: oni su isključeni, koji samom ovom isključenošću (njihovom neprihvatljivošću kao strana u vladi) negativno legitimiraju liberalnu hegemoniju, te su dokaz njezina demokratskog stava. Njihovo postojanje ovim premješta istinsko žarište političke borbe (a to je, naravno, gušenje bilo koje radikalno lijeve alternative) na solidarnost cijelog demokratskog bloka protiv rasističke neonacističke itd. opasnosti.

U ovome je konačni dokaz liberalno-demokratske hegemonije na današnjoj ideološko-političkoj sceni, hegemonije postignute pojavom socijalne demokracije trećeg puta. Treći put upravo i jest socijalna demokracija pod prevlašću liberalno-demokratskog kapitalizma, tj. lišena minimalnog subverzivnog žalca i najmanjeg spominjanja antikapitalizma i klasne borbe.

Apsolutno je presudno to što su novi desničarski populistici danas jedina ozbiljna politička sila koja se ljudima obraća antikapita-

lističkom retorikom, premda je ona zavijena u nacionalistički/rasistički/religijski omotač (multinacionalne korporacije koje izdaju obične pristojne radne ljude naše nacije). Na prijed predstavnici krupnog multinacionalnog kapitala, koji zanemaruju svoju dužnost prema Francuskoj!« Makako licemjerne ovakve izjave bile, one svejedno ukazuju na pokretanje populističke desnice prema zauzimanju terena što ga je lijeva ostavila praznim.

Ovdje liberalno-demokratska Neue Mitte [nova sredina] igra dvostruku igru: ističe desničarske populistice kao našeg zajedničkog istinskog neprijatelja,

dok istodobno učinkovito manipulira strahom od desnice da bi hegemonizirala demokratsko polje, tj. da bi definirala teren i pobijedila, disciplinirala svog istinskog neprijatelja, radikalnu lijevicu. A u događajima poput sudjelovanja Haiderove stranke u vladi (koja, ne zaboravimo, ima predsjedan u sudjelovanju Finijeve neofašističke Alleanza Nazionale u Berlusconijskoj vladi prije par godina u Italiji!), die neue Mitte dobila je svoju vlastitu poruku natrag u izvrnutom — zapravo pravom — obliku. Sudjelovanje u vladi ekstremne desnice cijena je koju lijeva plaća za svoje odbijanje od bilo kakva radikalnog političkog projekta, za prihvaćanje tržišnog kapitalizma kao jedine igre u gradu. ■

S engleskog preveo: Mirko Petrić

* Članak je distribuiran preko teorijske mailing-liste nettime — <http://www.nettime.org>.

Serija izbora zapljusnula je Hrvatsku s prelaska devedeset devete u dvostruku nulu. Dok je, uglavnom, cijeli svijet iščekivao božićne i novogodišnje praznike, hrvatski glasači vagali su obećanja i dosadašnja »dostignuća« kako bi odlučili kome dati glas. Marksistima-lenjinistima ti su blagdani ionako bili samo smokvin list za njihovo razumijevanje »demokratije«. Makijavelizam na n-tu potenciju do posljednje kapi krvi nacionalnih manjina, a na kraju i vlastitog naroda. Tako da krvi, kao ni kuna danas nema ni za lijek.

Parlamentarni izbori doveli su do preokreta. Antieuropska politika je poražena, tako da je dojučerašnja opozicija, a sada vlast, imala oba kandidata u drugom krugu predsjedničkih izbora. Završetkom drugog kruga predsjedničkih izbora Stipe Mesić postao je drugi demokratski izabrani predsjednik Republike Hrvatske. Kad se pogleda tko ga je podržao, te kad se usporede biografije ostalih kandidata s njegovom, moglo bi se reći, s blagom ogradom, da je pobijedio izvorni HDZ iz 1990. godine. I tako dolazimo opet na početak, to jest, vraćamo se preko noći deset godina unazad. Istovremeno se nastavlja organiziranje raznih hadzeova (HČDZ, HDZ-1862, HDZ-Žrtve demokratskih promjena, HDZ-nezavisni intelektualci, HDZ-VONS — sve ih nije ni moguće popisati).

Preumorni od preozbiljnog

Analizirajući prve izbore jednostavno je zaključiti da je HDZ pobijedio 1990. zahvaljujući jasno artikuliranom mržnjom spram »vječnih neprijatelja«, koji su tada već krenuli u sveti rat protiv svih susjeda, uključujući i susjedne planete. Nesigurnost i strah zbog kompleksa manje vri-

stranicu. No ipak je to samo površan pogled. Nažalost ima i previše sličnosti s izborima deset godina ranije. Nije se glasalo za nego protiv (onda protiv dotadašnjih, a sada protiv dosadašnjih pobjednika). U pozadini nenadana Mesićeva uzleta od outsajdera koji u prvoj izbornoj jedinici kao treći nije uspio ući u Sabor do premoćnog pobjednika i pred-

da je Budiša bio preozbiljan u situaciji kad je biračko tijelo bilo preumorno od preozbiljnog pret hodnika koji je iza svoje ozbiljnosti pokušavao sakriti nesnalaženje u svijetu kraja dvadesetog stoljeća.

A Mesić se znao smijati i nasmiijati gledateljstvo i slušateljstvo, dok Budiši smijeh nije ležao niti će mu ležati. Tako mu lice

Kratko i jasno

Glasovi siromašnih i imovina bogatih

Mesić je pobijedio jer se znao nasmiijati i uprijeti prstom u žrtvenog jarca

Pavle Kalinić

jednosti svih kilavah na ovim pribalkanskim i balkanskim prostorima vrlo su elegantno kanalizirane u mržnju koja je odredila tko će pobijediti na prvim višestranačkim izborima u RH.

Bauljajući od devedesete do dvijetisućite, od nemila do nedraga, hrvatsko je biračko tijelo bar na prvi pogled okrenulo novu

sjednika, artikulirana je mržnja. Ta mržnja, koja se hrani strahom od probitačnih »došljaka«, itekako je odredila ishod ovih izbora ostavljajući nedovoljno definirana Budišu da samo gleda u Mesićeva leđa, iako se ni u jednom segmentu ne može govoriti o razlici u kvaliteti ili nekoj bitnoj razlici u biografiji. Može se samo reći

nije ustrojeno, a ni unutarnja psihološka struktura.

Korupcija i mržnja

Mesića i Budišu podržali su mnogi financijski »genijalci« pretvorbe zadnjih deset godina. U ostatku Europe to bi ih koštalo karijere. Jer nitko od junaka pre-

tvorbe nije uložio toliko novac u svog kandidata radi njegovih lijepih očiju, ozbiljnosti ili smisla za humor. Učinili su to kako bi sutra, ako njegov konj pobijedi, mogli to dobro naplatiti. To se inače zove korupcija, a kakve su njezine posljedice, vidimo jer u njima upravo živimo. I to zbog raznoraznih usluga i uslugica koje je bivši predsjednik, kao znak sitne pažnje, dodijelio svojim »sponzorima«.

Upravo po obrascu korupcije i mržnje može se vidjeti da u Hrvatskoj u zadnjih deset godina nije došlo ni do kakve promjene. To što je otišao HDZ nije posljedica sazrijevanja biračkog tijela koje se zaželjelo slobode i demokracije, već im je dosadilo kruljenje želuca. Cjelokupna politika i dalje ovdje prolazi kroz trbuh, a oni rijetki koji se pozivaju na što drugo uglavnom nisu u stanju preskočiti minimalni prag.

Proći će još mnogo izbora prije nego hrvatsko biračko tijelo počne glasati glavom, a ne trbuhom, povodeći se za kakvim-takvim ekonomskim programom, a ne za mržnjom proisteklom iz straha imanentnog iskompleksiranim i deklasiranim masama.

Tek tada će glavno političko pravilo vladajućih nacionaldemokrata biti demokracija koja je uzimanje glasova siromašnih i imovine bogatih, pri čemu i jedne i druge treba uvjeriti da se političari žrtvuju u njihovu interesu. ■

HANS - G E O R G

Stoljeće misaonog svjedočenja

Damir Barbarić

»Rado bih još htio u nekoliko temeljitih istraživanja fundirati vodeću crtu koja ide amo i tamo između riječi i pojma. Jedno od njih bavilo bi se temom što je etika, što znači to da se teoretski govori o nečemu praktičkom. Možemo li iznova oživjeti stari široki smisao retorike?«

Tim je riječima Hans-Georg Gadamer svibnja 1996. godine, u razgovoru s jednim od svojih najvažnijih učenika i sljedbenika, odgovorio na njegovo pitanje o svojim daljnjim radnim planovima. U međuvremenu je, u protekle gotovo četiri godine, zacijelo prema mogućnostima nastavljao te posljednje pokušaje da u obuhvatni misaoni pogled što jasnije dovede teško prohodne i dokučive odnose između riječi i slike, između rituala i jezika, dakle one teme koje ga sad, u doista dubokoj starosti, obuzimaju više od drugih. Ipak, ishodi tih promišljanja teško da će u javnost izaći u formi koja bi bila u potpunosti dostojna misaone snage koja ga je odlikovala u godinama punog duhovnog naponu. Premda je još i u srpnju prošle godine pomno pratio, a povremeno i žustro sudjelovao u hermeneutičkim raspravama koje uski krug bližih sljedbenika vodi već godinama u njegovu prisustvu ljeti vodi u Heidelbergu, ipak se ta njegova upravo zapanjujuća duševna svježina i neugasla sposobnost sabiranja na riječ sugovornika i na pažljivi odgovor onomu što se u konkretnom razgovoru pokazuje kao stvar vrijedna rasprave danas posvjedočuju ponajprije u brojnim javnim istupima. Koliko znam, posljednji je takav, prije otprilike dva mjeseca, bio razgovor s poznatim novinarom i publicistom Heimom Schwilkom za berlinski *Welt am Sonntag*. Jedanaestog veljače ove godine u filozofskom je svijetu višestruko obilježen jubilej stotog rođendana možda najpoznatijeg i najvažnijeg među danas živućim misliocima. Njegov dugogodišnji izdavač Paul Siebeck iz Tübingena, kod kojega su mu posljednjih godina izašla i sabrana djela u deset svezaka, priredio je tim povodom reprezentativni svečarski zbornik pod naslovom *Hermeneutički putovi. Hans-Georgu Gadameru za stoti*. Slično, premda u skromnijem opsegu, poduzeo je i izdavač Philip Reclam ml. u Stuttgartu. U Heidelbergu pak, na sveučilištu gdje je Gadamer djelatan od 1948. godine, kad je na tamošnjoj Katedri za filozofiju naslijedio Karla Jaspersa, pa sve do emeritiranja 1968. godine, priredena je prigodna svečanost uz skup eminentnih filozofa iz nje-

govina misaonog okruženja. Slično i u Tübingenu, u Pragu, na više mjesta u SAD-u, u Italiji...

U Zagrebu je tom prigodom Odjel za filozofiju Matice hrvatske priredio dvodnevni filozofski skup naslovljen *Europska hermeneutika od Matije Vlačića Ilirika do Hans-Georga Gadamera*. U našoj zemlji, a pogotovo u Dubrovniku, Gadamer je češće gostovao, čega se očito s radošću sjeća. Pismo kojim mi je 7. veljače 1996. godine spremno i prijateljski odgovorio na prijedlog za prevođenje na hrvatski njegove knjige *Das Erbe Europas* (objavljeno kao *Naslijeđe Europe*, Zagreb, Matica hrvatska, 1997), završio je rečenicom: »Rado mislim na nekadašnju djelatnost u Dubrovniku i radujem se nastavku onoga što se tamo poduzima.«

U Hrvatskoj su njegova djela već dovoljno dugo u znatnoj mjeri poznata, recipirana i diskutirana, premda je dosad nažalost na hrvatski jezik prevedeno zanemarivo malo. I njegovo najveće i nedvojbeno glavno djelo *Istina i metoda* prevedeno je davno, u Sarajevu. Taj je prijevod danas uglavnom nedostupan, a i u mnogom bi pogledu trebao izmjeniti i poboljšanje, osobito uzme li se u obzir da je djelo u međuvremenu u okviru *Sabranih djela* prošireno značajnim dodacima te još jednim cijelim sveškom dopuna s opširnim registrom.

Istina i metoda jedna je od nesumnjivo najvažnijih filozofskih knjiga dvadesetog stoljeća. Osobita narav i sudbina Gadamerove misli — a možda i njegov više nego složen, ponekad ambivalentan odnos spram najutjecajnijeg učitelja Martina Heideggera — imali su bitnog udjela na tomu da se recepcija te knjige, njezina vlastita povijest utjecaja dosad odigrala ponajprije i ponajviše unutar mnogostrukih i široko rasprostranjenih područja duhovnih znanosti, poetike i teorije književnosti, teološke i pravne hermeneutike, semantike i semiotike, sociološki obojene kritike ideologije i psihoanalitički inspirirane dekonstruktivističke postmoderne, a mnogo manje u okružju pravih filozofskih diskusija. Općenito, ideji »obrata u ono ontologijsko«, koja je još vodila cjelinu glavno-ga djela, a osobito zaključnog, trećeg dijela, Gadamer je postupno sve više pretpostavljao široko i obuhvatno zasnivanje univerzalne hermeneutike kao praktičke filozofije, svojevrsne teorije retorike i fenomenologije

jezika, najšire shvaćenog kao razgovora.

Ta Gadamerova stvar, *filozofska hermeneutika*, stekla je neosporno goleme zasluge u stoljeću kojemu Gadamer misaono svjedoči od samog njegova početka pa sve do današnjeg kraja. Teško je zamisliti da bi bez nje danas bila — pa makar i u tako skromnoj mjeri — očuvana pažljiva napregnutost oko produktivnog prisvajanja klasične, a prije svega humanističke predaje, ili pak živa dijaloška otvorenost za drugog i za mnogostruko drugo, a na koncu i ona trijezna i ujedno ljudski skromna dostojanstvenost »bezuvjatnog povjerenja u um, koji je dio svih nas«, kako to jednom zgodom formulira sam mislilac.

Umjesto bilo kakva pokušaja ozbiljnijeg toereetskog sučeljavanja s njegovom mišlju, čemu ovdje svakako nije mjesto, ali i umjesto svakog, ma kako inače za javnost zanimljivog, a možda i poticajnog, prenošenja njegovih osnovnih nazora o jeziku, umjetnosti, povijesti..., čini se uputnijim pustiti ga da ovom zgodom *sam* dođe do riječi. Odabrali smo stoga dva njegova kratka i prigodna, srazmjerno

Hans-Georg Gadamer početkom dvadesetih godina

HANS-GEORG GADAMER

Hans-Georg Gadamer kao maturant

Jedanaestog veljače ove godine u filozofskom je svijetu višestruko obilježen jubilej stotog rođendana možda najpoznatijeg i najvažnijeg među danas živućim misliocima

Ta Gadamerova stvar, filozofska hermeneutika, stekla je neosporno goleme zasluge u stoljeću kojemu Gadamer misaono svjedoči od samog njegova početka pa sve do današnjeg kraja

Gadamer kod nas

Filozofski simpozij *Europska hermeneutika od Matije Vlačića Ilirika do Hans-Georga Gadamera*, u organizaciji Odjela za filozofiju Matice hrvatske, Zagreb, 11. i 12. veljače 2000.

Hrvoje Jurić

Uzme li se davni »srpsko-hrvatski« prijevod Gadamerova kapitalnog djela *Istina i metoda* (Veselin Masleša, Sarajevo, 1978), hrvatsko čitateljstvo Gadamera je imalo priliku upoznati jedino preko prijevoda Gadamerovih manjih članaka sporadično objavljenih u časopisima i zbornicima. Situacija se ponešto popravila izdavanjem prijevoda Gadamerove uistinu zanimljive, ali ipak ne toliko značajne zbirke članaka i predavanja — *Naslijeđe Europe* (Matica hrvatska, Zagreb, 1997). No, usprkos tome, Gadamerova je filozofija na ovim prostorima u posljednjih dvadesetak godina kontinuirano nailazila na interes određenog broja filozofa, teologa i teoretičara književnosti. U prilog tome govori i filozofski simpozij *Europska hermeneutika od Matije Vlačića Ilirika do Hans-Georga Gadamera*, koji je, povodom stotog Gadamerova rođendana, održan 11. i 12. veljače 2000. u Zagrebu, u organizaciji Odjela za filozofiju Matice hrvatske. Na ovome je simpoziju desetak hrvatskih i slovenskih filozofa tematiziralo različita pitanja filozofijske hermeneutike, i to ne samo unutar okvira koji je naslovom bio omeđen imenima Vlačića i Gadamera. Znatno dio izlaganja bio je posvećen Gadameru, bilo da se radilo o pojedinim aspektima Gadamerove filozofije (Damir Barbarić, Hrvoje Jurić), bilo o Gadamerovoj hermeneutici u odnosu spram drugih filozofijskih pravaca i mislitelja, kao što su europska kontinentalna epistemologija (Kristijan Krkač), Platon i Augustin (Josip Oslić), Nietzsche (Ksenija Grubišić), Derrida (Klemen Fele). Ivan Bekavac Basić za temu svoga referata imao je hermeneutiku Matije Vlačića Ilirika (1520-1575), njemačkoga protestantskog mislitelja hrvatskoga porijekla, čije neprijeporne zasluge za oblikovanje hermeneutike kao filozofijske discipline priznaju i ističu mnogi svjetski stručnjaci u području filozofije, uključujući i Gadamera. Preostali referati ticali su se još nekih problema i autora koji su neizostavni pri razmatranju pitanja filozofijske hermeneutike: zasnivanje filozofije, odnosno Platonova *druga plovidba* kao hermeneutički problemi (Dean Komel, Franci Zore), M. Blondel (Hrvoje Lasić), G. Vattimo i J. Habermas (Marijan Krivak). ▣

G A D A M E R

javljuje pitanje kojem bih želio posvetiti svoje razmatranje. Što ovdje objedinjuje, što ovdje povezuje stručnjake i širi krug ljubitelja,

dakle znači samu znanost. U tom je smislu *philosophia* uvijek ukupnost svega što se uopće može znati. Ali danas vlada specijalizacija. Ona je zakon moderne znanosti. Takozvana sinteza, koju laik običava očekivati ili željeti od filozofije, je li ona legitimna? Nije li ona uvijek sinteza jučerašnjih znanosti, i je li to još znanost kad se znanosti objedinjuje u cjelinu, a da se pritom njihovim spoznajma ništa ne dodaje?

Položaj filozofije u današnjem društvu

Uvodno predavanje na kongresu Općeg društva za filozofiju, Heidelberg, 23. listopada 1967.

Hans-Georg Gadamer

U času kad su društveni razvici i vladajuća uloga znanosti i tehnike, tehnike ovladavanja prirodom i čovjekom, počeli ugrožavati stari položaj filozofije kao kraljice znanosti, u času kad je uloga filozofije stavljena u pitanje i u samoj nastavi na sveučilištima i u budućoj izobrazbi učitelja učinilo mi se ispravnim da u svojim uvodnim riječima ne govorim neposredno o stvari, te da, bez ambicije da ću stručnjaku reći nešto novo, pred javnom svijesću položim račun o tomu što mislimo sa svojom egzistencijom, što mislimo o našoj sadašnjosti i o našoj budućnosti, tj. o našim zadaćama u današnjem društvu. Opće društvo za filozofiju u Njemačkoj, koje priređuje ovaj kongres, nije udruga stručnjaka. Ovdje su, daleko preko granica učitelja i istraživača na području filozofije, sabrane osobnosti kojima je filozofija više nego samo jedna od znanosti, u kojoj su stekli obrazovanost ili u kojoj produktivno rade. Više — ali umnogome možda i manje, upravo zato i uzbudljivo i uznemirujuće. Pozdravljamo sve koji su nagnani na filozofsku izmjenju misli i koji su se zbog toga pridružili našem društvu. Pozdravljamo i sve goste koji iz istog poriva žele uzeti udjela u našem radu i podvlačimo veliki interes koji sredstva javnog pripočavanja pokazuju za našu stvar. Tako se, polazeći od onog najizvanzajskog situacije, po-

onako kako inače nijedna druga znanost ne njeguje susretanje stručnjaka i ljubitelja? Je li to legitimno? I odakle ima svoju legitimaciju? Ili interesu za metafiziku kao prirodnu čovjekovu sklonost nije ni potrebna legitimacija? Je li još istinit stari odgovor što ga je već Platon skovao za jednoga od svojih slavni suvremenika, kad je za nj rekao: u duhu ovog čovjeka ima po prirodi nešto od filozofije?

No riječ *philosophia* koju Platon na tom mjestu upotrebljava svakako je nešto drugo od onoga što mi danas pod tom riječju razumijemo. Samo je jednim dijelom to ista riječ. Jer naš je pojam filozofije stvarno obilježen suprotnošću i razlikom što postoje između filozofije i nove znanosti, koja je nastupila u 17. stoljeću i koja od tada sve do u najsitnije pore određuje razdoblje moderne. *Philosophia* je prije toga na samorazumljiv način značila oboje, kako ukupnost onoga što se može spoznati i znati tako i nikad zadovoljivi poriv za *zadnjim* spoznajama — i to tako da između jednog i drugog uopće nije bilo otvorene suprotnosti. Svakako da je već tada bilo stručnjaka, ali oni su bili više neko slučajno ograničenje u univerzalnoj tendenciji volje za znanjem. Grčki izraz za specijalizaciju je *tebne*, a *tebne* zapravo znači umijeće, tj. iznalaženje mogućnosti proizvodnje iz prethodnog znanja. No *tebne* ujedno znači i udžbenik, praktički priručnik, kojim se retoriku, graditeljstvo, astronomiju, ili bilo što drugo stječe kao cjelinu koja se daje naučiti. Ona

Što legitimira filozofiju?

Pitanje je dovoljno ozbiljno. Ne da se odbaciti. Nije li u međuvremenu znanost naslijedila filozofiju, i to s rastućom isključivošću? Kad je već rani pozitivizam smatrao da je s razdobljem znanosti dokončano razdoblje metafizike, nije li u međuvremenu tijekom povijesti — ponajprije širenjem europske civilizacije cijelom Zemljinom planetom — pokazao da znanost na koncu trijumfira i nad svim nadomjescima metafizike, koji su pod imenom *nazor na svijet* u posljednjih stotinu godina tvorili široki utjecaj filozofije? Onaj tko je ovdje u Heidelbergu prošle godine doživio opći kongres sociologije, povezan s čuvenim imenom Maxa Webera, tko je doživio veliku aulu ispunjenu do posljednjeg mjesta i rojeve sociološkog podmlatka koji su tu umarširali, taj se ne može varati u pogledu znakova vremena. Može li se legitimacija za naš rad uopće još dobiti iz potrebe za svjetonazorom, kako se voljelo reći? Nismo li dovoljno opomenuti upravo emocionalnim i afektivno opterećenim momentima, koji su povezani s biti nazora na svijet, nezdravim fanatizmom koji se običava povezati s potrebom za svjetonazorom? Ne osjećamo li se obvezanima na znanost i nije li onda tako da takvu legitimaciju možemo priznati samo znanstvenoj filozofiji — a to je do danas gotovo uvijek bila samo filozofija znanosti?

I doista, za stanje filozofije u današnjem društvu čini mi se karakterističnim to da nadomjestke na-

I nije li kob našeg položaja to da su postali nevjerodostojni tradicionalni likovi metafizike, kao i likovi nazorâ na svijet, koji tu metafiziku dovršavaju i odstranjuju, a u kojima se obojima još zbiva takva anticipacija cjeline?

zora na svijet, koji su u posljednjih stotinu godina filozofiji očuvali nešto od njezina univerzalnog zahtjeva i ambicije te joj podarili čar gotovo sličan religijskom, društvo obilježava podozrenjem jednakim onom koje odavno leži na tradicionalnom liku metafizike. Izgleda da danas, u razdoblju znanstvenog prožimanja i vođenja našeg života koje sve šire oko sebe zahvaća, egzistira samo još jedna jedina zbiljska osnova javnog interesa za filozofiju, a to je njezino značenje i njezina korisnost za znanost. A to znači da se čini da se filozofija u razdoblju znanosti može legitimirati samo kao pozitivizam — pa i kad ta formula *pozitivizam* lebdi u velikoj širini značenja, između obnavljanja pozitivizma, pokretom koji polazi od Macha i koji je preko Beča na koncu preplavio cijeli svijet, i apriornog učenja o biti, koje je takvom pozitivizmu suprotstavio Husserl i koje je polagalo pravo na to da je upravo ono pravi pozitivizam. Nije uzalud upravo taj posljednji, Husserl, u programu iz 1911. godine svoj početak naslovio *s filozofija kao stroga znanost* te se time postavio protiv pozicije nazora na svijet, da bi kasnije, 1935. g., siloviti utjecaj svojega genijalnog učenika Heideggera u dvadesetim godinama optužio kao pretezanje potrebe za nazorom na svijet nad filozofijom kao strogom znanošću. Historizam, ono što njemačku filozofiju odlikuje do današnjeg dana i što na jednaki način povezuje i protivnike i pristalice historizma, danas mnogima izgleda kao romantični pogrešni razvitek kasne građanske epohe, a zahtjev očitovan u *esprit de finesse* za mladi je naraštaj sasvim uznemirujući. Riječ *obrazovanje*, to što se tako malo dađe dohvatiti, a još manje mehanizirati, sasvim je sumnjiva potrebi za sigurnošću i patosu trezvenosti našega vremena. Još više, njezin zahtjev polako počinje biti stran omladini. Osobito nastojanje oko *philosophy of science*, poteklo iz novopozitivističke škole — koje u Njemačkoj polako postaje utjecajno tek u *re-importu* — danas mnogima izgleda kao najpreči deziderat, pače kao jedina legitimacija filozofije u životu znanstvenoga razdoblja.

Duhovne znanosti vs prirodnim

No kad bi se legitimaciju filozofije doista htjelo tražiti u njezinoj korisnosti za napredak znanosti i istraživanja, tad bi s njom zacijelo stajalo još lošije nego što sebi priznaju pristalice filozofskog pozitivizma. Teško da je, otkad postoji *philosophy of science*, sama *science*, tj. ozbiljno istraživanje, imala tek što naučiti iz teoretskog pojašnjavanja tvorbe pojmova i jezičnog fiksiranja, koji se provode u toj *philosophy of science*. Štoviše, samoj modernoj znanosti, u smislu *science*, u temelju leži pozitivistički postulat, koji joj je toliko samorazumljiv da istraživač ne treba na to gubiti nijednu riječ i ni najmanje vremena. Obrazlaganje tog postulata nije njegova stvar. O pozitivizmu i o njegovu značenju ne bi nitko ni govorio kad ne bi bilo metafizike i njezina za-

htjeva da bude prva od svih znanosti, da bude *philosophia prima*. Ali smatram da nitko ne bi ni s takvim polemičkim žarom očekivao spas od *science* i njezina ideala metode kad bi se pritom radilo samo o prirodnim znanostima. Kod njih nije ništa sporno. Za njih je spokojna samorazumljivost to da se svi iskazi istraživanja moraju moći verificirati i da spoznajni smisao uopće imaju samo kad otvaraju put verificiranja ili falsificiranja.

Drukčije je, međutim, na području takozvanih duhovnih znanosti. Tako je danas mogućnost verificiranja postala borbenim poklikom koji nalaže preinaku povijesnih znanosti u socijalne znanosti s pravim metodičkim obilježjem. I tu je korijen entuzijazma s kojim pozitivistička teorija mladom naraštaju obećava oslobođenje od nerazrješivih, mračnih i zahtjevnih spekulacija. Ono što u povijesnim znanostima jest znanost, to mora odgovarati uvjetima mogućnosti verificiranja, koji su isti kao u prirodnim znanostima, i onda je to, gledano metodički, u jednakom smislu *science*. Ono što u njima u tom smislu nije znanost, važi jednostavno kao zaostalo. Prije svega sociologija misli da romantično razdoblje njemačkih duhovnih znanosti može konačno dovršiti u *science*, a da pritom *humanities* ili *belles-lettres*, koje su u susjednim zemljama uistinu nošene samorazumljivim zajedničkim duhom, ne mora ni okrnuti drukčije do sažaljivim pogledom.

Ali ta tendencija, koja se sve više pojačava mijenama našega društvenog života, potrebama visoko industrijaliziranog gospodarstva i modernom upravnom državom, ima povratni učinak i na tematiku i na stil rada same filozofije. Ako je nekad vrijedilo da zadaća i mogućnost istine u filozofiji u osnovi nadilaze ono što je sposobno za metodske verificiranje, jer za svojevremeni imaju transcendentne uvjete mogućnosti sveg iskustva, danas izgleda da je deviza sasvim druga. Filozofija mora biti jednaka onomu što se u znanostima naziva teorijom. I filozofski iskazi moraju biti neosporivi u svojoj logičkoj konzistenciji, to je prvi zahtjev koji znanstvena svijest postavlja filozofiji. Treba se radije zadovoljiti trivijalnim uvidima koji su stečeni egzaktnim načinom, nego se bez metodskog osiguranja odvažiti na dubokoumnost. U tomu se mora vidjeti utjecaj zakona kontrasta, a time i reakcija koja je u sebi opravdana — ali držim da se s tim mora spojiti očekivanje da bi se bolja uvježbanost u logičkom znanu mogla plodonosno vezati s budnošću prave problemske svijesti i sa strašću radikalnog pitanja.

Ali koji su to problemi kojima se budna problemska svijest danas mora otvoriti? Hegel se, nakon što je Kantov veliki čin razaranja školske metafizike 18. stoljeća dospio do punog uspjeha, odvažio na izazovnu formulaciju, ili bolje na onu koja je sve opet vratila na isto, naima na formulaciju da je vidjeti obrazovani narod bez metafizike

Vita

Hans-Georg Gadamer

11.2.1900. rođen u Wroclawu.
1918-1922. studij germanistike, povijesti, povijesti umjetnosti i filozofije u Wroclawu, Marburgu i Münchenu.
1922. promocija iz filozofije u Marburgu kod Paula Natorpa.
1924-1927. studij klasične filologije u Marburgu.
1929. habilitacija iz filozofije kod Martina Heideggera.
1933. predavač etike i estetike na Sveučilištu u Marburgu.
1939. redovni profesor na Sveučilištu u Leipzigu.
1946-1947. rektor Sveučilišta u Leipzigu.
1947-1949. redovni profesor na Sveučilištu u Frankfurtu na Majni.
1949-1968. redovni profesor na Sveučilištu u Heidelbergu umjesto Karla Jaspersa.
1960. objavljeno glavno djelo *Istina i metoda*.
1968. emeritiranje.
1985-1995. objavljivanje »Sabra-nih djela«.

O Vladi Marteku

Pisanje biografija umjetnika jest joyceovski zahtjev. Kako ne opisati sebe u njega (pisca u

njegovim slikama. Sada moje pisanje o njemu traje dugo, već više od deset godina. Radio je kolaže, montaže i citate. Ironija je dopu-

modernosti, teksta romantizma, teksta klasičnog, teksta uljudnog, teksta ironijskog, teksta govora, teksta šutnje, — Tekstovi su pokrenuti u preobražaju nezaustavljivih protoka (fluksova).

kim i duhovnim. Trostruka umreženost umjetnosti kao posla i umjetnika kao poslanika iskazuje kako je tijelo umjetnosti veliko. Treća teza govori o metodici paralela. Martek ukazuje na svoje iskustvo bivanja u praksi, svijetu i jeziku umjetnosti. On ukazuje na efekte mašina jezika. Paralele se uspostavljaju između njega i umjetnika iz dvadesetih godina, ali i između suvremenih aktera na scenama umjetnosti. Međutim, ono što je bitno jest da se one zadovoljava citatom (supstitucijom ili simulacijom) identiteta, već da poseže za dispozicijama zajedničke ekonomije: »Dakle, ne radi se o simulacijama, supstitucijama, nego o dispoziciji zajedničke ekonomije otkrivanja, pitanja i tobože odgovora.« (Martek). Četvrta teza vodi k ideji distopije: »Negdje eksplicitnije, negdje hermetičnije, elementi paralela na dohvataju jednom plebiscitarnom uvjerenju: medijska rješenja su metijerski domicil određenog broja umjetničkih ideja. Umjetnost današnjice (mislim na umjetnički realizam reizma, koji je kroz tehnologiju još u punoj eksperimentalnoj fazi i hrani se beskrajnim mogućnostima), nije uputno gledati ili ocjenjivati kategorijalnim aparatom za avangarde. Ukoliko je ovaj poslić — djelić radnog rastanka s umjetničkim idejama koje su već bile, izložba je, dakako, distopija.«

Mogući svjetovi

Na izložbi su postavljeni parovi usporednosti (paralelizma) između Martekovih djela i djela Drugih. Tako da su dani odnosi: Vaclav Zykmond-Martek, Allen Ginsberg-Martek, Samuel Beckett-Martek, George Maciunas-Martek, Gerhard Ruhm-Martek, J. M. Krausse-Martek, Kasimir Maljevič-Martek, Franz Kafka-Martek, Robert Desnos-Martek, August Černigoj-Martek, Adolf Hoffmeister-Martek, Milan Križak-Martek, Luciano Visconti-Martek, Jiri Kolar-Martek, Henri C. Bresson-Martek, Vasilij Jermilov-Martek, Ben Vautier-Martek, Giulio Gozzano-Martek, Mladen Stilinić-Martek, Boris Demur-Martek, Darko Kolibaš-Martek, Goran Đorđević-Martek, Zlatko Kutnjak-Martek, Rastko Petrović-Martek. Svako navedeno ime i izloženi trag (djelo, dokument, kopija) jest indeks kojim se ukazuje na drugo djelo, drugog umjetnika i drugu kulturu. Ovim je Martek ispleo mrežu usporednih razlika (paralelizama) mogućih svjetova (possible worlds) koje umjetnik iskušava u odnosu na svoje tijelo-um, ali i sebe kao znak uveden u klizanje sistema vrijednosti i postojanosti ovog protočnog vremena (fluksa) na teritoriju tijela umjetnosti. Martekova pouka ovom izložbom, njega kao anarhista moralista, glasi: svijet se promijenio, aktualnost umjetnosti se ne može suditi kriterijima avangarde i u vještjoj igri umjetnosti i ne-umjetnosti. Iskustvo je to što vodi igru indeksa (paraleli, usporednosti, komparativnosti). I da sam prozni pisac, zapisao bih na kraju: te večeri smo se u Opera baru sreli Martek i ja s lutajućim usamljenim znacima. Pogledali smo kroz izlog i ugledali Mangelosa, a možda je to bio Beckett ili Koli- baš. U prozi je sve moguće, a Martek nas suočava u svojoj instalaciji s tim da nije sve moguće, sa samom granicom (rubom, marginom i distopijskim centrom). ▣

Tko je Vlado Martek?

Martek je ispleo mrežu usporednih razlika mogućih svjetova koje umjetnik iskušava u odnosu na svoje tijelo-um, ali i sebe kao znak uveden u klizanje sistema vrijednosti

Miško Šuvaković

U povodu samostalne izložbe Vlade Marteka Paralele (samokritičarske opaske), Salon Galerije Karas, Zagreb, 11. siječnja-4. veljače

Slikar, pjesnik, akcionist, postkonceptualni umjetnik i filozof Vlado Martek javio mi se pismom s neobičnim prijedlogom, da prikazem njegovu izložbu Paralele (samokritičarske opaske). Njegov prijedlog je sasvim neobičan budući da očekuje od mene da pišem o izložbi likovnog umjetnika koju nisam vidio. Međutim, ovo bi bio zaista neobičan prijedlog da je Vlado Martek slikar izražene osjećajne pikturalnosti (plus druge likovne mogućnosti), a ja osjetljiv i profinjen promatrač pikturalnih igara na obojnoj plohi slike. Tu nam ni reprodukcije ne bi pomogle. Naprotiv, ako je Vlado Martek slikar onda je on posebna vrsta nemogućeg slikara kakvi su bili antislukari: inteligentni Marcel Duchamp, cinični Mangelos ili paradoksalni Broodthaers. Hoću reći, sasvim logocentrički centrirano Martekova umjetnost može se misliti i moralno prosuđivati. Odnosno, u Martekovim komadima može se uživati (Pleasure i Jouissance) na daljinu. Ili, ako želim biti sasvim jasan: Martekova djela dostupna su kao brisani tragovi (ovo je ukraden termin od Jacquesa Derride) vizualnog. Pretapanje vizualnog i jezičnog u mom sjećanju čini mogućim razumijevanje, doživljaj i uživanje u Martekovim prestupima (transgresijama) normalnosti i prirodnosti umjetnosti. I, nekoliko riječi o meni, nisam ja baš kritičar koji previše vjeruje u svoje oko pred djelom (slikom). Zapravo, malo toga u pogledu identificiram kao važno, mada pogled pratim kroz klizanja značenja i smisla tijela, duha i teksta. Zapravo bavim se onim što vizualnost skriva, poništava, briše i potiskuje, a to je ideologija, koncept i značenja umjetnika, umjetnosti i okreta umjetnosti od, za ili iz umjetnika u društvu.

Opisani odnos Marteka umjetnika i mene (Miška Šuvakovića) kritičara moguć je jer on i ja (to ima izvjesne neizvjesne veze s M. Buberovim odnosom Ja i Ti) dijelimo izvjesnu povijest evropske umjetnosti posljednjih desetljeća 20. stoljeća. Mi dijelimo onaj konceptualistički i zatim postmodernistički napor da se iza varljivosti čulnog (opažajnog, vizualnog) otkrije neprirodna (konceptualizirana i ideološki situirana) redinamizacija prirode umjetnosti. Riječ je o mrežama značenja koje zahvaćaju odnose intersubjektivnosti: umjetnika (Marteka), diskursa (mogućnosti koje pružaju umjetnost i kultura) i kritičara (mene, pisca bez priče, odnosno, pisca o umjetnosti).

umjetnika)? Znajući da je svaki pisac o umjetnosti pred ovakvim problemom, Martek je skicirao svoj portret umjetnika u mladosti: »Vlado Martek: dva puta se ženio, oba puta za bivše supruge svog prijatelja umjetnika. Kći Dolina. Roditelji: radnica & mesar. Niži srednji sloj. Kuća bez knjiga, slika i glazbe. Po roditeljskoj želji trebao je postati mesar ili veterinar. U mladosti koketirao s bohemstvom. Za njega i frendove dnevna žed je završavala u Tingl-Tanglu, Pod starim krovovima te Malom Kavkazu ili Blatu. Pratio ga je glas racionalnog pijanca. Mijenjao je školu zbog duge kose. Jedinac. Bik. Anarhizam, naslijeđen od oca, razočaranog komunista, sudionika antifašističke borbe. Od početka radi kao činovnik-bibliotekar u predgrađu. Bio na vojnoj robiji. Počeo pisati poeziju radi cura.« (u Grupa šestorice autora. SCCA, Zagreb, 1998, str. 8). Na jednom drugom mjestu zapisao je o sebi:

nogomet
košarka
ping-pong
trčanje
biciklizam
fetišizam (u Martek & Tekst. Biografija Vlade Marteka, samizdat, 1993/94)

Život umjetnika jest nekakva mapa nesigurnog kretanja iz sve snage. Boravak u klopci i bijeg iz zamke građanske normalnosti.

Martek piše pjesme — predpoeziju i postpoeziju. Upoznao sam ga sredinom sedamdesetih godina kada je radio objektne kolaže (ili asambleže) s ogledalima. Prolazio je kroz misterije tautologije. Sasvim dobro je u sebi prepoznao simulakrume (plamičke) avangardističkih agitacija. Pisao je i postavljao po javnim mjestima parole: »Citajte Maljeviča« ili »Citajte Branka Miljkovića«. U detalju je otkrivao klopku u klopci, zijev i u zijevu misteriju. On je bio neka vrsta prosvijećenog mistika i anarhističkog moralista. Sada dobro vlada magijom ironije da bi, ponovno, upao u zijev misterije. Izdavao je samizdate. Slikao je i slika. Prvo sam pisao o

štala smijeh, a smijeh se nije odrekao tuge. On jest netko tko je bio blizak Mangelosu. Sa Šestoricom (braća Stilinić, Jerman, Demur, Vučemilović) bio je odličan tim (ekipa u akciji). Sasvim s razlogom njihovi rani nastupi bili su obilježeni imenom izložbe-akcije. Njegovo slikarstvo znaka suočilo je mogućnost brutalne ogođenosti znaka i suptilne atmosfere mišljenja o teoriji (Marx, Freud, Kafka, Wittgenstein, Lukacs, Baudrillard, Derrida) i o paradoksalnim pitanjima geopolitike, etike, svakodnevnice, seksualno-

UČINITI
SLIKARSTVO
POTREBNIM

sti, erotike, fetišizma, anarhizma, individualizma, — Martek nije samo autor koji indeksira objekte svijeta, on ih već i kombinira — na primjer, komad Neću (1979) fetišistički je u erotskom (ženske crne gaćice), u političkom (crveni srp/bez čekića) i u slikarskom (rukom napisano zlatkasto neću) smislu anticipatorskih kombinacija. Njegovo slikarstvo znaka nestabilno je i lako postaje nešto drugo: asamblaž, ready made, instalacija-arhiv-skladište-otpad-hram, i konceptualni (neokonceptualni) poređak vizualnih, verbalnih i bihevioralnih tekstova. Tokom posljednjih godina smo se sretali u Ljubljani. Najčešće smo sjedili u Mraku i nalazili se u Opera baru. Mijenjali smo knjige u garderobi na autobusnoj stanici u Ljubljani. Izgledali smo kao najgori balkanski šverceri. Ali ipak sve je to umjetnost i njeni lebdeći diskursi. Martek sasvim precizno, gotovo kartezijanski, barata znacima, njihovim upisima, prijepisima, premještanjima, ekonomijama i tjelesnim pojavnostima.

Martekov umjetnički rad je pokretan: u pokretu. On pokazuje kako sasvim neprimjetno (brzo) tjelesno ili društveno ponašanje umjetnika postaje slika, kako slika postoji na mjestu fotokopije i obratno, kako vizualno preuzima funkcije i efekte verbalnog teksta. Grubo rečeno, Martek s nježnošću i odlučnom individualno centriranom etikom prolazi kroz sve moguće svjetove transfiguracije verbalnog teksta, teksta tijela, teksta slike, teksta kopije, teksta originala, teksta objekta, teksta asambleža, teksta instalacije, teksta akcije, teksta drugog, teksta

I. Osnovna načela Inicijative:

- Javan i transparentan rad Ministarstva znanosti i tehnologije (MZT), u suradnji s predstavnicima relevantnih institucija u znanosti, visokom obrazovanju i tehnologiji;
- politički podobne trebaju zamijeniti sposobni jer donošenje odluka treba graditi na javno zastupanim argumentima, a ne na tajno donošenim odlukama i iz njih proisteklim pritiscima;
- na temelju široke rasprave svih zainteresiranih treba donijeti strateški program razvitka znanosti u Hrvatskoj.

II. Prioritetne djelatnosti**I. Zakonska regulativa**

- Uskladiti Zakon o visokim učilištima s Ustavom Republike Hrvatske tako da bude poštovana autonomija sveučilišta. Umjesto sveprisutne pravne kontrole i financijskog diktata izvršne vlasti, zakonski treba odrediti 'tijelo koordinacije' i dogovaranja predstavnika države s predstavnicima sveučilišnih i znanstvenih institucija.
- Izmijeniti glavne odredbe Zakona o znanstvenoistraživačkoj djelatnosti, prema kojima ministar za znanost i tehnologiju neposredno upravlja javnim institutima i donosi konačnu odluku o svakom znanstvenom projektu. Promijeniti način financiranja, prema kojem MZT viso-

koškolskim i znanstvenim ustanovama određuje proračun, specificiran po stavkama, umjesto da odobrava određeni iznos novca za njihove osnovne djelatnosti.

- Smanjiti ovlasti dekana i odrediti kome on neposredno odgovara za svoj rad.
- Donijeti zakon o donacijama za institucije od javnog inte-

nju znanstvenih rezultata institucija i pojedinaca.

- Posebnu — i sistematsku — brigu posvetiti kadrovskom pomlađivanju sveučilišta i javnih znanstvenih instituta. Detaljno analizirati rad znanstvenih novaka.
- Javne znanstvene institute osposobiti da budu centri izvrsnosti kao i mjesta za razvitak multidisciplinarnih programa

h. Informacijski opremiti znanstvene i visokoškolske institucije do razine suvremenih komunikacija te ih na toj razini održavati.

3. Financije

- Hitno i bitno povećati stopu izdvajanja iz BND-a za znanost i visoko obrazovanje.
- Hitno i bitno promijeniti neprincipijelno i netransparen-

e. Laboratorijska oprema traži hitna i velika ulaganja. Kompletnu opremu treba obnoviti u sljedećih 5-6 godina te osigurati redovne investicije u nju.

4. Međunarodna suradnja

- Smatrati je prioritetnom, u financijskom i organizacijskom pogledu.
- Provoditi je sistematski, bilateralno i multilateralno, u obliku međunarodnih znanstveno-istraživačkih projekata, sudjelovanja na međunarodnim sastancima, te osigurati mehanizme sveučilišne razmjene nastavnika i studenata.
- Pomno brinuti o (do)školanju mladih na prestižnim inozemnim institucijama.
- Osigurati službu podrške za prijavu i provedbu međunarodnih projekata.
- Organizirati suradnju s hrvatskom akademskom dijasporom.
- Posebno podržavati one hrvatske znanstvene i visokoobrazovne institucije koje imaju međunarodni status (npr. IUC).

U Zagrebu, siječnja 2000.

Prof. dr. Gvozden Flego
Prof. dr. Sibila Jelaska, red. član HAZU
Prof. dr. Boris Kamenar, red. član HAZU
Dr. Velimir Pravdić, red. član HAZU
Prof. dr. Vlatko Silobrić, red. član HAZU
Prof. dr. Dionis Sunko, red. član HAZU
Dr. Nada Švob-Dokić, znan. savjetnik
Prof. dr. Zvonimir Šikić

Inicijativa za novu strategiju znanosti u Hrvatskoj

Gvozden Flego i suradnici

resa s odredbama o poreznom rasterećenju donatora.

2. Organizacija

- Državna tijela (Sabor, Vlada) trebaju donijeti odluku o položaju i razvitku znanosti kao o državnom prioritetu.
- Standarde znanstvene djelatnosti uskladiti s europskim.
- Slijediti međunarodno prihvaćene kriterije u vrednova-

u znanostima i u primjeni znanstvenih dostignuća izvan znanosti, prije svega u gospodarskoj sferi.

- Pokrenuti reizbor ravnatelja i upravnih odbora instituta. Njih je do sada imenovalo MZT, često i protiv volje članova instituta.
- Pokrenuti rad znanstvenih vijeća instituta kao temeljnog organa provedbe znanstvenih programa, te osnažiti njihovu ulogu u upravljanju institutima.

tno odlučivanje o raspodjeli sredstava. Uvesti kontrolne mehanizme.

- Osnovati Zakladu za znanost i tehnologiju. Znanstveni programi i projekti ne bi smjeli biti financirani isključivo iz državnog proračuna.
- Bibliotekama osigurati sredstva za kontinuirani dotok relevantne inozemne literature — knjiga i časopisa te elektronskih informacija.

Promjene: kulturna politika

Da bi nova kulturna politika uistinu postala »licentna politika«, eksperimentalna praksa modernog i postmodernog društva ne može se temeljiti tek na svojim projektnim načelima i ciljevima, tj. na licentiji kreacije, nego i implementacije. Jer bit je svake javne politike (pa tako i kulturne) upravo njezina implementacija, njezino (eksperimentalno) prakticiranje. U tom pak sklopu — kreacije i implementacije politike — pitanje informacija i znanja, odnosno evaluacije kao instrumenta istinski kompetentne kulturne politike, postaje odlučnim pitanjem.

Malraux, kojeg se u novijoj raspravi često zaziva, proslavio se svojedobno ne samo modelom odnosa kulture i politike, već i dovođenjem kulture i kulturne politike u odnos sa znanjem, odnosno ne-znanjem. Glasovita je njegova antimoarska izjava: »U ministarskom savjetu (vladi) imao sam stanovita uspjeha kad sam izjavio da sam jedini ministar koji zna da ne zna što je to kultura«. Taj sokratovski epistemološki proboj — znati da se ne zna — značilo je ne samo novo otkriće kulturne politike, nego i novo otkriće informacijskog sustava, sustava znanja o kulturnoj politici i za kulturnu politiku, za oznanjenu kulturnu politiku.

Ako ikada, onda upravo sada novoj kulturnoj politici — kao prvoj suvremenoj hrvatskoj kulturnoj politici — treba informacijski sustav o kulturnoj politici i za kulturnu politiku, treba evaluacija ne kao kampanjski ad hoc analitički čin, već kao kontinuirani su-projekt vlastita praćenja i vrednovanja.

Neka bude dopušteno jedno zapažanje o Nacionalnom izvještaju *Kulturna politika Republike Hrvatske* izrađenom u sklopu projekta Vijeća Europe, koje možda može pripomoći razjasniti zagonetku *sljepila* ili *lukavstva* državne administracije kada se govori o tom izvještaju. Posve je sigurno, naime, da Nacionalni izvještaj nije evaluacija hrvatske kulturne politike 1991-1998. godine u strogom smislu — evaluacija koju je trebalo provesti prema uputama Vijeća Europe u konceptualnom, metodološkom, faktografskom, izvedbenom smislu. To se gubi iz vida i onda kada izvještaj (koji je umnogome vrsno štivo) počinje služiti kao neprijeporno polazište analize stanja za buduću hrvatsku kulturnu politiku.

Evo tek jednog primjera: U točki 3.5. drugog odjeljka *Bilježnice* (Hrvatska kulturna politika 1991-1999) preuzima se iz Nacionalnog izvještaja sljedeće:

»Izdvajanja za kulturu iz državnog proračuna nikada nisu prešla granicu od 1%. Ta izdvajanja u pravilu čine trećinu ukupnih izdvajanja za kulturu RH. Trećinu, pak, izdvaja Grad Zagreb, a trećinu ostale jedinice lokalne uprave i samouprave.«

tim se podastire Vijeću Europe kao važan pokazatelj odnosa središnjih i lokalnih vlasti, a sada se koristi i u okviru projekta nove kulturne politike.

No, anketna istraživanja Zavoda za kulturu (koja, čini se, kulturnoj politici nisu bila odveć zanimljiva) govore sljedeće:

»Državna razina u financiranju kulture sudjeluje s oko 2/5 sredstva, Grad Zagreb s 1/5, a ostali gradovi i općine s približno 2/5.«

Uostalom ni voditelj projekta Nacionalnog izvještaja nije prešutio da je analiza kulturne politike Republike Hrvatske ukazala na to da postoje »objektivni« analitički problemi jer na »svim područjima nema dovoljno podataka«, »nemamo dobru kulturnu statistiku«, »neka važna područja ostala su deficitarna«, podaci o financiranju kulture u cjelini također su »prilično nejasni«, ono poznato je »samo u onom dijelu koji se odnosi na državni i nacio-

Evaluacijski imperativ nove kulturne politike

Boris Jurinić

No valjalo bi znati da taj toliko često navođeni podatak uopće nije nalaz istraživanja, nego podatak koji se već godinama mehanički prenosi još od 1980-ih — iz samoupravno-socijalističkog modela tzv. kulture udruženog rada i administrativnog ustroja 101 općine. Za-

U kontekstu, primjerice, rasprave na temu *Zagreb — kulturna prijestolnica Europe 2005.* (?) — priznat će se — i nije baš nevažno je li proračun grada Zagreba jednak državnom ili pak upola manji!

nalni budžet«, »ne zna se točno što je s ostalim«, »stručnjak za financiranje nije sam ocijenio situaciju... (Usp. Vjeran Katunarić, *Kulturna politika Hrvatske, Vijećac*, br. 105, 15. siječnja 1998)

Zašto je onda Nacionalni izvještaj ipak dobro primljen u Vijeću Europe? Zacijelo ne zato što je bio dobar evaluacijski uradak prema faktografskim i metodološkim uputama Vijeća Europe, nego zato što ga je vodila inteligentna i politički spretna ruka, a poklopio se i s promjenom evaluacijskog smjera Vijeća Europe u istraživanju, praćenju i vrednovanju europskih kulturnih politika (u smjeru »studija slučaja« s kvalitativnim podacima u kojima se brojke povezuju s kontekstom u dotičnoj zemlji).

Želi li se kultura staviti u središte razvojnog interesa, zapliće se pitanje kulturne statistike i indikatora ne samo u sklopu kulturne politike, već i u sklopu sociokulturnog razvoja i njegove evaluacije. A to upravo i jest novi smjer u europskim evaluacijama, o čemu svjedoči i Rezolucija Europske unije o promicanju statistike u kulturi i ekonomskom rastu na nacionalnim razinama, koja ujedno odražava granicu eksplicitne uključenosti Unije u kulturno-politička pitanja.

Iz naznačenog se nadaju dva zaključka prijedloga:

1. *Projekt kulturne politike* — prve, istinski nove hrvatske kulturne politike — treba novu, zapravo prvu evaluaciju kulturne politike, i to ne prioritarno za međunarodne, koliko za nacionalne razvojne potrebe.

2. *Ciljeve projekta kulturne politike 2000-2004.* naznačene u *Bilježnici* Vjerana Zuppe, valja dopuniti 10. točkom (nakon Zakona o kulturnoj politici) pod naslovom *Evaluacija kulturne politike* i sa sljedećim sadržajem:

Izgradnja informacijsko-analitičkog sustava za kontinuirano praćenje i vrednovanje kulturne politike, odnosno — u vezi s prvom točkom ciljeva — za praćenje i vrednovanje organizacijskih, ekonomskih, pravnih, fiskalnih i drugih mjera korištenja i širenja slobode izraza kao temeljne obveze kulturne politike.

P.S. Zahtjev za dopunom ciljeva projekta nove kulturne politike nije ništa drugo do zahtjev za dosljednošću same *Bilježnice*. Ona, naime, počinje svojevrsnom evaluacijom evaluacija europskih nacionalnih kulturnih politika (Francuska, Nizozemska, Austrija, Švedska, Finska...), pa je logično očekivati da s evaluacijskim imperativom kao ciljem projekta nove hrvatske kulturne politike i završi. ■

Kulturna politika

Gorki talog
iskustva

O stanju u konzervatorskoj i zaštitarskoj struci te nužnim zakonskim i inim promjenama, potaknut *Bilježnicom* Vjerana Zuppe piše povjesničar umjetnosti i konzervator

Krešimir Galović

Uz Poziv kulturnim djelatnicima objavljen u Zarezu od 20. siječnja

U svome prijedlogu Kulturna politika RH 2000-2004. godine Vjeran Zuppa ističe da »svaka kulturna politika ima tradicijske oslonce (umjetničke ustanove s dugim stažom ili nacionalnom vrijednošću) i klasična područja (npr. zaštitu spomenika kulture, arhivske građe ili zaštitu okoliša, muzejske, bibliotečne djelatnosti i sl.) koja obvezuju na tzv. sustavnu potporu«. Odazivajući se na poziv kulturnim djelatnicima objavljenom u Zarezu 20. siječnja, želim govoriti upravo o tim klasičnim područjima, prije svega o sudbini zaštitarske struke, odnosno o kulturnoj baštini, te o problemu njenog čuvanja i zaštite, a koji prema Zuppi »pripadaju ukupnom 'kulturnom imetku' jednog naroda kao najdublja konkretnost njegove kulturne tradicije«, pravilno zaključujući da baštinu danas u Hrvatskoj treba prvenstveno zaštititi od »improviziranih rješenja, ali i od ideološkog redukcionizma«.

Spomenik kulture ili kulturno dobro

Svakako kao prvo treba pokušati odgovoriti na nimalo lako pitanje što je to spomenik kulture? Prema zakonu iz 1967. godine spomenicima kulture »smatraju se nepokretni i pokretni predmeti kao i grupe predmeta, koji su zbog svoje arheološke, povijesne, sociološke, etnografske, umjetničke, arhitektonske, urbanističke, tehničke i druge naučne ili kulturne vrijednosti od značenja za društvenu zajednicu«. Zakon iz 1999. godine koji zamjenjuje pojam *spomenika kulture* pojmom *kulturnog dobra* — iako iz Zakona nije sasvim jasno koja su to kulturna dobra od interesa za RH i uživaju njenu zaštitu, a koja to nisu (i zašto to nisu) — i kulturnim dobrom smatra »pokretne i nepokretne stvari od umjetničkog, povijesnoga, paleontološkoga, arheološkoga, antropološkog i znanstvenog značenja, arheološka nalazišta i arheološke zone, krajolike i njihove dijelove koji svjedoče o čovjekovoj prisutnosti u prostoru, a imaju umjetničku, povijesnu i antropološku vrijednost, nematerijalne oblike i pojave čovjekova duhovnog stvaralaštva u prošlosti kao i dokumentaciju i bibliografsku baštinu i zgrade, odnosno prostore u kojima se trajno čuvaju ili izlažu kulturna dobra i dokumentacija u njima«. No kako bi se uopće mogli ostvariti i najelegantniji ciljevi čuvanja i zaštite kulturne baštine, a po tome i ciljevi koje iznosi u svojoj studiji Zuppa, neophodno je pozabaviti se samom strukom, odnosno službom zaštite, koja zahtijeva temeljitu reorganizaciju i osuvremenjivanje. Razlog tome je sustavna diskriminacija struke od strane nadležnog Ministarstva, a koja će na koncu rezultirati njenom potpunom erozijom i potemkinjskim funkcioniranjem pred javno-

šću *pro forme*. Usudio bih se reći da je u nadležnom Ministarstvu služba zaštite igrala ulogu Jozefa K., izuzimajući neke čudne tipove; do bri stari Ugo iz Dajdama rekao bi karijerističke nišice, jurisdikite i stručnjake za sve i svašta, a ponajviše za osobnu dobit.

Iskustva povijesti

Najslabijim primjerom odnosa prema zaštiti i službi zaštite često je isticana teza od strane nekih od najviših predstavnika Ministarstva kulture, kako služba zaštite nije u Hrvatskoj postojala sve do demokratskih promjena 1991. godine. Kako bi se pokazala apsurdnost ove često plasirane teze važno je iznijeti nekoliko povijesnih činjenica. Začeci zaštite u Hrvatskoj sežu kao i drugdje u 19. stoljeće. Početkom 19. stoljeća, u razdoblju klasi-

kada arhitekt Stjepan Podhorsky 1905. godine u Zagrebu osniva strukovno udruženje *Klub hrvatskih arhitekata*, koji su još činili spomenuti Kovačić te arhitekti Alojz Bastl i Edo Šen. Uz borbu za zaštitu interesa arhitektonske struke ova će se skupina zalagati za »proučavanje pitanja o umjetničkom razvoju gradova i njihovoj regulaciji, te njegovanje interesa za čuvanje starih i umjetničkih ili historičkih važnih mjesta i spomenika«. Ovo je ujedno i začetak modernog pristupa čuvanju i zaštiti kulturne baštine, poznatijeg i pod nazivom *biološki pristup*. Suprotno eklektici romantičarskog historizma 19. stoljeća nova će se doktrina zalagati za egzaktnu obradu spomenika suprotstavljajući se težnji k stilskoj čistoći, za koju se zalagalo prethodno razdoblje. U tom ozračju 1910. godine u Zagrebu je osnovano Zemaljsko povjerenstvo za očuvanje umjetnih i historičkih spomenika u kraljevinama Hrvatskoj i Slavoniji. Skupina entuzijasta i stručnjaka okupljenih oko ovog Povjerenstva, zastupajući načela suradnje sa suvremenim arhitektima, slikarima, kiparima i različitim obrtnicima — a držeći se riječi Johna Ruskina *Mi smo čuvari, a ne vlasnici starina* — nemilosrdno se sukobljavala s duhom historizma 19. stoljeća, koji su na životu održavali Kršnjavi i

rodne baštine, odnosno po odvajanju prirode kao Uprava za zaštitu kulturne baštine s konzervatorskim uredima diljem Hrvatske. Ovim potezom konzervatori postaju običnim činovnicima Ministarstva vrlo ograničenog djelokruga. Stapanje s besprizornim činovničkim aparatom Ministarstva uvjetovat će eroziju cjelokupne službe zaštite, kojoj je prethodio 1992-1994. godine svima poznat slučaj *obnove* Medvedgrada. Bilo je to ujedno i zeleno svjetlo za čitav niz slučajeva koji će u kolopletu moći, politike, folkloru i novca, ignorirajući struku, nanijeti nepovratnu štetu zaštiti vrativši je više od pola stoljeća unatrag, inauguriravši razdoblje agresivnog nacionalnog neohistorizma. Ova agresivnost najočitija je na zagrebačkim primjerima od Cvjetnog trga, Trga burze, Paromlina, Importane centra na Iblerovom trgu, Maksimirskog stadiona, spomenika Marku Maruliću pa do skandala s Tudmanovom grobnicom u zaštićenoj zoni Mirogoja, odnosno skandalozne presude Zvonku Markoviću u slučaju stanovite Marice Meštović.

Svakako jedno od problematičnijih mjesta prema mnogima je i Zakon o zaštiti i očuvanju kulturnih dobara koji prema reakcijama struke zahtijeva niz stručnih korekcija. Najkritičniji je prema ovom

Medvedgrad

Konzervatori su
postali činovnici
Ministarstva
kulture

Bollé. Nakon sloma Austro-Ugarske Povjerenstvo, iako u nemilosti beogradskih vlasti, nastavlja s radom promijenivši naziv u Konzeratorski ured.

Nakon Drugog svjetskog rata započinje novo poglavlje zaštite poznatije pod nazivom *aktivne zaštite*, koju karakterizira aktivna uloga svih nosilaca u čuvanju i zaštiti spomenika baštine, nasuprot pasivnom odnosu ranijih razdoblja. Tijekom šezdesetih, sedamdesetih i polovice osamdesetih nova doktrina *aktivne zaštite* u punom je usponu. Prema Tomislavu Marasoviću osnovne promjene u tom razdoblju obilježit će prije svega kompleksniji pristup kulturnoj baštini što se odrazilo na proširenje nosilaca i sudionika u toj djelatnosti. Uz stručne službe u radu sudjeluju i druge znanstvene i stručne organizacije s težnjom prema suvremenom pristupu karakteru povijesne sredine, građevine i mogućnostima primjerene prezentacije.

Devedesete — vrijeme agresivnog nacionalnog neohistorizma

Nakon osamostaljenja Republički se zavod transformira prvo u Državnu upravu za zaštitu kulturne i prirodne baštine, koja je nakon uspostave Ministarstva kulture pripojena dotičnom Ministarstvu kao Uprava za zaštitu kulturne i pri-

Zakonu jedan od naših najpoznatijih stručnjaka s područja zaštite Ivo Maroević koji u njemu pronalazi niz nelogičnosti i neprimjerenih formulacija. Njime se, ističe Maroević, zaštiti odlučilo »oduzeti dimenziju očuvanja, a očuvanje odijeliti od zaštite kulturne baštine«. Najozbiljnije se primjedbe odnose na birokratsku promjenu pojma spomenika kulture u kulturno dobro, na razlikovanje zaštite od očuvanja *kulturnih dobara*, kao i na razlučivanje širokog pojma *kulturnog dobra* od onoga što čuvamo pod tim nazivom. No bitno je istaknuti da polemika oko termina *kulturno dobro* i *spomenik kulture* traje u zaštiti nekoliko desetljeća. Kod nas ju je među prvima plasirao također priznati stručnjak s područja zaštite Tomislav Marasović, a za kime se očito povinovao i autor dotičnog Zakona. Maroević se pita i zašto su iz Zakona izostavljene prostorne vrijednosti kad su one do sada bile među ključnim vrijednostima suvremenog, odnosno aktivnog pristupa. On također zamjera Zakonu da se »više bavi pravnim nego operativnim oblicima zaštite kulturne baštine«, dok se stručnjaci u službi zaštite kulturne baštine razvrstavaju u rang državnih činovnika, »što je na neki način skrivena degradacija profesije«.

Kako reanimirati struku

No pitanje na kraju jest — koji su to koraci koje valja poduzeti za reanimaciju službe zaštite? Temeljni korak je svakako, a u čemu dijelim mišljenje s Maroevićem, njeno odvajanje od Ministarstva kulture i uspostava autonomne Državne uprave za zaštitu kulturne baštine sa zasebnim fondom za baštinu, koji se nužno ne mora puniti iz državnog proračuna, već kao

Promjene:
kulturalna
politika

onaj britanski, na primjer, iz sredstava državne lutrije. Jedan od načina financiranja bio bi i putem raspisivanja javnih natječaja, uplaćivanjem kotizacija. Natječaje bi raspisivala, kontrolirala i nadzirala upravo Državna uprava, ali bi istovremeno bili podložni javnom mnijenju, a za što je nužno ili korigiranje postojećeg ili donošenje novog kvalitetnijeg zakona koji će pisati struka. Time bi se znatno umanjila i državna monopolizacija. Upravo je raspisivanje javnih natječaja i jedan od mogućih načina kako uspostaviti istovremeno i stručni i javni nadzor nad, kako je Zuppa naziva, *konzervacijom*, odnosno zaštitom i čuvanjem spomenika kulture. Također predlažem poticanje donatorskih ulaganja u baštinu, naravno sa znatnim poreskim olakšicama za ulagače, te nastavak uplaćivanja prema aktualnom Zakonu tzv. *spomeničke rente* u visini 2% od ostvarenog dohotka, odnosno dobiti, koju su dužne uplaćivati pravne ili fizičke osobe »koje obavljaju gospodarsku djelatnost u nepokretnim kulturnim dobrima ili na području kulturno-povijesne cjeline«. Također bi temeljito trebalo preispitati dosadašnji rad zagrebačkog Gradskog ureda za planiranje i zaštitu okoliša, kao i Gradskog zavoda za zaštitu spomenika, a čije je kontroverzno djelovanje izazvalo izravnu moralnu štetu službi zaštite i negodovanje kako povjesničara umjetnosti, arhitekata, urbanista tako i široke javnosti.

Jedan od koraka u reorganizaciji službe zaštite jest i obnova djelovanja strukovne konzervatorske udruge pomoću statuta i redovitog strukovnog glasila. Neminovno treba obnoviti dijalog i suradnju s ostalim strukama, a koji je u znatnoj mjeri zadnjih godina izostao, izuzmemo li konflikti i međusobna stručno-verbalna prepucavanja, a žrtva čega bi na kraju obično bila sama baština. Ovdje prije svega mislim na arhitekate i urbaniste te koordiniranje rada s arhitektonskom komorom, no ne želeći u dijalogu izostaviti niti druge struke kao što je ekonomija, sociologija, ali ni vjerske zajednice i mišljenje građana. Upravo je to jedan od načina pravilnog odnosa prema baštini, budući da jedino aktivnim uključivanjem čitavog društva zaštita može izbjeći negativne aspekte *historizma* ali i snobovske kvazi-modernosti te odgovoriti potrebama ne samo sadašnjeg prostora i vremena, nego i načiniti korak k budućnosti, upravo onako kako ga je početkom stoljeća zacrtao Viktor Kovačić. Ovo je dakle posredno i jedan od preduvjeta za kvalitetu arhitekture u dolasku, nalik onoj kojom će u potpunosti slobodi duha arhitekti Gehry i Milunić projektirati, u okviru devetnaestostoljetnog bloka u Pragu, glasovitu Gynger & Fred ili sir Norman Foster svoju veličanstvenu kupolu nad berlinskim Reichstagom. Upravo na ova dva primjera zrcali se nama tako nedostizhan pojam slobode, koji se neminovno nameće u usporedbi s mračnim koridorom koji u zagrebačkoj Vlaškoj ulici čini devastirajuća kvaziinterpolacija Importanne galerije i ružna nadogradnja i prigradnja Dinamova, nekad preljepa Turinina stadiona, ostavljajući nadolazećim generacijama na uspomenu totalitarnu ideju jednog sududog uma — taj gorki talog iskustva. ☒

HRVOJE TURKOVIĆ, TEORETIČAR FILMA

Filmski život poslije smrti

Prilično je katastrofalna odluka da HTV iz kratkovidnih interesa zanemari taj aspekt svoje proizvodnje i po budućnost televizije a i po kinematografiju

Davorka Vukov Colić

Komentirajući žalopojke o tome kako se u Hrvatskoj snima malo filmova, Pavao Pavličić, dosadašnji član povjerenstva za film pri Ministarstvu kulture, nedavno je izjavio kako se »u javnosti stvorila atmosfera kao da ima na desetke dobrih scenarija, koje zločesti Vrdoljak nije dao snimiti«. Sve što je na nešto sličilo — kaže Pavličić — snimilo se, čak i loše.

Je li to točno? — pitam Hrvoja Turkovića, filmskog kritičara, teoretičara filma, urednika mnogih časopisa i predavača na Akademiji dramskih umjetnosti u Zagrebu, jednoga od onih koji je i sam tijekom dugogodišnjeg bavljenja filmom bio u sličnim situacijama da mora presuđivati tuđim djelima.

— Vjerojatno je to točno — potvrđuje Turković. — Kada sam koncem osamdesetih u Fondu za kulturu bio član komisije za odobravanje sredstava za film, dolazila nam je gomiletina loših scenarija i odabir dobrih bio je relativno lagan, premda izvršno izlučivanje nije bilo tako jednostavno. Međutim, kvaka je u sastavu komisijiskog ocjenjivanja u tome što se ocjenjuje sam scenarij, koji može biti solidan, ali mu je teško predvidjeti realizacijske mogućnosti. Posebno se lako može pogriješiti ako je scenarij relativno dobar u odnosu na druge, ali sam po sebi nije dovoljno

Hrvoje Turković rođen je 1943. godine u Zagrebu. Školovanje je započeo u Crikvenici, gimnaziju završio u Zagrebu, gdje je diplomirao filozofiju i sociologiju na Filozofskom fakultetu (1972). Na New York University magistrirao je 1976. iz filmskih studija, a na Filozofskom fakultetu u Zagrebu doktorirao je 1991. godine filmskoteorijskom tezom.

Djelovao je kao kritičar i esejist, bio urednik u *Poletu*, *Studentskom listu*, *Prologu*, *Pitanjima*, *Filmu i Oku*. Utemeljiteljski je voditelj MM-Centra SC-a u Zagrebu (1976-1977), a od 1977. godine na Akademiji dramskih umjetnosti predaje teoriju montaže, teoriju filmskog izlaganja i analizu filma. Od 1995. godine glavni je urednik filmskog časopisa *Hrvatski filmski ljetopis*, a od 1998. g. predsjednik Hrvatskog filmskog saveza. Objavljene knjige: *Filmska opredjeljenja* (Zagreb, 1985); *Metafilmologija, strukturalizam, semiotika* (Zagreb, 1986); *Razumijevanje filma* (Zagreb, 1998); *Teorija filma* (Zagreb, 1994); *Umijeće filma* (Zagreb, 1996); *Suvremeni film* (Zagreb, 1999). Živi i radi u Zagrebu, oženjen je filmskom redateljicom Snježanom Tribusom, s kojom ima sina Gorana.

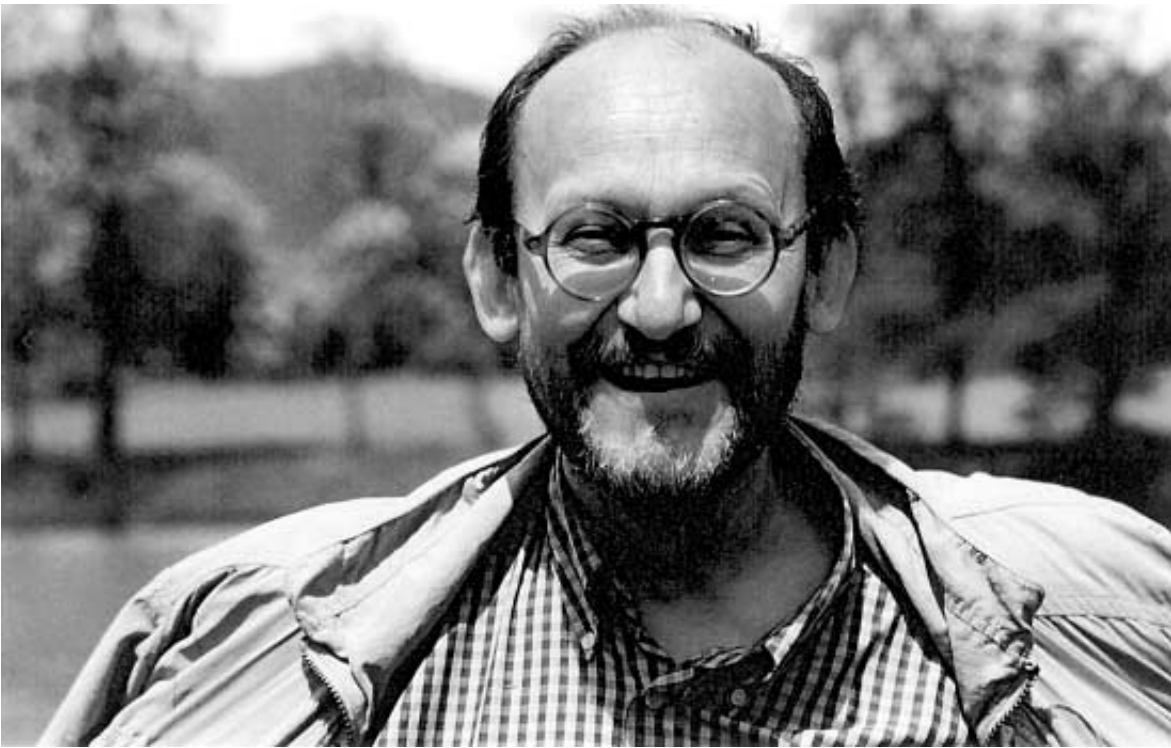
dobrar za film, a još ćete lakše pogriješiti ako ne uzmete u obzir režisera koji će to prenijeti na veliki ekran. Dobar scenarij još uvi-

misija i povjerenik bavili su se filmskim projektima, ali ne i cjelokupnom filmskom kulturom — prikazivanjem filmova, čuvanjem i arhiviranjem građe, obrazovanjem, znanstvenim istraživanjima, izdavanjem publikacija, knjiga itd. Nije se vodila nikakva dugoročna kinematografska politika, nego su se donosila *ad hoc* rješenja, bilo po stanovitoj inerciji, bilo po proizvoljnoj domišljatosti povjerenika. Na taj način Ministarstvo je moglo samo spašavati stvari od krajnje propasti, ili odr-

On bi također vodio globalnu politiku hrvatskoga filma, što znači da se ne bi bavio samo njegovom proizvodnjom i propagandom, nego i cjelokupnim okruženjem. Ideja je vrlo dobra, pitanje je samo kako to organizacijski provesti, tko će to voditi i kako instituciju doista osamostaliti, da ne ovisi o Ministarstvu i Vladi.

Tko je nositelj ideje o Institutu za film?

— Ideja je potekla od Ive Škrabala koji je početkom devedesetih izišao s idejom o zakladi,

jek ne jamči dobar film. Pavličić stoga može biti u pravu, ali to ne znači da su odluke povjerenstva bile besprijekorne, zaključuje Turković.

Kultura treba sama živjeti

Bez obzira griješilo li Povjerenstvo u estetičkim procjenama ili ne griješilo, griješio je dosadašnji sustav dodjele novca poreznih obveznika već samim načinom odabira, jer je dopuštao samovolju povjerenika za film, otvarao vrata političkoj podobnosti i svemu onome od čega se javnost umorila svih ovih godina, čitajući o skandalu za skandalom: kako je za Sedlarov *Četverored oprano* dva milijuna kuna; kako je u financiranju toga filma sudjelovao Gradski ured za kulturu grada Zagreba, koji inače ne financira tu vrstu umjetnosti; kako je zadnjih dana sjedenja u ministarskoj fotelji Božo Biškupić donio odluku da Ministarstvo sa 4,200.000 kuna iz državnog proračuna za 2000. godinu financira film dojučerašnjeg povjerenika za istu stvar, Antuna Vrdoljaka...

Što je u dosadašnjoj kulturnoj politici bilo loše? Mnogi su, štoviše, tvrdili da kulturne politike uopće nije ni bilo!

— Sve što smo do sada imali, uglavnom su derivati ranijih institucijskih oblika kulturne politike i realnoga života u kulturi. Kada je riječ o filmu, to znači da je Ministarstvo kulture, preuzimajući ingerencije nekadašnjeg Fonda za kulturu, kao i Odjela za kinematografiju u sklopu toga Fonda, preuzelo na sebe prevelik zadatak. Niti kadrovski niti organizacijski nije bilo u stanju pokrivati široko područje koje je pokrivalo prijašnji SIZ ili Fond za kulturu, pa se sve svelo na maksimalno ovlaštenje tzv. povjerenika za film. On je imenovao komisiju za dodjeljivanje proračunskih sredstava za snimanje filmova, ali ga nije obvezivalo njezino mišljenje, dok je konačne odluke potpisivao ministar. Na taj način ko-

U sporu oko sukcesije u zahtjev za povrat imovine ulazi i dio (toga) fonda Jugoslovenske kinoteke, ali sumnjam da će to biti tako skoro riješeno, ako ikada bude riješeno

zavati tek »simbole« postojanja, a ne i pridonositi razvoju stvari.

Kakva bi po vašemu mišljenju ubuduće trebala biti uloga Ministarstva u razvijanju cjelokupne filmske kulture?

— Zadatak državnih tijela stvaranje je povoljnih uvjeta za razvoj stvaralaštva. Na državi je da detektira plodna, kreativna žarišta u kulturi i stvori pogodne uvjete za to da spontanost ne bude kratkoročna, da spontana dostignuća ne budu iznimka, nego pravilo. Kulturnom politikom treba osigurati uvjete, a nikako upravljati pojedinačnim stvarima kulture. Kultura treba sama živjeti — ali uz dobro gnajivo i kultivacijsku pažnju.

Na razini opće ideje

Spominje se stvaranje Instituta za film. Što bi on trebao biti i je li se odmaklo dalje od teorije?

— Ideja o Institutu za film — zapravo o svojevrsnoj *filmskoj zakladi* — kreće od ideje da se planiranje kulture i distribucija sredstava odvoji od Vlade i izravnog nadzora državnih organa. Institut bi stoga trebao preuzeti planiranje kulturne politike na području filma i redistribuciju proračunskog novca. A da bude nezavisan, mora osim proračunskih, imati i neka svoja sredstva.

koja bi uz proračunski novac osigurala još određena sredstva time što bi postala dioničar *Jadran filma* i *Kinematografa*, te ih po principima po kojima djeluju takvi instituti, planirala i distribuirala putem natječaja, a na globalnoj razini organizirala filmski život i stimulirala postojeće centre. Tu je ideju ponovno oživjelo Udruženje filmskih redatelja, formalno je osnovalo Institut i dalo sugestije da se takav »Institut instituta« ugradi u Zakon o filmu. Kako je njima za takav institut bio potreban smještaj, a područje zamišljenog djelovanja instituta se dijelom preklapalo s idejom utemeljenja Filmskog kulturnog centra koju je pokrenuo Ivan Ladišavlje Galeta i za koji smo izradili projekt Galeta, Vjekoslav Majcen i ja, te ga objavili u Hrvatskom filmskom ljetopisu, to su se te dvije ideje bile privremeno povezale u nastojanju da i jednu i drugu provedemo.

A koja je to bila ideja Centra?

— Filmski kulturni centar zamišljen je kao popunjavanje krupnog nedostatka u trenutačnim prilikama. On je trebao riješiti prvenstveno probleme kultivacijskog prikazivanja filmova, onog nekomercijalnog, širenja tzv. filmske kulture, budući da više nema narodnih sveučilišta koja su se nekada time bavila, a funkcija dvorane Kinoteke je maksimalno skućena i neizvjesna. Zamišljeno je da bi Centar trebao imati dvije dvorane, jednu veću i reprezentativniju, te jednu manju za ezoteričnije programe, s bibliotekom, videotekom, umjetničkom videotekom, kao i društvenim centrom u kojem bi se mogle održavati promocije, diskusije, seminari itd. A on bi ujedno mogao biti centrom za sabiranje informacija i o hrvatskoj kinematografiji i o svjetskoj kinematografiji.

Izgubljeno filmsko sjećanje

Na koji su način Srbi zadržali cijeli fond Jugoslovenske kinoteke? Ima

li Hrvatska šanse da u sukcesiji dobi dio koji joj pripada?

— Problem Jugoslovenske kinoteke vrlo je zapetljan, dugi su tu povijesno-politički repovi. Jugoslovenska kinoteka bila je savezna ustanova u kojoj je radila grupa velikih filmofilskih entuzijasta. Skupljali su manijakalno filmove, nabavljajući ih svim legalnim i nelegalnim putovima. Tako su stvorili sjajan fond, koristeći svoje istočnoeuropske veze, jer je to bilo po Drugom svjetskom ratu područje koje nije podlijevalo *copyright* pravima Zapada. Ustavom iz 1974. godine dobar je dio saveznih ustanova postao republičkim, te je financiranje takvih institucija prebačeno na teret republika u kojima se nalaze. Jugoslovenska kinoteka je tako spala na budžet Srbije, čime su joj drastično podrezana sredstva, i dalji rad Jugoslovenske kinoteke postao je interna srpska stvar. Djelatnici tadašnje srpske Jugoslovenske kinoteke postali su užasno ogorčeni na Hrvatsku jer je ona bila jedan od inicijatora tog novog Ustava, pa su nam počeli davati vrlo oskudne programe, daleko oskudnije od onih koje su pokazivali u Srbiji (Beogradu). Mi smo tada osnovali svoju arhivu — *Hrvatsku kinoteku* u sklopu *Hrvatskog arhiva*, naša je Kinoteka preuzela od jugoslovenske hrvatsku gradu (osim NDHške, koja je potpadala pod strogo povjerljive materijale i koju nisu davali), ali su, pritom, zadržali cijeli inozemni fond. Hrvatima su posudbu filmova za prikazivanje u dvorani Kinoteke, ili na posebnim nekomercijalnim projekcijama, naplaćivali bezobrazno skupo, kao da je riječ o najnovijim komercijalnim naslovima. Bezobrazluk je bio posljedica uvrijeđenosti: ako nas nećete financirati, platite masno svaku kopiju. Tako smo se morali natezati i oko kopija i oko programa, a sve to iz fonda stvaranoga i našim novcem. U sporu oko sukcesije u zahtjev za povrat imovine ulazi i dio (toga) fonda Jugoslovenske kinoteke, ali sumnjam da će to biti tako skoro riješeno, ako ikada bude riješeno.

Kako je na nove prijedloge i ideje reagirao novi ministar kulture?

— Koliko razabirem iz intervju ministar je krajnje otvoren novim idejama, jer želi Ministarstvo osloboditi pojedinačnog odlučivanja o stvarima kulture i naglašava da bi se kulturni djelatnici trebali sami organizirati. Situacija je vrlo otvorena i sve će ovisiti o konkretnosti i djelotvornosti ideja koje imaju sami kulturni djelatnici na svojim područjima. Ministarstvo očito nema ambiciju biti inventivni centar za kreiranje takvih rješenja. Problem je u tome kako razviti dobar menadžment u kulturi.

Godinama se govori o novom Zakonu o filmu, ali on se nikako ne donosi. Zašto?

— Nažalost, uz neka kozmetička dotjerivanja, na snazi je i danas stari Zakon, nedostatan još u propaloj Jugoslaviji. Vrlo rano u neovisnoj Hrvatskoj sastavljena je komisija za izradu novoga Zakona, ali sve je to išlo prilično traljavo. Prije dvije godine izbačena je vrlo loša verzija, a iza toga se stalo, jer Ministarstvu do toga ionako nije bilo osobito stalo. Spominjući Ministarstvo, mislim tu na Antuna Vrdoljaka kao povjerenika za film koji je na Zakonu neko vrijeme jako insistirao, onda kada je njime mislio riješiti problem *Jadran filma*. Kada mu se to izjalovilo, jer su pobije-

Nada se može temeljiti samo na nevjerojatnome.

Johan Huizinga

Je li Zuppina *Bilježnica* ono nevjerojatno na kojemu će biti moguće utemeljiti *nadu* za hrvatsku kulturu i za hrvatsko društvo u desetljeću koje nam dolazi?

Držimo da bi to ona mogla biti pod pretpostavkom da mnoštvo faktora, koji određuju ukupnu društvenu scenu, bude raspoređeno i složeno upravo za nešto takvo, za nevjerojatno. U tom smislu, a i mimo predmetno pretpostavljenoga smisla, Zuppina *Bilježnica* zaslužuje i više od dužne pažnje u svim svojim aspektima. Osvrnut ćemo se na neke od njih.

1. Da bi se za određenu kulturnu politiku tražilo povjerenje politike, morali bi se ustanoviti posve jasni vrijednosni kriteriji. Bez vrijednosnih kriterija i jasnog određenja polja kulturnih vrijednosti i ozbiljne procjene odnosa snaga između visoke, odnosno humanističke i populističke kulture moglo bi biti veoma opasno

Redci što slijede nikako ne idu natjecati se u originalnosti. Dao sam si truda zaviriti u recentna izvješća, priručnike i zakone iz nekih nama bliskih europskih država; moglo bi se reći prepisivao, možda kojom riječju pokušao naći novu, našim prilikama adekvatniju formulaciju za ono što podnaslov obećaje. Ako iz svega viri poneko upozorenje na oprez u toj »sferi«, nek se i to smatra namjernim.

Značenje izraza kultura ne može se — i ne smije! — uže određivati. No za naše potrebe, za raspravu o načelima i kriterijima moguće državne »kulturne politike« valja nam poći od jedne prikladne konstatacije da je kultura onaj element života društva u kojem se obrazuje, formulira, njeguje i tradira duhovno samorazumijevanje pojedinca i njegovo razumijevanje svijeta.

Politička je vlast stoga vazda u iskušenju da tu intervenira na one načine koji su izravno uspješni za njezino učvršćenje, održanje i njezino, kad god to uspije, totalno postavljanje. Stoga je svaka »kulturna politika« nekulturna, tj. antikulturna.

Tu se onda odvija i borba za granice (precizno: za ograničavanje) državne kulturne politike.

Određivanje (ne tek samoodređivanje!) granica kulturne politike temeljna je zadaća razumne kulturne politike u jednom slobodnome društvu: uklanjanje granica kulturnog djelovanja u isti je mah postavljanje granica politici u kulturi. Koliko su oblici očitovanja kulturnoga djelovanja neuhvatljivi ordinarnome razumijevanju toliko imaju biti iznimljeni kontroli i izravnome utjecaju političkoga pa i svakog inog pragmatizma.

Kulturna politika je dakako većma politika nego kultura.

2. Kulturnim se razvojem ne da sadržajno određeno upravljati; cenzura, nadziranje i pritiskanje ne daju se na dulji rok politički kapitalizirati; »usmjeravanje« i

tražiti političko povjerenje i političku podršku.

2. Teško da bi projekt kulturne politike što bi ga verificirao Parlament u ovom trenutku mogao biti donijet konsenzusom,

kako to predlaže Zuppa (što, dakako, ne znači da ne treba pokušati). No, ukoliko to konsenzusom ne bi išlo unutar rezolutno omeđena vremena, trebalo bi, u relativno kratkom roku (ne duljem od godine dana), pronaći

odgovarajuće demokratske institute kojima bi se »ozakonio« Projekt, kako bi taj iznimno važan posao mogao što prije započeti.

3. Prijedlog da se Hrvatska u svom temeljnom zakonu (dakle Ustavu) definira i kao kulturna država (uza sav respekt najboljim namjerama) pada u prazan prostor, budući da precjenjuje ne samo kulturni i politički,

nego i opći duhovni kontekst. Upisati ga u ovom trenutku u Ustav tek kao cilj, bez temeljnih pretpostavki na kojima bi taj cilj bilo moguće doseći, moglo bi samo opteretiti izgradnju središ-

njih nositelja kulturne paradigme, dakle same te pretpostavke. Takvo bi određenje možda moglo biti aktualno, moglo bi steći svoje uporište, za desetljeće ili dva, pod uvjetom da ljudstvo, barem u malenoj Europi, kultu-

ru bude živjelo kao jednu od svojih primarnih egzistencijalnih potreba i da ona nada što sada tek struji iz Zuppine *Bilježnice* glasno progovori.

4. Posebno podupirem onaj aspekt Projekta koji kao glavni cilj državne razvojne politike ne određuje gospodarski rast, nego kulturni razvoj, čiji su nosivi stupovi: obrazovanje, znanost i umjetnost.

5. Zaštitu kulturne baštine potrebno je vezati za zaštitu prirodne baštine, osobito tamo gdje su one u neraskidivu odnosu.

P. S.

»Oblikovati« kulturnoga čovjeka iznimno je težak posao, jedan od najtežih. Riječ je naime o tome da se čovjek oblikuje, kako bi to rekao J. Burckhardt, u biće koje spoznaje i kojemu istina i srodstvo sa svime što je duhovno znače više od svega drugog, i koje bi na temelju te spoznaje moglo dokučiti i svoju istinsku građansku dužnost, ako mu je bogovi nisu unaprijed dodijelili. U tom smislu onda, na duhovnom polju, treba posegnuti za onim najvišim što čovjek može dohvatiti. ▣

ranje, valoriziranje i promicanje samog kulturnog djelovanja, za razvoj istraživanja, te za razvoj na svemu tome utemeljenog (a i sve to utemeljujućeg) učinkovitog obrazovnog sustava.

Jamči se dakle sloboda produciranja i objavljivanja djela, ideja, mnijenja, stavova i vrednota: sloboda i adekvatnost sredstava javnog suobraćanja i javnog sučeljanja, izražaja i publiciranja razvijena i slobodna znanost, slobodno institucionalno i izvaninstitucionalno djelovanje, slobodno izdavaštvo i slobodna takozvana sredstva masovnog komuniciranja.

4

Uz sav respekt, određivanje tzv. nacionalnog karaktera određene kulture te mogućnosti njezinoga »čuvanja i njegovanja« valja promišljeno čuvati od svakog autizma i provincijaliziranja jednako kao i od isključivosti. Štoviše, u modernim se državama već i ustavno prohibira tretirati kulturu (ili konfesiju) nacionalnom, te se ona određenom fundamentalnom odredbom utvrđuje kao eminentno pluralistična.

U demokratskome društvu kreacija na području kulture stvar je pojedinca ili slobodnih skupina (a ne kolektivna stvar nacije, klase, staleža...) naspram kojih država nastupa kao promicatelj stvaranjem preduvjeta kulturnog razvoja u smislu temeljnog ustavnog prava i zajamčene individualne kulturne slobode te stvaranjem inih preduvjeta punog razvoja mogućnosti svake osobnosti u slobodnome očitovanju u kulturnoj zajednici, jednako kao i u političkoj. Promicanje kulturnih djelatnosti i kulturnoga razvoja u užem smislu tako se očituje ponajprije ne kao određivanje ciljeva, nego kao oslobađanje mogućnosti. Država je dakle promicatelj, ne presuditelj (pogotovo ne presuditelj!) u kulturi. Zadaća joj je stvaranje uvjeta bez uvjetovanja.

Tako utemeljena i određena kulturna politika može pak tražiti svoje sektorsko i resorno razgraničenje spram obrazovanja i znanosti. ▣

Nekoliko napomena uz Zuppinu *Bilježnicu*

Vojislav Mataga

Promjene: kulturna politika

ini oblici izravnog utjecaja politike nauštrb su i kulture i politike i cijeloga društva.

Državna kulturna politika nastaje kad se težište državnih nastojanja pomiče prema obrazovanju, tj. kad je obrazovanje svakog pojedinca postalo ekonomskom i uopće društvenom nužnošću; sveobuhvatnije je nastojanje države naspram crkvenog i mecenatskog djelovanja (u Europi u 19. stoljeću), što za posljednicu ima sve veće a onda i posvemašnje demokratiziranje

nadzirati i centralizirano usmjeravati pomoću ideologije, manipulacije i represije. Centralizirana kulturna politika je vazda totalitarna.

3

Demokratska kulturna politika je decentralizirana kulturna politika i ide na osiguranje pretpostavki i uvjeta bogatog življenja pa u tom sklopu i kulturnog i kreativnog realiziranja individualnih i zajedništvenih poten-

vatne zaklade, profesionalne i strukovne asocijacije, međunarodne institucije i organizacije itd. — kao nositelji i promicatelji raznovrsnih djelatnosti koje se tradicionalno podvode pod difuzni izraz kultura.

Planiranje i vršenje izravnog utjecaja na kulturu mora se naime držati u granicama određenog utjecanja na razvoj obrazovnog sistema, no opet razvijanjem preduvjeta za njegovo slobodno realiziranje kao primjernog suvremenim potrebama, na-

Kulturna politika

Nabačaj nekoliko načela kao teza za raspravu

Šime Vranić

kulture: kulturna je ponuda usmjerena prema svima. Takozvana masovna kultura 20. stoljeća nije jedini rezultat toga. Elitna kultura se je time također svjetski postavila.

Kulturna se politika kao skup mjera centralne (nedemokratske) države ponajprije profilirala kao »kulturna propaganda« prema van i kao ordinarna manipulacija (Gleichschaltung) na unutarnjepolitičkom planu. Nedomokratski (totalitarni i autokratski) režimi vlasti hoće djelovati,

U demokratskome društvu centralizirana može još biti briga o zaštiti spomenika, osiguranju financijskih sredstava i planiranju temeljne mreže kapitalnih kulturnih institucija (središnje državne biblioteke, glavne muzejske institucije, glavne teatarske kuće i — temeljni sustav javnog radija i javne televizije). A taj element centraliziranog (bolje: na razini cijele države postavljenog) djelovanja nadopunjuju onda i ine institucije i organizacije: sindikati, crkve, pri-

ime potrebama samosvjesnih pojedinaca članova modernog demokratskog društva, potrebama društva samog kao sistema potreba i kao poprišta sučeljanja interesa, te najzad potrebama države i njenog smještanja u globalnu zajednicu.

Kulturna politika treba osigurati pretpostavke za raznoliko kreativno angažiranje pojedinaca i slobodnih skupina, za sudionništvo cijeloga društva, za očuvanje i živo prezentiranje djela i tradiranih vrijednosti, za afirmi-

Intervjui vuka samotnjaka

Ovo vam je sve put ni u što, tj. u ono u čemu već jesmo

Tonči Valentić

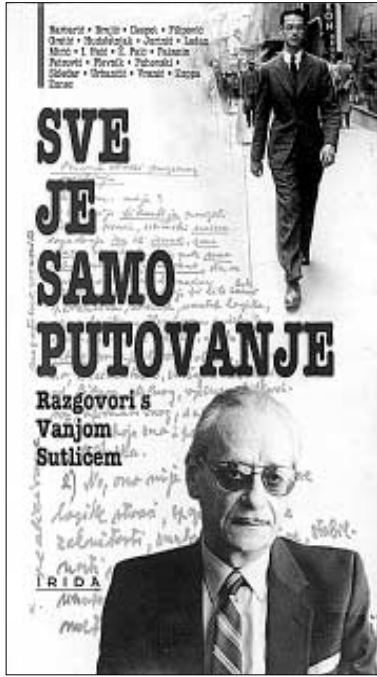
Sve je samo putovanje — Razgovori s Vanjom Sutlićem, priredio Boris Jurinić; Irida, Zagreb, 1999.

Povodom desete obljetnice smrti filozofa Vanje Sutlića nedavno je objavljen zbornik koji na jednom mjestu okuplja sve intervjuje koje je Sutlić u razdoblju od dvadeset tri godine (1966-1989) davao domaćim stručnim i dnevnim tiskovinama, a tiču se tema koje su obuhvaćale širok raspon od komentara dnevno-političkih događaja do autorove djelatnosti na fakultetima na kojima je predavao, kao i njegove bibliografije (koja se sastoji od samo tri knjige). Priredivač Boris Jurinić u ovaj je zamišljeni *Hommage 1989-1999* uvrstio još i tekstove kojima se domaća filozofska i intelektualna elita oprostila od Sutlića, kao i tekstove napisane prošle godine koji su prigodno objavljeni u tematskom bloku *Zareza* (br. 11). Tako su, među ostalim, objavljeni tekstovi Damira Barbarića, Branka Despota, Žarka Paića, Branke Bruičić, te mnogih drugih. Kao što je upućenijima poznato, Sutlić je autor triju knjiga — *Bit i suvremenost*, *Praksa rada kao znanstvena povijest*, te *Kako čitati Heideggera*, a prije šest godina posthumno je u *Demetri* objavljen *Uvod u povijesno mišljenje*, predavanja održana na *Fakultetu političkih znanosti*. Osim toga, postoji još mnogo neobjavljenih rukopisa čije objavljivanje, pa onda i kritičko vrednovanje, tek slijedi.

Postfilozofijsko mišljenje

Vanja Sutlić sasvim je iznimna pojava u domaćoj filozofskoj zajednici — jednom kršten kao začetnik filozofijsko-antropološke orijentacije zagrebačke škole, drugi put kao ortodokсни marksist, ali najčešće kao *Staatsphilosoph*, dotični je u cjelokupnom svom stručno-filozofskom, akademskom i publicističkom angažmanu izazivao više polemika nego preučavanja, više kontroverzi negoli jednoznačnosti, izazivajući i provocirajući (svjesno i/ili nesvjesno) svoje oponente na jedan specifičan tip polemike, naime one koja bi se zasnivala na stvarnim tekstovima i klasičnu filozofsku literaturu, a ne na malicioznom traču koji je u filozofskim krugovima (i ne samo u njima) bio i ostao neizostavni element kritičkoga diskursa. Sutlićevi su glavni filozofski sugovornici Marx, Hegel i Heidegger, te je cjelokupan njegov opus dubinska razrada njihovih osnovnih postavki i problema; on je, uostalom, jedan od prvih koji je »donošio« Heideggera u našu sredinu (tekst u *Republici* iz 1950), a marksizmu je pristupio sasvim drugačijim kritičkim aparatom nego tadašnja marksistička/komunistička elita. U opreci spram

takve dogmatsko-vulgarizirane recepcije Marxa, ali i dijelom protiv tada vladajuće orijentacije praksisovaca, Sutlićeva su djela

smjerala na jedno zaista dubinsko proučavanje Marxa pod Heideggerovim povećalom. Pedesetih i šezdesetih godina u sklopu marksističke filozofije (a nasuprot tada vladajućoj ortodoksnjoj marksističkoj tradiciji) razvila se koncepcija kritičkog marksizma zapadnoeuropske provenijencije. *Praxis-filozofija* (časopis je utemeljen 1964) za ključne kategorije humanističkog aspekta Marxove misli uzima pojmove prakse, povijesti i otudjenja, a upravo će kategorija *povijesnosti* odigrati značajnu ulogu u Sutlićevu djelu. Za ovu je raspravu ključna upravo *Praksa rada kao znanstvena povijest* (drugo prerađeno izdanje 1987) čija je posljednja intencija upravo »priredivanje drukčijeg karaktera povijesnog sklopa«. Budući da ovdje nije mjesto sustavne analize Sutlićeve filozofske misli, tek nekoliko riječi o stvarnim namjerama i sadržajnoj osnovi ovog djela, kao i smjernicama njegove kritike problema rada i povijesnosti, tj. o sudbini filozofije u okviru povijesnog mišljenja i odnosu istog spram mišljenja revolucije (naziv prema poznatoj sintagmi i djelu Gaje Petrovića). Krajnje pojednostavljeno, upravo apsolutizirajući pojam rada, Sutlić ga shvaća u njegovoj trans- (ili meta-) filozofijskoj dimenziji, otvarajući i priređujući (na Marxovu tragu) prostor za transfilozofijsko, povijesno mišljenje. Takvo je mišljenje »s onu stranu i po strani od metafizike uopće«, te je stoga (strogo uzevši s jedne eshatologijske pozicije) u punom smislu riječi — *postfilozofijsko mišljenje*.

Upravo je kritika takvog *eschatologijskog mišljenja* bila temeljna okosnica kritike čitave praksisovske orijentacije (nedavno je štampana disertacija koja se manje više sustavno bavi tim problemom) — konkretnije, Sutlićevoj se filozofijskoj misli zamjerao es-

batologijski utopizam. Tek je odbacivanjem (zapravo »pregorijevanjem« — autorov termin) Marxova ozbiljenja filozofije — koje nije uspjelo u svom cilju oslobođenja čovjeka — i razotudnjem rada eventualno stvoren novi horizont u kojem se otvara mogućnost za ozbiljenje prave povijesti kao »beskrajnog trajanja sebe nadmašujućeg, u sebi jednog, samom sebi neprestano se vraćajućeg, ne-spekulativnog, realnog i realizirajućeg se apsoluta.« (cit. iz *Prakse rada*). No sve interpretacije i kritike usmjerene na svodenje te i takve »transfilozofije« (heideggerijansko pripremanje mišljenja za neku buduću zgodu) na uže shvaćenu gnoseologiju, kao i svodenje »ozbiljenja filozofije« isključivo na »revolucionarnu praksu« u bitnome promašuju samu bit Sutlićeve filozofiranja! Isto je tako promašeno optuživati dotičnog da je bio državni filozof, iako je neporecivo da je on sam dao nekoliko dvosmislenih izjava na tu temu.

Ironija & groteska

O odnosu filozofa i političke zbilje, te društvene zajednice u cjelini, Sutlić je 1989. g. dao nekoliko zanimljivih intervjuja *Star-*

tu (*Filozof je najveći diktator*) i *Danasu* (*Samotnik i misao spasa*) — tako je u prvom dotaknutu neprestano otvorena tema odnosa filozofa spram politike (riječ je bila o glasovitu Heideggerovu rektorskom govoru); Sutlić je ovdje lapidaran — »Filozof hoće vladati svime, jer zna formulu. Političar je zanatlija, a filozof je političar po pozivu.« Upravo u tom intervjuu, u formi kratkog pitanja i još kraćeg odgovora (u kojem se daje osjetiti prilična doza gorčine) Sutlićeva se politička filozofija, pa onda i njegov implicitno pretpostavljeni angažman, mogu iščitati mnogo jasnije nego u filozofskoj lektiri koju je nasljedovao i koju je sam pisao. Ironijski podkontekst ostavlja (u najboljem slučaju) dojam rezigniranog mislioca čije je suočenje s političkom zbiljom imalo prilično negativne posljedice; dijelom možda zbog same pozicije usamljenika (kako sam Sutlić kaže, *samotnika*) na hrvatskoj filozofskoj sceni, a dijelom zbog veoma *fluidnog* diskursa. Kad je riječ o konkretnim onovremenim političkim pitanjima, akademska ga je javnost doživljavala i kao svojevrsnog buntovnika bez razloga, ali i kao državnog filozofa koji na jaslamu *Saveza komunista*, Marxa otuđuje putem njega samog. Na pitanje da li za filozofa uistinu

nema zbiljskog političkog djelovanja izvan totalitarnog sistema, tj. da li filozof uopće može biti demokrat, Sutlić jasno odgovara — ne može, ako zaista vjeruje u ono što misli. Naime, »kad filozof više ništa ne vjeruje, onda postane političar«, a ako npr. sudjeluje u radu ideološke komisije CK SK Hrvatske ili u radu nekog marksističkog centra (»više iz interesa što se događa nego iz očekivanja da bih time nešto dobio«), a na kraju svog značajnog filozofskog i (nažalost) kratkog životnog puta sređujući račune potvrdi da ne zna kako definirati trenutni politički opstanak i prisutnost na kraju jednog karikiranog totalitarizma kakav je bio komunistički, onda se postavlja pitanje konsekvencnosti stavova i elementarne orijentacije u prostoru i vremenu koju bi svaki filozof (»o njegovu odgovoru ovisi hoće li uopće nešto povijesno biti ili ne biti«) trebao imati. S druge strane, Sutlićeva je *ironija & groteska* savršeno komplementarna s pozicijom *vuka samotnjaka*, čan-grizavog intelektualca koji na pojave oko sebe reagira nietzscheanski — »ja sam u filozofiji samouk. Drugi su bili ili inferiorni ili su katkad pokušali biti superi-

ski ronilac da pronade smisao pojmovnog izvoda.

Filozof u palanci

Drugi razlog tiče se Heideggerova *Rektorskog govora* (nedavno izašlog u prijevodu) i Sutlićeve pohvale dotičnom da je »jedini shvatio da je filozofija korijenski vezana uz politiku«. O navedenoj vezi postoji bezbroj primjera i tragičnih nesporazuma (»Filozofi i političari imaju nešto zajedničko. Oni hoće objasniti sve i svime vladati.«), no riječ je upravo o tome da je Sutlić *tematski* inicijalno pripadao (u kojoj mjeri, ostaje upitno) u zadnjem desetljeću posebno omraženoj grupi *praksisovaca*, te da je kroz dva desetljeća čitav jedan ideološki spektar pitanja o čovjeku, društvu i politici izlazio na vidjelo u optici marksističkog shvaćanja društva. Bilo da praxis-grupaciju smatramo za *Staatsphilosophie* ili avangardu humanističke misli u Hrvata, nepobitna je činjenica da je veza s konkretnim političkim djelovanjem bila omniprezentna. I dok je *zagrebačka škola* danas prošlost, tj. (Sutlićevim riječima) izgubila je šansu da radi na kritičkom mišljenju, »izgubivši se u sitnim inektivama na račun naše političke zbilje u kojoj još uvijek dominira pitanje vlasti«, posljednjih desetak godina zatekla nas je pošast kontroliranog i programatskog interesa za tzv. hrvatsku filozofiju koja je zapravo služila kao paravan za zamjenjivanje kritičkog diskursa onim pseudodržavotvornim, sterilnim i u punom smislu riječi impotentnim filozofskim *pismom*, koje za ono erotičko u samoj filozofiji (v. Platon) nije pokazivalo odveć zanimanja. Ne želimo prejudicirati — jer stvar je na idućim generacijama da prosudi domete ovog filozofskog *pokreta* — ali ostaje činjenica da u ovom praznom desetljeću filozofija nije bila »maksimalna moguća avantura čovjeka« (Sutlić), već pogon za proizvodnju diplomiranih Hrvata. Opet citirajmo Sutlića — »Nedostaci akademskog obrazovanja i studentska nedoučenost izmislili su fetiš »državnog filozofiranja« da bi prikriili svoju duhovnu insuficijenciju.« Treći razlog zbog kojeg je ovdje primarno riječ o suodnosu filozofije i politike — a ne npr. o *Praksi rada* koja igrom slučaja nije postala tužemni filozofijski bestseller s kulturnim statusom (kao što je to uspjelo pomalo precijenjenim Ciprinim *Metamorfozama metafizike*) — tiče se samog autora i onoga što često nazivamo filozofskim hagiografijama. To su priče (da ne kažemo tračevi) koji prate svakog studenta filozofije od brucoških dana pa sve do diplome, a tiču se njihovih omiljenih profesora — predavanja su većini ionako uglavnom nezanimljiva i nerazumljiva, pa u ugodnoj atmosferi ove naše filozofske palanke studentska mladež više polaže na prepričavanje kulturnih zgoda negoli na predavanja u kabinama i dvoranama koje više liče na provincijalne kolodvorske čekaonice. Tako se Vanji Sutliću pripisuje ona glasovita izreka u kojoj je uistinu bliži Cioranu nego Marxu: »Ak' već nemremo menjati svet, promenimo birtiju!«. Ako i zanemarimo šezdeset-osmaški kontekst, autor ove recenzije maliciozno bi zapitao: a što ako su sve birtije iste?! ▣

g l a z b a

Bilješka

Pišite

U povodu godišnjice *Zareza* — i njegove glazbene rubrike

Dina Puhovski

Pisanje o glazbi (ne)slavno je negdje prezreano kao jednako plesanju o arhitekturi, i dok u ovom tekstu neće biti riječi o samom pisanju o glazbi, u međuvremenu razvijenoj disciplini, čini se da nešto od zle kobi, sadržane u toj zločestoj opasci, prati i pisanje o glazbi u ovom jednogodišnjaku. Glazbena je rubrika odnedavno, stjecajem okolnosti i uslijed, nadajmo se, privremene odsutnosti urednice Lazarin, spala samo na jednog, višepotpisanog člana, što već samo po sebi ne sluti na dobro.

Jedno je od pitanja uređivanja neke rubrike, naravno, pitanje

konceptije. Glavni problem je bio kako pokrivati tolike *glazbe* — klasične ili neklasične koncerte, teoriju, etnoglazbe, sijaset popularnih glazbi. Stoga je odlučeno svaki put iz tog skupa nešto odabrati. Tako s koncepcijom nije bilo puno problema, osim inicijalne pogreške da na početku nije bilo dovoljno praćenja aktualnih, koncertnih zbivanja, pa je rubrika bila pomalo bezvremenska.

Problem odabira sadržaja pokazao se sićušnim u odnosu na problem okupljanja ljudi koji bi mu dali formu. Ideja je bila — imati mlade ljude koji će to raditi na, recimo, suvremeniji način, prilagođen upravo ovakvim novinama. Često se, naime, događa, da ljudi pomisle da je pisanje jednostavno, pa ne uviđaju da i ovaj medij ima posebne zahtjeve (za koje nije dovoljno znati nešto o glazbi, već moći to i napisati). Tako ima mladih ljudi koji nemaju dovoljno iskustva, pa su još u strahu od pisanja, ili onih iskusnijih čije je pisanje o glazbi uvijek vezano uz napredni znanstveni diskurs, što, priznajmo, za novine također nije idealno. Posebnost je rubrike i u tome da joj se povremeno nude literarno-esejistički pokušaji o glazbi: neoriginalna razmišljanja nepoznatog autora o Beethovenovim patnja-

ma ili smušeni esej o drogiranoj mladeži i glazbi, što je također teško iskoristiti.

Što se tiče klasične glazbe, odnosno onih koji bi po svojem obrazovanju mogli o njoj pisati, čini se da je većina mladih muzikologa, koji bi to možda bili u stanju, već negdje angažirana i, uopće, jako zaposlena. Dok je to vjerojatno dobra vijest za hrvatsku muzikologiju, ostaje gorko pitanje bi li baš svi upitani bili toliko zaposleni da im je *Zarez* mogao ponuditi novac. Novca kojeg u principu ima ili će ga biti, što ipak ne znači puno onima koji ionako već pišu na više strana, te nisu uvijek spremni na pisanje iz prijateljstva. Ljudi koji se bave kakvom drugom vrstom glazbe također će upitati za honorare, a *Zarez* im ne može pružiti dostatnu nabavku svih novih CD-a, a kamoli karata za daleke koncerte, pa je većina tekstova dogovorena na osobnoj, prijateljskoj razini (hvala im). Srećom, ti su prijateljski dogovori bili s ljudima koji dobro pišu, no ipak se nadamo da će se i pisanje o glazbi deprivatizirati, kao i da će se pokazati da nije bilo pogrešno pouzdati se u mladu generaciju. ☒

BEDETEKA

Nešto za vikend

The Divine Comedy: A Secret History, Setanta records/sony music

Kornelije Hećimović

I za naglašenno pretencioznog imena *The Divine Comedy* zapravo se krije tridesetogodišnji Neil Hannon, izvanredno zanimljiv i intrigantan lik britanske glazbene scene devedesetih. *A Secret History* je kompilacija,

uvjetno rečeno, najuspješnijih pjesama kontroverznog Irca, jer je posve jasno da *Divine Comedy* nemaju čak sedamnaest velikih hitova. No u ovom slučaju i pet-šest je bilo sasvim dovoljno za sjajan album.

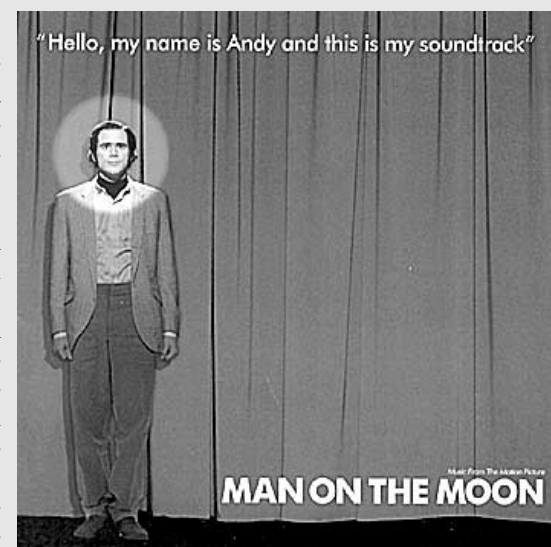
Vrlo arogantno postavljen prema svijetu oko sebe, Neil Hannon se neosporno sjajno snalazi i u potpunosti uživa u svojim mračnim, pomalo patetično arhaičnim vizijama glazbe s konca tisućljeća, provlačeći je kroz, čini se, davno zaboravljene aranžmanske i producerske obrasce šezdesetih i sedamdesetih godina. Prštavi puhači, nenametljive, ali ipak vrlo snažne ritam-dionice i doslovno usputno postojanje gitare i klavijatura tvore opus ovog glazbenika uistinu intrigantnim. *Something For the Weekend*, *Everybody knows*, *Becoming More Like Alfie* i posebice posljednji hit single *Gin Soaked Boy* prava su mala remek-djela zbog kojih se Dante sasvim sigurno još uvijek nervozno meškolji u grobu razmišljajući koga izbaciti iz devetog kruga Pakla i tamo napraviti mjesta za Neila Hannona. Uvjeren sam da ovaj, barem ideološki, ne bi imao apsolutno ništa protiv. ☒

Kolači kulturnog komičara

R.E.M. (i dr.): Glazba iz filma *Man On the Moon*; Warners 1999.

Dina Puhovski

Film *Man On the Moon* Miloša Formana nedavno je nagrađen *Zlatnim globusom* za glavnu mušku ulogu u komediji: laureat Jim Carrey navodno bi mogao dobiti i *Oscara* za interpretaciju Andyja Kaufmana, premnulog američ-

kog komičara, kojemu je grupa R.E.M. prije nekoliko godina posvetila pjesmu, a po kojoj je film naslovljen. Isti je trio napisao veći dio glazbe — te sudjelovao u orkestraciji jednog glazbenog broja za film o kratkom životu kulturnog zabavljača iz sedamdesetih godina, slabo poznatog izvan domovine, koji je jednom prilikom svu publiku nakon nastupa pozvao na mlijeko i kolače, što je naziv jednog broja iz filma. *Soundtrack* je klasično šarolik: uz dvije verzije naslovne pjesme tu je nova, tipično nježna i enigmatična pjesma R.E.M.-a, *The Great Beyond*, dok su ostale nove skladbe popratna nenametljiva filmska ilustracija, možda najljepša u klavirom vođenoj *Miracle*. Jim Carrey također pjeva, katkad kao obični Kaufman, a katkad kao njegova scenska inkarnacija Tony Clifton. Na takav shizofren način odrađuje i gotovo dječji duet s pjevačem R.E.M.-a, dok je tko-zna-koja-po-redu verzija hita *I Will Survive* prepuštena Cliftonovoj komičnoj i histerično nazalnoj obradi. Album je »popunjen« dvjema onodobnim pjesmicama, *slatkom* temom iz serije *Taxi* te neizostavnim citatima iz filma koji povezuju ugodnu i namjerno *luckastu* mješavinu. ☒

VINCEK

S l a s t i č a r n i c a

Nestorova ostavština

Zahvaljujući Zdenku Škreb u našoj su sredini stvoreni uvjeti da se u znanosti o književnosti i drugim humanističkim područjima radi otvoreno i tolerantno te da se intenzivno prati ono što se u svijetu događa

Gajo Peleš

Nedavno je u biblioteci *Scientiae et artes* zagrebačkog nakladnika Alfa objavljen izbor radova (*Književne studije i rasprave*, uredio i napisao predgovor Aleksandar Flaker, pogovor je napisao Josip Užarević) iz opusa jednog od najznačajnijih hrvatskih povjesničara i teoretičara književnosti našega stoljeća, Zdenka Škreba. Pojavljivanje ovog izdanja nije samo popunjavanje praznog mjesta u našem obavijesnom prostoru, već je ono dostojno prisjećanje na jednu izuzetnu osobnost koja je prije petnaest godina nažalost nestala iz naše sredine. Riječ je o književnom znalcu koji nas je mnogostruko zadužio jer nam je ostavio visoke standarde intelektualnog i moralnog djelovanja.

Znakovi kozmopolitskoga duha

Usudujem se reći, upravo iz ovog petnaestogodišnjeg odmaka, da je Zdenko Škreb ličnost koja je snažno obilježila naš kulturni i društveni ambijent. Pripadao je onom uskom krugu intelektualaca koji su svoj posao radili iz uvjerenja, a ne samo zbog stručne obveze i korektnosti. On je bio osoba visoke građanske srednjoevropske razine, što uključuje izrazit osjećaj za svoj nacionalni prostor te, ujedno, potpunu otvorenost prema razlikama, ili, drukčije rečeno, izrazit kozmopolitski duh koji je duboko usađen u svoje domovinsko tlo i ima nepresušnu potrebu za širinom svijeta i njegovima civilizacijskim razlikama. Kuda god je prolazio ostavljao je trag svoje intelektualne i ljudske osobnosti.

Bio je tako pokretač i dugogodišnji urednik časopisa za znanost o književnosti *Umjetnost riječi*. Bio je osnivač i voditelj Sekcije za teoriju književnosti Hrvatskog filološkog društva, koju je nenametljivo i poticajno predvodio tri decenija. Ta je Sekcija obilježila rad niza generacija i omogućila im da se uključe u svjetske književnoznanstvene tokove. Zahvaljujući tome uredničkom, voditeljskom, nastavnikom te, kao osnovica svega toga, — njegovu analitičkom poslu, stvoreni su na Zagrebačkom sveučilištu i, šire, u našoj kulturnoj zajednici, uvjeti da se ne samo u njegovoj disciplini, znanosti o književnosti, nego i u drugim humanističkim područjima, radi otvoreno i tolerantno, te da se intenzivno prati ono što se u svijetu

tu događa. Svestranost u njega nije prerasla u svaštarenje, već je iz nje proizišao utemeljen pristup književnim tekstovima.

oslobađanju od demagoške kritike i, drugo, odvajanje od provincijske intelektualne zaostalosti. Zalagao se za oslobađanje književnog djela od bilo kakvih natruha ideoloških predrasuda po kojima je bilo koja umjetnička tekstura u službi kakva ideološkog stava. U ono je vrijeme bio snažan utjecaj demagoškog marksizma pa se književnost uzimala kao pomoćnica u postizavanju određenih političkih ciljeva. No, jednako se bio suprotstavio bilo kojem drugom ideologijskom za-

pretaciji književnog teksta. Na toj terminološkoj određenosti i poimanju književnosti kao posebnog iskaznog oblika — bio je zasnovan njegov otpor ideologizaciji u pristupu tekstu i otpor protiv iskrivljenog pozitivističkog, u biti provincijalnog govora o književnosti. Dojmovnost pomiješana provincijalnim svjetonazorom u nas se neprestano obnavlja pothranjivana iskrivljenim ideologemima raznih tipova. Škreb je zbog toga uvijek reagirao istovremeno protiv bilo kakve ideologizacije ili manipuliranja s književnošću u društvenom kontekstu te protiv površnog, neodređenog, u osnovi provincijskog, odnosno retardiranog interpretacijskog postupka. Bio je gorljiv zastupnik 'čistote', jasno određenog tumačenja književnih djela, smatrajući to etičkim stavom kojim se pokazuje interpretatorov odnos i odgovornost prema svojoj društvenoj za-

sljedicu društvenih kretanja i socijalnih sukoba. Suprotstavlja se ideologiziranom čitanju tekstova po kojima se književni sadržaj izravno povezuje s društvenim zbivanjem, a da se pri tome zaboravi da je nešto izrečeno u posebnom verbalnom obliku ili književnim izričajem, pri čemu i ono kako je nešto izrečeno, a ne samo što je iskazano — biva presudno za svaki književni tekst. Međutim, usmjerenost na djelo i način kako je ono sačinjeno nije ga odvratilo od povijesnog konteksta u kojem neki tekst nastaje ili se recipira. On ne zamjera marksistima što promatraju književnost u društvenom kontekstu, nego se on suprotstavlja ideologiziranoj vizuri u kojoj se gubi ono po čemu je književnost poseban način iskazivanja svijeta. Književni tekst ne bi bio 'odraz' društvenog kretanja, nego on tvori jedan model svijeta ili kakvog stanja stvari. Nije književnost služiteljica neke ideologije, nego je ona autonomna estetska snaga kojom se tvori neko moguće stanje. Škreb nije nikad tu iskaznu snagu izdavao iz povijesnog konteksta. Bio je izrazito povijesno orijentiran i koliko je god bio zainteresiran za književnoteorijske probleme i trajnost nekog stila, isto toliko ga je privlačila promjena umjetničke forme, tj. povijesne mijene kroz koje prolazi književnost. U tome se je slagao i uvijek bi posegnuo za onom vrstom pristupa koji je književnost sagledavao u povijesnom kontekstu.

Koliko je Škreb ponesen, posebno određenjem lirskog stila, Staigerovim kategorijama, jer one mu pružaju priliku da njima premosti jaz između sadržaja i forme, te pristupi pojedinačnom tekstu kao autonomnoj cjelini, toliko je i suzdržan zato što one gube, ovako određene, povijesnu dimenziju, pretvarajući se u nepovijesne odrednice. Staigerova fenomenološka filozofska orijentacija dovodi do toga da »logičko apsorbira historijsko«. On se tome odupire i ne prihvaća da se pri određenju stila ta kategorija 'ahistorizira' i da gubi svoje povijesno obilježje. Njegovo je osnovno načelo da je pjesničko djelo autonomno, zato i poseže za Staigerom, ali, ono pak što navedeni staigerovski poetički pojmovi isključuju, da je ono i zavisno o povijesnom slijedu. Ta, kako je on sam imenuje, dijalektička veza osnovica je Škrebove poetike. On ne može zamisliti stil samo kao autonomnu vrijednost bez povijesnih obilježbi. U njegovu poimanju književnosti duboko je usađen osjećaj vremena i povijesnih razdoblja u kojima su nastala svojim posebnim stilom raspoznatljiva ostvarenja, tako da je pojam stila kod njega nezamisliv bez povijesne dimenzije. Škrebova poetika je izrazito povijesna i to ne samo kao oznaka za vremenski slijed ili puka temporalnost, već povijest kao određeno društveno stanje, način i organizacija socijalnog života. Zato i ističe da bi valjalo izgraditi takav pojmovni aparat i znanstvenu terminologiju, kojom će se na prikladan način odrediti umjetnička autonomija književnog djela. Jedino se tako može interpretirati pojedino djelo i opisati njegovo svojstvo, jer, ukoliko se ostane na općim stilskim obilježjima i nepovijesnim značajkama, neće se moći prići svojstvu pojedinačnog teksta. Valja osigurati, kako on ističe, auto-

Njegova osnovna preokupacija je bila, što nam ova knjiga izravno predočuje — interpretacija književnog teksta, poput njegovih tumačenja hrvatskih pjesničkih i prozaičkih djela. On je svoj posao književnog znanstvenika poimao kao poziv a ne kao puku profesiju koja je odvojena od njegova osobnog života. Ne znači da je mijesao razine, privatno i profesionalno, već to kazuje da je njegov osnovan uvid u svijet dobrim dijelom išao kroz književnost. Ona je za njega način predočavanja različitih modela svijeta, koji nam dopuštaju da kroz fingiranu zbilju teksta uočimo stanja stvari u stvarnome svijetu i u našem najbližem životnome okolišu. Pjesma ili priča je za njega bila osebujan način priopćavanja hipotetičnog stanja ili događaja kroz koje stječemo posredno iskustvo o onome što je bilo u povijesti ili se događa u našoj sadašnjosti. Tekst je pretpostavljeni svijet koji svojom cjelovitošću pokazuje moguća stanja. Ti modelirani svjetovi bivaju nam, ako ih valjano interpretiramo, spoznajne matrice iz kojih izvlačimo predodžbe koje nam služe i za raspoznavanje onoga što se i s nama samima dešava. Otud onda i Škrebovo prihvaćanje svoje profesije kao neposrednog učestvovanja u životu društvene zajednice. Nije zbog toga za njega bilo pisanje o književnosti nešto što stoji po strani svakodnevnosti, nego, nasuprot — način da se u njoj neposredno sudjeluje. Pokazao je to gotovo svakom svojom gestom nastavnika, poticatelja, voditelja, urednika, mentora i još bezbrojnih aktivnosti koje je u svome dugom radnom vijeku obavljao.

Autonomija i sloboda

On je tako u pedesetim godinama, od 1952. pa nadalje, tekstovima i, što se potpuno poklapa s njegovom intelektualnom postavom, svojim neposrednim angažmanom pridonosio, prvo,

stranjanju smatrajući da književnost valja uzimati kao neovisnu vrijednost koju valja tumačiti 'iz nje same'. Ona stoga ne služi nikakvim vanjski nametnutim ciljevima već je, prepričajmo našeg autora, samostalno, izvorno tvorenje različitih modela svijeta. Ti nam pak modeli nisu određeni kakvom vanjskom slikom svijeta ili ideologijskom predodžbom, bilo ona politička, filozofska, etička, religijska ili neka druga, — nego su postavljeni prema unutarnjoj logici svakog književnog teksta ponaosob. Njegovo je književnoteorijsko načelo bilo da se pode u pristupu nekom tekstu od njega sama i da se onda traži njegov unutarnji raspored, kako bi se dokučila njegova značenja ili, kako on navodi — smisao djela.

On je prema tim načelima i djelovao u svom intelektualnom krugu pokrenuvši sa svojim sumišljenicima časopis *Umjetnost riječi* i Sekciju za teoriju književnosti pri Hrvatskom filološkom društvu. Ta grupa književnih znanstvenika (Flaker, Frangeš, Grčević, Lasić, Petrović, Pranjić, Žmegač i drugi), koju je on samostalno predvodio, nije se suprotstavila samo ideologijski usmjerenom tumačenju književnosti nego isto tako i zastarjelom pozitivističkome pristupu koji je više bio usmjeren na puku skupljanje građe ili na neučinkovito tumačenje književnosti s pomoću biografskih ili povijesnih podataka. Polako se konstituirala tzv. 'Zagrebačka škola' koja je ostavila dubok trag u hrvatskoj književnoznanstvenoj misli i pročula se na drugim stranama.

Poetika se mora temeljiti, za razliku od impresionističke interpretacije, na osnovici jasno i točno definiranog kompleksa pojmova i, kako tvrdi Kayser kojega Škreb u tome slijedi — »znanost postoji samo u toj mjeri, koliko ima vlastitu terminologiju«. Bio je u tome uvijek rigorozan i nije se mirio s dojmovnim improvizacijama kada je bila riječ o inter-

Svoj posao poimao kao poziv, a ne kao puku profesiju koja je odvojena od njegova osobnog života

jednici. Dakle, proučavanje književnih tekstova nije za njega bio društveno nekoristan pa time i neobvezatan posao, već, nasuprot, vrlo zahtjevno bavljenje jednom izuzetno složenom građom, pa onda uz to i izuzetno odgovoran rad koji ostavlja dubok trag u svakom nacionalnom biću. Stoga je nastavnički posao u gimnaziji pa potom na sveučilištu uzimao krajnje ozbiljno, ulažući u njega sav svoj intelektualno bogat i dobrohotan duh. Škrebova je snaga u njegovu djelovanju bila u tome što je posjedovao nepresušnu potrebu za suradnjom i dijalogom. Upravo ta želja da se zajednički djeluje pa iskreno zanimanje za tuđi rad koji je uzimao kao zajednički posao, učinili su da on nenametljivo bude priznat kao predvodnik novog pristupa u proučavanju književnosti u zagrebačkom intelektualnom okružju.

Književnost i povijesni svijet

Inzistiranje na autonomnosti književnosti i oslobađanje književnokritičkog pristupa od ideologijskih i provincijalnih zastranjanja, nije ga odvelo u drugu krajnost, pa da književni tekst izdvoji iz povijesne situacije uzimajući ga samo kao zasebnu, o ničemu ovisnu umjetničku tvorbu. On prigovara marksistički orijentiranoj kritici da je u zabludi kada djelo uzima samo kao po-

mnost pjesničkom djelu, ali u interpretaciji određenog književnog teksta u njegovoj osjebnosti i cjelovitosti ne smije se nikad izgubiti iz vida njegova povijesna zavisnost.

Umijeće interpretacije

U kritici Staigerova poimanja interpretacije u Škreba se odmah nazire njegov osje-

Škrebov osjećaj za individualnost, koji se temelji na najboljoj tradiciji građanskog poimanja svijeta, ne potiskuje svijest o kolektivnim značajkama

ćaj za društvenu vrijednost. Njegov istaknuti osjećaj za individualnost, koji se temelji na najboljoj tradiciji građanskog poimanja svijeta, ne potiskuje svijest o nadosobnim, kolektivnim značajkama koje dijele pojedinci određene društvene zajednice. On ističe pojedinca ali ga uvijek veže za određenu društvenu skupinu, čime se ne poništava njegova osobnost, već se, dapače, ona ističe kao uvjet zajedničkom postojanju. Bio je to Škrebov ne samo teorijski nego i životni stav. Stav koji je, dakle, uključivao razliku ili, na čemu se danas u postkolonijalnoj kritici posebice inzistira — neophodnost i prisutnost drugoga. Čovjek visokog građanskog morala, kao što je bio Škreb, taj osjećaj i stav prenosi u svoja razmatranja o književnosti. Stoga mu nije bio prihvatljiv bilo kakav relativizam, pa i onog tipa da se književne interpretacije istog djela mogu potpuno razlikovati. Ne poričući subjektivnost, on nije pristao i na Staigerov potpuni relativizam i kad je u pitanju osobni prihvat umjetničkog djela. Nije da nije bilo razlike u tumačenju, on ih čak ističe, ali pri tome ne isključuje, kako i sam kaže, nadindividualne značajke. Nije, što pak i proizlazi iz takva njegova stava, moguće da različite interpretacije istog teksta nemaju neke zajedničke točke, te da donekle ne dijele neka ista opažanja o zajedničkom im predmetu raščlambе. Škreb se zalaže za postojanje intersubjektivne dimenzije, on kaže 'intersubjektivna uvjerljivost' — u interpretaciji pojedinačnih djela. S time onda i samo vrednovanje nije više, što je po njemu i cilj interpretacije, zatvoreno u obor isključive osobnosti koja ni u čemu ne korespondira sa svojim okruženjem, nego raščlamba jedinog teksta zadobiva svoju nadosobnu vrijednost i time postaje društveno relevantnom. Naime, i netko drugi može u određenoj kritici pro-

naći značenja kakvog teksta koja će on prihvatiti ili već posjeduje kao svoje čitanje pojedinog djela. Tvrdio je da se mogu razlikovati različiti tipovi interpretacija, primjerice — idejna, socijalna, interpretacija po književnim vrstama, stilska itd.

Za Škreba je bilo svojstveno da je neprestano pratio recentnu književnoznanstvenu produkciju, tako da u njegovim prosudbama o bilo kojem teorijskom ili povijesnom problemu možemo pronaći osvrt na zadati problem u novijim književnoznanstvenim tekstovima. Tako je u vezi s interpretacijom bio posegao i za teorijom recepcije koja je sedamdesetih godina bila iz bila u prvi plan književnokritičkog mišljenja. Poslužio se je Riffaterreovim nijekanjem Jakobsonovih stavova o neovisnosti teksta, kako bi istaknuo ulogu čitatelja u pristupu književnom djelu. Poslužio se je i Cullerovom kritikom Jakobsonova uvjerenja da lingvistički pristup omogućuje gotovo automatsku proceduru otkrivanja pjesničkih značajki, te njegov nedostatak da shvati da je zapravo glavni interpretacijski zadatak objasniti kako poetske strukture izranjaju iz mnoštva potencijalnih lingvističkih struktura. Škreb zastupa tvrdnju francuskog fenomenologa Merleau-Pontyja, da se značenje cjeline ne postiže induktivnim zbrajanjem značenja pojedinih dijelova, već se samo iz perspektive hipoteza o značenju cjeline može definirati značenje pojedinih dijelova. Bliska mu je Cullerova tvrdnja da čitanje ne proizlazi iz praznog prostora ili bez prethodnih znanja, nego je zasnovano na implicitnom poznavanju postupaka u tvorbi književnog diskursa koja ga upozoravaju na što valja svratiti pozornost. Ako netko ne posjeduje, što Culler naziva, 'književnu kompetenciju', taj ne će moći slijediti učinke za njega čudnih rečenica književnog djela.

Važna je cjelina

Škreb se odupire komadanju teksta na razine i gubitku cjeline. Prevladava prostorno poimanje djela u kojem se po njemu gube veze između dijelova, a sam tekst je cjelina koja nastaje u najtješnijoj povezanosti njenih sastavnica. Opet ističe neposredno i intuitivno prihvaćanje književnog teksta, koje je nezaobilazan preduvjet književnoznanstvenoj analizi djela. Bez umjetničkog učinka, djelo se ne može analizirati kao književno. Analitičaru je neophodna pretpostavka da čitatelj doživljava tekst kao umjetnički. Proizlazi da je promašena svaka interpretacija koja bi željela da na osnovi opisa stilskih pojedinosti dohvatila cjelovitu strukturu djela. Za Škreba je to očita stranputica što se je pokazalo u povijesti, od pozitivizma do Jakobsona i Lotmana. Isključiv je preduvjet svake interpretacije da joj je polazište dojam cjeline književnog djela. Subjektivnost bi se pak izbjegla, i tu slijedi Cullera, na taj način da

interpretator potraži u povijesti književnosti ono djelo ili niz djela kojima je najsrodniji tumačeni tekst. Ovakav zahtjev traži da analitičar dobro poznaje povijest književnosti. I na ovom mjestu se pokazuje Škrebova usmjerenost da se djelo smjesti u povijesni slijed i odredi kojoj stilskoj formaciji pripada. Zapravo tome, po njemu, treba smjerati svaki interpretacijski postupak. Zanimljivo je kako on određuje interpretacijski čin u srednjoškolskoj nastavi. U njega se on ne rasplinjuje u dojmovnosti, te inzistira da učenika treba naučiti da pojmovno izrazi »svoje prvotno nejasno čuvstvo«, dok na sveučilištu valja studente postupno dovesti do 'znanstvene interpretacije'. Interpretacija ima, pored književnopovijesne uloge, zadatak da posluži i u publicističkoj djelatnosti ili dnevnoj književnoj kritici.

Škrebu je često uspijevalo, budući da je posjedovao istančano osjetilo rasnog čitača i tumača književnih tekstova, da dosegne tu interpretacijsku razinu na kojoj novi uvidi u književna djela omogućuju nova saznanja o povijesnoj situaciji ili o stvarnom svijetu prošlosti i sadašnjosti. I obrnuto — da se pak spozna o povijesnom svijetu, brižno metodološki rabljene, koriste u analizi i interpretaciji književnih tekstova. Valja samo pažljivije čitati njegove studije posvećene Cesariću, Kolaru ili Šenoi kako bismo zapazili da se, primjerice, povijesni, biografski i drugi izvanknjiževni podaci rabe da bi se stvorio interpretacijski kontekst, u kojem se reljefno dadu raspoznati unutartekstovne, kako bi rekao Škreb — estetske vrijednosti po kojima se djelo razlikuje od ostalih tipova iskazivanja, te je vektor novih značenja, što će kazati: ne samo uvid u svijet književnog teksta nego i povijesnog svijeta. Škrebu je to uspjelo i po tome nam ostaje nezaobilazan u proučavanju povijesti književnosti, opće i hrvatske, te teorije književnosti. Na što nas je još ova knjiga upozorila. Znali smo da je Zdenko Škreb bio izuzetna osobnost, kao ličnost i kao književni znalac, no ovom je knjigom postalo potpuno jasno koliko je on živ i prisutan među nama upravo po svojim tekstovima, a ne samo u našim sjećanjima.

Na što nas to obvezuje? Nije samo slovo o pijetetu, već je riječ o zajedničkoj potrebi. Njegove bi preostale tekstove, koji ostaju relevantni a ima ih još podosta, trebalo sustavno obraditi i objaviti. Oni nisu samo dio naše prošlosti već sastavnica naše neposredne duhovnosti. Ne može se u nas valjano razmišljati o književnosti, ukoliko se ovakva živa tradicija neprestano ne koristi i obrađuje, jer Zdenko Škreb nije bio samo dio hrvatskog književnoznanstvenog mišljenja, nego je on to i ostao. On nije samo bio s nama, on jest to i dalje. S njime valja, što je on iznad svega želio, i dalje dijalogizirati, sporiti se i istraživati. ■

Leksikoni

Abecedno putnici i namjernici

Naravno da se većina ljudi ne zanima Tarzanom i Oldom Shaterhandom čitav život, ali to istodobno ne znači da su oni isključivo dječji junaci

Dean Duda

Svaki pogled na recentniju stručnu literaturu, čak i onaj usputni na inozemne novine i časopise u kojima je stvar često svedena na suhi bibliografski podatak, svjedoči da je kultura putovanja jedna od zanimljivijih tema suvremene humanistike. Posrijedi je istraživanje koje, polazeći od putovanja kao osnovne jezgre, pretpostavlja *višestrukost* fenomena, i to u rasponu od razvitka prometne infrastrukture i prijevoznih sredstava preko organizacije putničkih agencija, turističkih ureda i hotela do književnosti, odnosno oblika tekstualnosti koji prilikom putovanja nastaju — svakako putopisa, ali i feljtona, dnevnika, pisama i pjesama. Tako se zapravo, smatra većina uključenih u istraživanje, može dosegnuti smisao i funkcija putovanja u određenom povijesnom, kulturnom ili pak književnopovijesnom vremenu, odnosno mogu se uspostaviti orijentiri nečega što se obično naziva *ideologijom putovanja*.

Svega ima

Istraživanja su još od ranih osamdesetih godina posebice plodna na njemačkome govornom području, gdje se niz kvalitetnih naslova o temi nastavio i prošle godine. Spomenut ću tek da se osam godina nakon prvoga pojavilo i drugo izdanje zbornika *Reisekultur. Von der Pilgerfahrt zum modernen Tourismus* što ga urednički potpisuje Hermann Bausinger, zatim opsežnu i skupu knjigu *Neue Impulse der Reiseforschung* Michaela Maurera te monografsku *Reisen in der Antike* Marion Giebel.

Istodobno su se kod istoga nakladnika (*Erdmann*, odnosno *Thienemann*) pojavila i dva kompatibilna leksikona: jedan o pustolovnoj i putopisnoj književnosti, a drugi o putovanjima i ekspedicijama znamenitim po otkrićima. Prvi, *Lexikon der Abenteuer- und Reiseliteratur von Afrika bis Winnetou*, priredili su Heinrich Pleticha i Siegfried Augustin, dok drugi, dvosveščani *Lexikon der Edneckungsreisen*, iznova urednički potpisuje Heinrich Pleticha, ali ovaj put uz suradnju Hermanna Schreiber.

Lexikon putopisne i pustolovne književnosti od Afrike do Winnetoua na stanovit način nastavlja na nekoliko sličnih prethodnih tematskih izdanja. Posrijedi je pokušaj desetero autora da se u stotinjak natuknica, na četiri stotine stranica i uz izvrstan izbor ilustracija — uglavnom iz prvih njemačkih izdanja — pregledno prikaže naslovno područje, s razloznom razdiobom grade na personalne (*Aleksandar Veliki, Burroughs, Grimmsbausen, Irving, Mandeville...*), žanrovske (*Robinsonade, Viteški roman, Žensko putovanje, Trivijalna književnost, Povijesni roman...*), zemljopisne ili toponimske natuknice (*Afrika, Atlantida, Južno more, Nil...*) te natuknice koje su s različitih stajališta karakteristične za predmet (*Legija stranaca, Picaro, Hodočašća, Konkvistadori, Gusari, Vikinzi...*).

Za male i velike

Autori su se u odabiru natuknica ponajprije rukovodili dvama ključnim kriterijima. Prvi je vezan uz njemački nacionalni prilog povijesti putopisne i pustolovne književnosti, a drugi se odnosi na klasike žanra i ključna imena povijesti putovanja od Ibn Battute i Marka Pola preko Humboldta i Darwina do Karla Maya i Julesa Vernea. Stoga su u leksikon ušla imena koja u njemačkoj književnosti imaju određenu težinu u povijesti pustolovina i putovanja, dok izvan njemačkih granica znače nešto samo jako dobro upućenima (primjerice: A. O. Huber, Thea von Harbou, A. Niemann).

I u obradi inozemnih, ponajviše engleskih i američkih autora, sastavljači su vodili računa o njihovoj njemačkoj recepciji. Tako se, primjerice, na početku natuknice o Henryju Rideru Haggardu spominje da u Njemačkoj nije baš poznat, ali da je objavio niz klasičnih pustolovnih romana rado čitanih u anglosaksonske svijetu, uz napomenu da su neki od njih zadnjih godina doživjeli i više filmskih obrada. Razlog tome djelomice leži i u mentalnoj navici koja se često ponavlja i pomalo smeta u svojoj ozbiljnosti, a ni autori leksikona je, čini se, nisu mogli izbjeći. Naime, negdje je duboko u nama smještena stereotipna slika o putopisnoj i pustolovnoj literaturi, odnosno o njezinoj recipijentu. Uglavnom nam je pred očima netko mladahnih godina, pa je stoga korisno uputiti nevezu u problem. Naravno da se većina ljudi ne zanima Tarzanom i Oldom Shaterhandom čitav život, ali to istodobno ne znači da su oni isključivo dječji junaci.

Bez obzira na moguće prigovore koji su gotovo uvijek odreda isti kada je posrijedi monotematski leksikon (tko je ušao, a tko ili što nije) te moguće mišljenje onih putničkih i pustolovnih stvari koje se tiču njihova fikcionalnoga ili nefikcionalnoga odvijetka, riječ je o izdanju koje je s obzirom na opseg primjerno u svojoj cjelovitosti i informativnosti. Jednako je zanimljivo početniku koji će na jednom mjestu naći sva važna pustolovna imena i pojave, ali i znalcu koji će bez kompilatorske čitateljske muke moći u prvome koraku posegnuti za samo jednim ustavljenim i preglednim izvorom. Jasan u svojoj nakani, posve svjestan svoga dosega, ovaj je leksikon plod informacijskoga viška koji je zahvaljujući istraživanjima kulture putovanja oplodio područje naivno zamišljene pustolovne književnosti i njezine publike. Naposljetku, on je tek dvostruko mršaviji, ali ljudima od književne struke zanimljiviji, dio para što ga čini s leksikonom o otkrićima. ■

* Heinrich Pleticha & Siegfried Augustin: *Lexikon der Abenteuer- und Reiseliteratur von Afrika bis Winnetou*, Edition Erdmann, Stuttgart-Wien-Bern 1999.

Mračne pustolovine ludog psa

Ekspressionistički nakošeni svijet u kojem plutaju prokleti i obuzeti likovi rastrgani nepomirljivim oprečnim strastima i krivnjama

Jurica Pavičić

James Ellroy, *Crna Dalija*, s engleskoga preveo Denis Kovačević, Algoritam, Zagreb, 1999.

Prvo što će privući pažnju čitatelja koji u ruke uzme *Crnu Daliju* (*The Black Dahlia*) Jamesa Ellroya u izdanju *Algoritma* jest fotografija autora. Na fotografiji na stražnjoj korici knjige vidimo pisca Ellroya, odjevenog dendijski, ali zgužvano, kako stoji nalakćen na stolicu na kojoj sjedi bijeli pit bull.

Pit bull se na stolici nije našao slučajno. Jer Jamesa Ellroya ne bez razloga već dva desetljeća zovu *Mad Dog* — *ludi pas*, ludi pas kriminalističke literature. A produžimo li ovu kinološku metaforu, od svih književnih pasa James Ellroy ponajprije je upravo pit bull: umiljat i opasan, iracionalan i neugodan, pisac s ludim samodestruktivnim čipom u glavi, pisac kojem su i svi likovi nepredvidivi i kontroverzni koliko i zloglasna pscća rasa.

Pisac *Crne Dalije* James (pravim imenom: Lee Earl) Ellroy — *mad dog of crime fiction* — rođen je 1948. godine u Los Angelesu. Biografija bilježi da mu je kao desetogodišnjaku majka ubijena na ulici u nikad razjašnjenom ubojstvu s predumišljajem. Kažu i to da je odrastao uz oca koji je patio od progresivnog seniliteta. Navodno je bio povučeno dijete koje je gutalo dokumentarističko štivo o policijskom radu i izrezivalo članke iz crne kronike. Prvi roman Ellroy je objavio kao zreo čovjek, u 33. godini, 1981. Do tog trenutka njegov je život nalikovao mučnoj reportaži o društvenom dnu. Ellroy je bio lupež, diler pornografije i skitnica. Bio je ovisnik o drogama, benzedrinu, a naročito o alkoholu. Od 1977. godine pet će se godina liječiti od alkoholizma i biti član Anonimnih alkoholičara, a liječnici će se baviti i njegovom shizofrenijom. Nećete vjerovati, ali to nije sve: Ellroy je uz to stigao biti i ekstremni desničar koji je u mladosti gorljivo zastupao rasiističke i filonacističke ideje.

Književna slava preko Hollywooda

Nakon što je 1981. godine kao novopečeni trezvenjak tiskao svoj prvi roman *Brown's Requiem* Ellroy se iz ružnog pačića premetnuo u društvenog labuda, od društvenog ološa najgore vrste postao kulturna činjenica prvog reda. Pritom je bio marljiv: od 1981. godine do danas napisao je četrnaest kriminalističkih romana od kojih su daleko najslavnija četiri napisana od 1987. do 1992. godine, koji čine takozvani *L. A. Quartet* ili losangelesku tetralogiju:

Crna Dalija, *The Big Nowhere*, *L. A. Confidential* i — navodno najbolji — *White Jazz*. Dok se priprema ekranizacija *Crne Dalije*,

šinski ima mnogo srodnosti s ocem broj dva tvrde škole krimića. I *Crna Dalija* pripovijedana je, poput Chandlerovih romana, iz

Pisci *bard boileda*, uključujući samog Chandlera, ipak su socijalni pisci. Ellroy to nije. Za Ellroya je posve poremećeno i devijantno društvo projekcija vlastita uma, ekspresionistički nakošeni svijet u kojem plutaju prokleti i obuzeti likovi rastrgani nepomirljivim oprečnim strastima i krivnjama. Ellroy je više romantičar nego realist, više ekspresionist nego naturalist, bliži mu je Dostojevski nego eksplicitni uzori tvrde škole — Hemingway i Flaubert.

Kloaka zla

Ellroyevo društvo kloaka je zla u kojoj je baš svatko korupcionaš, sadist, ulizica, kurva, cinkaroš, rasist, perverznoj, u kojem je razlikovanje pravednog od nepravednog arbitrarna odluka fašistoidne i represivne policije koju popunjavaju savršeni muški arijevi skandinavskih i germanskih prezimena. Makar i temeljena na društvenoj osudi kritičkog promatrača, Ellroyeva vizija društva otišla je dalje, pa više nalikuje negativnoj fascinaciji nekog pisca antiutopijske fantastike. Dovoljno je pročitati dijelove u kojima Ellroy opisuje kupleraje, meksičke pogranične gradiće ili priobalno groblje na kojem Meksikanci štiju pobacane mrtve, mrtve bez groba. Ellroy u tim partijama savim napušta socijalnu evidenciju i piše mračnu, halucinantnu fantazmagoriju. Po takvom prostoru kreću se Ellroyevi junaci-antijunaci: prokleti likovi, ljudi

prvog lica istražitelja, nepopravljiva individualca. Baš kao i Chandler i Ellroy je pisac široke socijalne lepeze koja seže od kloaka prostitucije i mafije do bogatih i uglednih stupova društva. I Ellroy neuvijeno piše o korupciji, prijetvornoj politici, medijskoj manipulaciji i sprezi kriminala i elite. I Ellroyu su stupovi društva jezgro zla, baš kao i Chandleru, ili — uostalom — još jednom nastavljaču *bard boileda* — Tribusonu. Napokon Ellroy svoje knjige piše posljednjih dvadeset godina, ali ih smješta u Chandlerovo vrijeme i prostor: poslijeratnu Kaliforniju.

Zato se Ellroya obično i uvrštava u drugu generaciju *bard boileda*, zajedno s piscem kojeg je posljednjih godina otkrio Hollywood — Elmoreom Leonardom, ili Clintonovim omiljenim autorom, Afroamerikancem Walterom Mosleyjem.

Čitanje *Crne Dalije* otkriva, međutim, u čemu je poseban i nesvodiv glas *ludog psa krimića*.

je, *L. A. Confidential* ekranizirao je 1997. godine poznati redatelj trilerera Curtis Hanson (*Loš utjecaj*, *Ruka koja niže kolijevku...*). Film je doživio golem uspjeh, bio nominiran za niz Oscara, a dva su osvojili Kim Basinger za žensku epizodnu ulogu i adaptator romana Brian Helgeland. Zahvaljujući Hollywoodu Ellroy je prestao biti domenom poznavatelja krimi-literature i postao globalno poznat. Vjerojatno Hansonom filmu imamo zahvaliti i činjenicu da po prvi put Ellroya čitamo na hrvatskom. U prijevodu Denisa Kovačevića *Algoritam* je objavio *Crnu Daliju*, a najavljene su i ostale knjige L. A. Kvarteta.

Sudena prema šturom obrisu sižea, *Crna Dalija* doimala bi se kao prilično konvencionalan krimić tzv. tvrde škole koji počiva na toliko trivijaliziranom *buddy buddy* motivu — motivu dvojice policijskih partnera i gradnji njihova neidilična odnosa. Dvojica *buddyja* u ovom slučaju su Buddy Bleichert i Lee Blanchard, dva bjeloputa policajca, obojica bivši boksači teške kategorije. Na početku romana oni sudjeluju u promotivnom boks-meču u korist policije i zarade nezasluzeno unapređenje. Kao novi politički miljenici šefova dva boksača dobivaju slučaj oko kojeg se svi otimaju: slučaj ubojstva *Crne Dalije*. *Crna Dalija* ili Betty Short sita je kurvica i neuspješna glumica koja je pronađena izmasakrirana u jednom dvorištu. Na slučaj umorstva nagaze mediji, a šefovi policije kojima odgovara takav publicitet prikrijuvaju istinu o Dalijinu životnom putu i prikazuju je kao provincijsko nevinašce u rukama koljača. Obojici upletenih policajaca *Crna Dalija* postaje opsesija. Godinama ne mogu pustiti slučaj iz ruku, obuzeti su prošlošću i izgledom mrtve žene, a *Crna Dalija* postaje fetiš koji će im upropastiti privatne živote i odvesti ih preko granice zdravog razuma.

Druga generacija *hard boileda*

Ellroyevi kritičari često o ovom piscu govore kao o tipičnom nastavljaču drugog velikog losangeleskog pisca, Raymonda Chandlera. Doista, Ellroy povr-

koji su izdali svoje najbliže, sposobni za sve i tjerani porivima, koje se najblaže može opisati kao bolesne.

Činjenica da Ellroy smješta svoje romane u prošlost (ovdje: 1949) utoliko nije samo posveta klasicima tvrde škole ili dodvoravanje efektne ikonografiji starih automobila i muških šešira. Ellroyeve četrdesete bolje nego sadašnjost odgovaraju piščevoj viziji antiutopijske zone zla. Riječ je o vremenima koja su današnjim rječnikom ekstrakt čiste političke nekorektnosti. U policiji nema žena, crnaca ili Meksikanaca — samo bijeli germansko-saksonski muškarci, neuvijeni rasisti koji s užtkom gaze »obojene«. Nema kontrole javnosti ni *internal affairs*: sadizam je sastavni dio policijske rutine, korupcija je norma, a nevine se šalje u plinsku komoru samo zbog medijskog efekta. Ellroy je obuzet četrdesetima onako kako ljude privlače prometne nesreće ili neugodni prizori: ta je epoha za njega privlačni deveti krug.

Crna Dalija izvrsna je knjiga, premda knjiga koja podrazumijeva izazivanje zgražanja. Ostaje nam pričekati obećane *Algoritmove* nastavke *L. A. Quarteta* da bismo provjerili je li *ludi pas* doista lud koliko *Crna Dalija* navješćuje. Već i ova knjiga predstavlja ga u najmanju ruku kao fascinantnog pisca. ☒

DJELA MILANA KUNDERE

Nepodnošljiva lakoća postojanja • *Smiješne ljubavi* • *Šala*
Oproštajni valcer • *Život je drugdje* • *Knjiga smijeha i zaborava*
Besmrtnost • *Jacques i njegov gospodar* • *Umijeće romana*

Milan Kundera: NEPODNOŠLJIVA LAKOĆA POSTOJANJA
tvrdi uvez, 400 stranica, format 195x115 mm

...jedna od najljepših i najčudnijih ljubavnih priča koje smo ikada pročitali.

Maurice Nadeau, *La Quinzaine littéraire*

Roman univerzalne važnosti.

Italo Calvino

Glazba: Kunderin esencijalni element. Ne samo zato što poznaje glazbu kao rijetko tko, nego zato što svoje knjige konstruira poput glazbene partiture.

Dominique Fernandez, *Express*

NARUŽBENICA

kojom naručujem _____ primjeraka knjige *Nepodnošljiva lakoća postojanja* autora Milana Kundera po cijeni od 160,00 kn po primjerku. S popustom od 10 % uz priloženu narudžbenu cijena je 144,00 kn po primjerku*.

Odabirem sljedeći način plaćanja:

pouzećem prilikom preuzimanja (vrijedi samo za RH)

općom uplatnicom uplatiti iznos na žiro račun Meandar d.o.o. broj 30105-603-21121; svrha doznake *Nepodnošljiva lakoća postojanja*, te kopiju uplatnice zajedno s narudžbicom poslati u kuverti na adresu: Meandar d.o.o. Opatovina 11, 10000 Zagreb

predračunom (samo za pravne osobe)

IME I PREZIME I JMBG: _____

Ulica i broj: _____ Grad i poštanski broj: _____

Tel/fax: _____ potpis: _____

*poštarina uračunata u cijenu

Narudžbenu izrezati i poslati na adresu:

Meandar - Knjižara i naklada
Opatovina 11, 10000 Zagreb

tel/fax: 01 4666437, 01 4813323, e-mail: meandar@zg.tel.hr

Filozofski kraj stoljeća

Stotinjak filozofa iz cijeloga svijeta odgovara na pet anketnih pitanja

Hrvoje Jurić

Raúl Fernet-Betancourt (ur.), *Quo Vadis, Philosophie? Antworten der Philosophen. Dokumentation einer Weltumfrage, Concordia Monographien, Wissenschaftsverlag Mainz in Aachen, 1999.*

Milenijska ili, nešto manje ambiciozna, stoljetna sumiranja ljudskih postignuća u različitim područjima mišljenja i djelovanja, koja smo trpjeli osobito tijekom prošle godine, zahvatila su između ostaloga i filozofiju. Tako je, primjerice kod nas, godišnji simpozij Hrvatskoga filozofskog društva, održan krajem 1999, nosio naslov *Filozofija na kraju tisućljeća*. Dakako, hrvatski filozofi nisu bili usamljeni u toj intrigantnoj, ali ipak dvojbenoj sintetičkoj namjeri. Upravo suprotno! Širom svijeta, iz različitih pobuda i na različite načine, filozofi su iskoristili — inače prilično banalnu — kalendarsku promjenu kako za sabiranje i vrednovanje dosegâ filozofije u proteklih (čak i za filozofiju) burnih stotinu godina, tako i za nabačaj njezinih zadaća u predstojećem nam razdoblju. Za jedan takav pokušaj iznimno zanimljiv zbog svoje obuhvatnosti, zahvaljujemo međunarodnom časopisu za filozofiju *Concordia*, koji od 1982. godine izlazi u Njemačkoj, a glavni mu je urednik Raúl Fernet-Betancourt. Prošle se godine, naime, u izdanju tog časopisa po-

javila knjiga *Quo vadis, Philosophie?*, u kojoj su (na njemačkom, engleskom, španjolskom ili francuskom) objavljeni odgovori sto-

biste filozofske pravce, spoznaje, strujanja ili djela 20. stoljeća istaknuli kao naročito bitne?; 4) Koje tradicije mišljenja iz 20. stoljeća

tinjak filozofa iz, doslovce, cijeloga svijeta na pet anketnih pitanja o filozofiji u 20. stoljeću i o smjernicama njezina budućeg kretanja.

Samotransformacija filozofije

Prema riječima urednika, Fernet-Betancourta, ovaj je projekt, jednako kao i časopis *Concordia*, bio vođen idejom razvijanja razumijevanja i sporazumijevanja različitih kultura filozofije, koje reprezentiraju filozofski pluralitet današnjice. U tom smislu je urednik, uz pomoć suradnikâ, nastojao pratiti i podupirati proces samotransformacije filozofije u pravcu prevladavanja granica svakog *kulturnog i stručnog provincijalizma*, a u svrhu stvaranja pretpostavki za jednu (novu) *praksu filozofije*, koja se shvaća kao proces kritički orijentirane interpretacije i oblikovanja svijeta. Ova je knjiga napravila određene pomake na tom planu, pa se može reći kako prilozi objavljeni u njoj velikim dijelom ispunjavaju želju urednika, izraženu u predgovoru, da *Quo vadis, Philosophie?* bude koristan instrument, kojim bi se barem počeo uspostavljati jedan *svjetski forum filozofije*.

Pitanja, odaslana na veliki broj svjetskih filozofskih adresa redom su bila ova: 1) Koji su historijski događaji najsnažnije obilježili razvoj filozofije u 20. stoljeću, a kojima bi se filozofija još morala posvetiti?; 2) Koji su događaji 20. stoljeća utjecali na vaš filozofski razvoj, odnosno mijenjali vašu filozofsku poziciju?; 3) Koje

predstavljaju poželjne perspektive razvoja filozofije u budućnosti?; i 5) Koje su primarne zadaće filozofske refleksije na početku 21. stoljeća?

Internacionaliziranje sadržaja filozofske refleksije

Budući da autor ovoga članka nije u mogućnosti prosuditi »važnost« svih zastupljenih filozofa za filozofsku scenu pojedinih, nama još uvijek filozofski egzotičnih geografskih područja, a onda i za filozofiju u cjelini, ovdje će, ilustracije radi, navesti samo nekoliko *zapadocentričnom* filozofu poznatijih imena, čiji su prilozi onda na svoj način osobito i zanimljivi. To su primjerice: Karl-Otto Apel, David Bell, Walter Biemel, Emerich Coreth, Enrique Dussel, Manfred Frank, Alan Gewirth, Otfried Höffe, Vittorio Hösle, Hans Lenk, Klaus M. Meyer-Abich, John Pasmore, Annemarie Pieper, Paul Ricoeur, Bernhard Waldenfels, Leopoldo Zea... Od hrvatskih filozofa na Fernet-Betancourtova pitanja odgovore je dao jedino ugledni profesor Fakulteta političkih znanosti u Zagrebu — Ante Pažanin. Nabrojana imena, koja su mahom iz Europe i SAD-a, svakako su jamac ozbiljnosti pokušaja i posebna preporuka ovoj knjizi. No upravo »oni drugi« — a tu se misli na filozofe iz europskih »filozofskih provincija« te neeuropske filozofe koji dolaze podjednako iz Srednje i Južne Amerike, te Indije, Afrike i s Dalekog istoka — mnogim bi čitaocima mogli biti najveće otkriće i

najugodnije iznenađenje, budući da nam pružaju pogled ne samo na njihove vlastite regionalne/kontinentalne filozofske posebnosti i tradicije mišljenja, već i na jednu posve drukčiju recepciju europske i angloameričke filozofije 20. stoljeća. Medusobne različitosti svih priloga, ali i suglasja oko nekih bitnih povijesnih, filozofskih i povijesnofilozofskih pitanja, čvrsta su podloga za ono što je Fernet-Betancourt nazvao *internacionaliziranjem sadr-*

žajâ filozofske refleksije, ako se i ne govori o osnaženju *globalnosti filozofije* ili poticanju *globaliziranja filozofije*. Ako to u budućnosti urodi i nekim konkretnim projektima i programima — a urednik, u tom smislu, spominje moguće formiranje svojevrstnih radnih grupa, koje bi evaluirale iznesene stavove i na temelju toga radile na reformi nastavnih planova filozofije u svijetu — time bismo se još više približili i odgovoru na pitanje *Quo vadis, philosophia?* ■

AGIO

tečajevi stranih jezika
Zagreb, Praška 6/III

NJEMAČKI - ENGLESKI - TALIJANSKI
60 sati = 1.200,00 kn

UPISI I OBAVIJESTI RADNIM DANOM OD 12 DO 20 SATI
TELEFON: 481-1570

Matica hrvatska
Matrix croatica

Zagreb, Ulica Matice hrvatske 2
raspisuje

Natječaj

za dodjelu Nagrade
»Ivan Kukuljević Sakcinski« za najbolju
knjigu koju objavi udruga Matice hrvatske

Nagrađuje se knjiga koju je objavila udruga
Matice hrvatske tijekom 1999. godine.

Uz prijavu na natječaj potrebno je priložiti tri primjerka knjige.
Rok za podnošenje prijave je trideset dana od objave natječaja.
Nagrada će se dodijeliti u mjesecu lipnju 2000. u Matici hrvatskoj.

Prijedloge na natječaj dostaviti na adresu:

Matica hrvatska, Ulica Matice hrvatske 2, Zagreb,
s naznakom Natječaj za Nagradu »Ivan Kukuljević Sakcinski«.

Mijenjajmo
naše škole

Kako unaprijediti djelatnost i kvalitetu škola

LOUISE STOLL I DEAN FINK

Način plaćanja:
virmanom — pouzećem
Narudžbe slati na adresu:
ZAREZ, Hebrangova 21,
10000 Zagreb
tel: 48.55.449, 48.55.451,
fax: 48.56.459

EDUCA

Nakladno društvo, d.o.o.
Božidara Magovca 9, 10010 Zagreb

Louise Stoll i Dean Fink: *Mijenjajmo naše škole, Kako unaprijediti djelatnost i kvalitetu škola, 2000, 272 str., ISBN 953-6101-36-X, meki uvez u boji, format 16x23 cm, s engleskog prevela Božica Jakovlev*

O knjizi

Pitanje unapređenja djelatnosti i kvalitete škola danas se nalazi u središtu zanimanja prosvjetnih stručnjaka širom svijeta. Svi se autori slažu u tome da je prijeko potrebno unaprijediti djelatnost i poboljšati kvalitetu škola. Ali kako to u praksi ostvariti — pitanje je na koje tek rijetki mogu primjereno odgovoriti na temelju osobnog iskustva. U knjizi *Mijenjajmo naše škole*, autori L. Stoll i D. Fink daju čitatelju vodič za planiranje, izvođenje i vrednovanje promjena ponajprije na razini pojedinačnih škola, odnosno odgojno-obrazovnih ustanova.

O autorima

Louise Stoll je ravnateljica Međunarodnog centra za unapređivanje djelatnosti i kvalitete škola na Institutu za obrazovanje Sveučilišta u Londonu.

Dean Fink je suradnik Međunarodnog centra za pedagoško predvodništvo (leadership) i menadžment pri Sveučilištu HumberSide, Kanada.

Namjena knjige

Knjiga *Mijenjajmo naše škole* namijenjena je svima koji vode odgojno-obrazovne ustanove, a najprije ravnateljicama i ravnateljima osnovnih i srednjih škola i dječjih vrtića. Knjiga će biti koristan priručnik pedagozima i drugim stručnim suradnicima koji — zajedno s učiteljima i profesorima — djeluju na unapređivanju odgojno-obrazovnog rada i poboljšanju njegove kvalitete. *Prije nego što se i sami upustite u takav potvrat, svakako pročitajte ovu knjigu!*

Narudžbenica

Ovime neopozivo naručujem _____ primjerak(a) knjige *Mijenjajmo naše škole* po cijeni od 140,00 kn po primjerku.

Ime i prezime, odnosno naziv ustanove _____

Adresa _____

Mjesto i datum _____

Matični broj poreznog obveznika ili JMBG kupca _____

Potpis _____

pod kožu. Opet moram na WC. Osjećam neku silu koja je jača od moje želje da u ovoj kasnoj večeri još malo ostanem za svojim radnim stolom, za stolom na kojem pišem poeziju komornih stanja ljudskog organizma. Ništa zato. Vratit ću se ja.

Evo, vratila sam se. Samo sam piškila i u ogledalu pogledala svoje velike podočnjake. Lijepa je večer. Lijepa je noć. Opet pišem. Ali nekako sporije. Izmorilo me Valentinovo. Svaki čas gledam plave ruže. Crvena je u malo povišenom položaju. Vražji Mihael. Potpuno me je izludio. Ovaj šašavi ponedjeljak izazvao je čudnu percepciju. Maloprije, baš kad sam se vraćala iz WC-a, pogledala sam kroz prozor i jedva prepoznala Zagreb. Izgledao je nekako turistički. Moj rodni grad nikada nisam vidjela u tako plavoj boji. Čak bi i Šenoa zatreprio od ganuća. Sada jedva vidim stol i blok na kojem pišem. Spava mi se. Majčini sedativi ipak smiruju, ali ja tvrdim da je čokolada Milka bolja. Izaziva slatku omaglicu. Puna je rajskih obećanja. U ovom trenutku glavni sam položila na stol i pišem s jako izduženom rukom na odmaknutom bloku papira. Ovo više nema smisla. Napisat ću još jedan odlomak pa idem spavati. Čak i najsvetniji autor ima pravo na odmor pa i Mihael koji radi na projektu *Noć autora*.

Evo zadnjeg odlomka. Danas je Valentinovo. Zagreb je u iznimno plavoj boji. Danas je ponedjeljak. Postajem tužna od radosti. U meni struje protekli trenuci najljepšeg blagdana ljubavi. Sutra je novi dan. Zovem se Aleksandra i imam trideset i dvije godine. Ja sam autorica. Inače pišem poeziju komornih stanja. Danas je 14. veljače 2000. godine. Za Dan zaljubljenih dobila sam proljev, ali i najljepši buket ruža u gradu te tri šašave, teško razumljive šaljive razglednice. Mama je bila sretna, a prijateljica Ana ljubomorna. Mihael me nazvao i veselo rekao: »Aleksandra, sretno ti Valentinovo!« Može li čovjek poželjeti nešto više od toga? Teško. Sutra idem u šetnju s Marijom. Idemo do Mirogoja, najljepšeg gradskog groblja. Tamo ćemo se diviti lijepim grobnicama i spokojnoj arhitekturi punoj tišine. Mjestimični cvrkut ptica ispričat će nam priču da smo još živi. Postalo je izvjesno: ja sam Aleksandra i ja ću danas lijepo spavati. Izvjesno je i to da više nikada neću plakati od nemoći da zavalim ludog muškarca, jer sam ga konačno zavaljela. Znam, od sada ću moći sanjati otvorenih i zatvorenih očiju. A ono što je najviše izvjesno, najsigurnije, ono što je doista definitivno jest to da više nikada u životu neću doživjeti tako lijepo Valentinovo. To kaže ova večer puna ruža, ova noć koju ću pamtit i onda kada me više ne bude. To kažu ove ruže koje umiru upravo sada, upravo usred ljepote mraka u kojem ću sanjati svjetlo. Mračni užitak slobode. ▣

K o l h i d a

Prolog za dvije maske

Sanja Lovrenčić

— ...bila je ta slika, i sama zagonetna, nismo mislili da bi moglo biti još nečega...
— Što je prikazivala? Ako je to uopće važno...
— Krajolik. Brda, bijele vrhunce, bujice koje se slijevaju prema neobično gustom, čudnom raslinju u dolini...
— Potpis?
— Ne, naravno. Što misliš, slika nepoznatog majstora s potpisom! Ali imala je naslov, ime, upisano sitnim slovima u desnom uglu. Kolhida.
— Možda je to ime autora?
— Nebesa!
— No dobro, šalim se. I onda?
— Bila je teška, neobično teška. Mislili smo da je to normalno, uljane boje, starinski okvir... Zabili smo dva klina, no možda su trebali biti jači, bolje pričvršćeni, onda ne bi...
— Hoćeš reći da je pala sa zida.
— Točno. Pala je. Okvir je napukao. Tad smo primijetili da ima dvostruko dno. Unutra su bili listići.
— Sigurno?
— Da!
— Dakle ti listići nisu tvoja umotvorina?
— Ne... Čitali smo ih nekoliko puta... premda mi je po početku to bilo nekako zazorano... čitati nešto tuđe, privatno... no onda... činilo nam se da su ipak nekako predviđeni za čitanje... i onda mi je palo na pamet... ti poznajest ljude koji se bave knjigama... možda možeš postići da budu objavljeni?
— Zašto?
— Zanima me, jednostavno me zanima kako će djelovati na druge.
— Hm, ne znam... Je li to uopće suvislo, mislim, znaš li kojim redom treba čitati te zapise?
— Uglavnom su označeni brojevima. Imaju oznake poglavlja... Nekoliko je listića oštećeno, možda je nešto i izgubljeno, no teško je sa sigurnošću reći... Vidjet ćeš, izgledaju normalno, koliko tekst napisan rukom danas može izgledati normalno... Neki su odlomci drugačije boje, mislim, tinta je drugačije boje nego inače.
— Pa dobro, možeš mi ih dati... — Dat ću ti fotokopije, originale bismo radije zadržali.
— Mi... mi imamo nekoliko teorija o tom tekstu...
— Naravno.
— Mislim da nije star, kao ni slika.
— Prije neka vrsta krivotvorine?
— Čitajući, možeš zamisliti da ih je napisao netko tko je u ruše-

vinama pronašao neke pojmove —
— Čekaj malo, kakvim ruševinama?

— Elektronskim recimo, u nekoj propaloj elektronskoj mreži. Dakle, taj netko...
— Muškarac ili žena?
— Žena, vjerojatno žena...
— Zašto?
— Zbog kraja, vidjet ćeš, a i inače...
— No dobro, nastavi.
— Taj netko dakle pronađe neke ostatke pripovijesti i od njih slaže svoju pripovijest, iznova, veliku i obuhvatnu... ali uspijeva složiti samo odlomke, krhotine. Ništa drugo se ni ne može.
— Lijepo. Druga teorija?
— Sreli smo jednom, na putu, nekog klošara...
— Nećeš mi valjda reći da nekog klošara smatraš mogućim autorom!
— Ne, ali slušaj do kraja! Taj čovjek je bio alkoholičar, no nije bio sasvim neobrazovan. Tvrdio je da su svi stari mitovi pogrešni.
— Aha!
— Raspričao se, o Odiseju, taktici na Lemnosu, Filoktetu, Moirama i Himeri...
— Učen klošar, svaka čast!
— Ne. Ništa od toga nije bilo točno, stari motivi bili su uklopljeni u neku drugačiju pripovijest. Tako je i s listićima.
— Dobro. Još neka teorija?
— Ništa više... Izvještaj iz nepoznate zemlje.

I Dio

Najava

»... u bilo koje doba godine splavar se može probuditi gore u brdima... čim nasluti skupljanje velikih oblaka negdje s druge strane... možda baš ove godine... možda sad...

»... ponekad prođe mnogo vremena i svi zaborave... gotovo svi... no netko se uvijek sjeća, najavljuje njegov dolazak, ponavlja zakon i pravila... obilazi kuće i podsjeća one koji su zaboravili... jer u danima dok splavar kruži dolinom moraju gorjeti plava svjetla u prozorima... svake noći... u svim prozorima —

I

Prva ploča

»Ova je dolina nekoć bila more.«

Čovjek urezuje okrugla slova u tvrdu kamenu ploču. Nespretnim oruđem, polaganim opreznim potezima, ne želi učiniti ni najmanju pogrešku. Kose zrake svjetla dopiru kroz zapadni prozor, na mahove ispresijecane sitnim oblaci- ma što brzo putuju s planinskih visova prema moru. Izdužena sjena prati ruku s dljetom.

Ta kuća, na obronku brijega kao i ostale, možda tek malo bliža dalekim vrhuncima prekrivenim snijegom, okružena je visokim stablima kakva ne rastu po drugim dvorištima, stablima glatke i sjajne kore, čije usko lišće propušta mnogo suhog svjetla do radionice. Tu zrak ni u kišno doba nije toliko težak kao u tjesnim sobama drugdje na obronku. Radionica: slobodan prostor između južnog i zapadnog prozora, zatvorena s sjevernog zida, ulaznih vrata na jugu i vrata prema kuli podignutoj na sjeveroistočnoj strani; veliki stol, i pomoćni stol, niski ormari i police, oruđa, nova i naslijeđena, iskrivljena, razbijena; svjetlucava zrnca kamene prašine po svim predmetima.

Sad je na stolu pred njim bijela ploča, svi ostali predmeti nemarno razmaknuti prema rubovima. Nitko mu nije zadao ni taj kamen ni taj zapis — on jutrom odlazi u polja kao svi drugi — no sad ipak, u kosom svjetlu, brižljivo odmjerava pokret za pokretom, udarac za udarcem. Kamen se opire, oruđa pucaju, mekane obline slova tatraju u međuprostoru. I slova se opiru, govori klesar poluglasno, tvrdoći i trajnosti kamena.

Odlučio je zapisati ono što je važno, samo ono što je važno i neosporivo, u svaku ploču po jednu jasnu rečenicu, i od tih ploča napraviti put, stazu koja bi povezala sve kuće na obronku. Tada bi napokon bilo moguće hodati po čvrstom i suhom, ne propadajući nenadano u mulj ili gustu duboku prašinu. Sad, na početku, taj pot-hvat čini mu se teškim i beskonačnim, no ipak načetim, napokon započetim. Prvom rečenicom je zadovoljan, već je vidi skladnu i dovršenu na ploči, već vidi samoga sebe kako je postavlja negdje, na nekom početku naselja koji tek treba odrediti. Možda svečano, možda zaista svečano, izvlačeći iz škrinja sve tkanine s otiscima.

Jer ponekad, u sumrak, u stranim dvorištima, ljudi s obronka zalijevaju svoja tijela bojom — svatko je pravi sam, i nikad nije ista — umotavaju se u čisto, blije- dožuto tkanje, zatim ga suše na vjetru, zajedno s otiscima. Svatko sam, samo kad je sam, gotovo krišom. Zatim slažu te tkanine u škrinje uzidane u zidove kula, neka tu čekaju, spremne za izabran dan... Kad dođe vrijeme svečanosti — kakva zahvalnica, početak ljeta ili kraj — na brijegu niču šatori od tkanina s otiscima; loše spojene, vijore na vjetru... tkanine s otiscima, služe kao zaklon, kao svećane prostirke i kao odjeća... Izbjeljuju ih nakon svečanosti, krutim prstima odlažu, napola žmireći skrivaju njihovu bjelinu pred sobom, pred svojim teškim, ispražnjenim koracima... Zatim započinju još jednom.

Klesar pak ponekad vidi naselje kao kružnu vodenu površinu — i to je njegova svečanost, baš to! — na koju spušta komadiće glatkog plosnatog kamena. Plivaju u toj radionici, naravno da plivaju... Čučeci strpljivo na rubu, ili pak zaranjajući oprezno u tu bistru vodu koja možda ne traži baš oprez već jasan cilj i predanost, on pokušava pronaći savršen poradak. A kad bi se u suton cijela konstelacija polagano zavrtjela... prekrasno je! bolje od tkanina, bolje od glasova koji se razdvajaju u višeglasju...

»Ova dolina...«

Slova se ne ponavljaju, svako je uhvaćeno u drugačijem vitičastom pokušaju bijega. No klesar im je sa sigurnošću odredio prostor, bijel i nepopustljiv. I, unatoč svoj zadubljenosti, nekom rubnom mišlju već počinje smišljati rečenicu za sljedeću ploču: no rijeke s brda donosile su pijesak i mulj?

Nije se skrivao i nije izabrao suton. Trudio se hodati ravnomjerno, ni prebrzo ni presporo (ni uzbuđenje, ni krivnja, ni nesigurnost, ni...) i sasvim uspravno, ne savijajući se ni za desom rukom u kojoj je nosio ploču, niti na suprotnu stranu, stranu otpora. Zamišljeni promatrač ne smije moći izračunati težinu ploče prema nagibu njegova tijela (jer ako uspije hodati kao da ne nosi nikakav teret, možda izbjegne upitni pogled i...) Hodajući, spuštajući se stazom koja trenutno vodi između kuća — jer te su staze nepostojeće, svaka kiša ih briše — opet mora razmišljati o riječima opravdanja... Hodajući, spuštajući se... Početak naselja, odlučio je,

bit će kod kuće koja se nalazi najniže na obronku, najbliže rijeci, ta je odavno prazna, ne pripada nikome i pripada svima, pa neće biti uvrijeđenih, samo će Kal možda reći svojim brzim načinom, negodujući: odozdo prema gore, kao da postoji početak, kao da postoji kraj...

Hodajući, spuštajući se, već treći put poluglasno ponavlja govor koji je pripremio za slučaj kakvog susreta, premda su svi sada u poljima i možda bi se moglo reći da se sakrio pod okriljem jarkoga svjetla bolje no što bi ga sakrio suton. Ipak, ne može znati ne promatra li ga Lena kroz uske prozore svoje kuće — čuje se dječja vika iza zida, čuje se zujanje bumbara, blizu — ne može znati neće li neka druga žena podići pogled k otvorenom prozoru ili preko vrtnje ograde upravo u trenutku kad... Možda susretne Fi, u njezinim odlascima i dolascima nema baš nikakvog pravila, ali njoj bar ne mora ništa objašnjavati.

Samo ono što je jasno i neosporivo, govori ipak, nečujno, opovstavajući se svakome ponasob. Nikakvih pripovijesti neće biti na tim pločama. A i stalan kameni put može nam biti od koristi... Nepovjerljiv je prema pripovijestima, odbija ga njihova nepouzdanost, njihova skrivena sklonost da bujajući iskrivljuju predmete i prizore, izglađuju neravnine, otpjavljaju paralelne mogućnosti, povezuju nepovezivo, gutaju suprotnosti... (Kao da postoji početak, kao da postoji kraj, rekao bi Kal nervoznim glasom, uvijek u stranu, ne gledajući nikome u lice, kao da postoje putnici, nepoznate kuće, neko drugo naselje na obronku drugog brijega...)

Samo ono što je jasno, i k tome sasvim istinito, ono što nitko u trideset šest kuća ne bi mogao zaboraviti, ni poreći, bez ijedne od onih čudnih riječi koje dozivaju nestvarno i nepostojeće. No možda je pogrešno toliko razmišljati o tim riječima — riječima isprike, riječima zapisa — napokon, mogao bi okrenuti ploče slovima prema zemlji, njihov bi mliječni sjaj bio dovoljan da sve korake oboji bijelim. Bijelom nezamislivom čvrstinom tla koje ne dolazi i ne odlazi s kišama. Bijelo sidro u močvari, mrmrlja klesar, i odbacuje tu nerazumljivu misao. I druge grčevite, uskovitlane misli. Jer već se približava odredištu, a loše smišljena obrana — sasvim slična kakvoj pripovijesti — pokazuje se suvišnom. Nikoga nije susreo, čak ni Fi. Spustio je ploču pokraj izabrane kuće, i sreća da je ponio srp, jer je sve bilo obraslo gustim raslinjem, morao je pvo osloboditi mjesto pred vrtnim vratima. Položivši dlanove na ploču, provjeravao je stoji li sasvim ravno, osjećajući oštre utore slova. Onda se uspravio i pošao kući kao da ide s polja, i činilo mu se da se ništa na svijetu još nije promijenilo. ...

»...nikad se ne vraća, nikad ga nitko nije vidio kako se vraća, samo kako silazi... u razdobljima velikih kiša spušta se u dolinu, plovi prema svjetloniku koji je more napustilo pa sad svijetli nad gipkim muljem, nad močvarom —

... spušta se sporo, i ponekad se može učiniti da nekoliko puta svladava istu razdaljinu, kao da popravlja putanju, traži bolji smjer —

... a onda... u vrućinama koje uvijek slijede za kišom... u zatvorenom... splavar kruži močvarama... oslobađa... zavezuje... bezglasno poziva... pali tinjajuće vatre uz rubove —

... ali kad bude odlazio, kad oluja dođe po njega, netko iz trideset šest kuća zakoder će otići, netko će umrijeti, netko proći kroz mijenu... možda baš ove godine... možda sad — ▣

Sanja Lovrenčić (1961) objavila je do sada zbirke poezije *Insula dulcimer* (1987), *Skrletne tkanine* (1994), knjige za djecu *Esperel - grad malih čuda* (1994) i *Kuća iznad čudovišta* (1996), te zbirku priča *Wien fantastic* (1998). Od 1989. godine na programu Hrvatskog radija izvedeno joj je desetak radiodrama i nekoliko radioigara za djecu. Prevodi književnost s francuskog i engleskog jezika. U izdanju *Naklade MD* uskoro joj izlazi zbirka proza *Kolhida* iz koje donosimo ulomak.

Sva prava možete ostvariti novcem

Uz tekst Nataše Govedić *Čemu služe ženski studiji?*, Zarez, 23, 20. siječnja 2000.

Gojko Grubor

1.

Mislio sam da je feminizam u svom izvornom obliku napušten i da je sada predmet zanimanja ženskih »nezavisnih« intelektualki usmjeren na neka sasvim druga područja.

Međutim čitajući napis gospođe ili gospođice Govedić čini se da tome nije tako. (I u terminologiji smo zaostali za »razvijenicima« jer nemamo prikladniju riječ kod oslovljavanja žena kao npr. engleski »Ms.« tj. ni »Mrs.« ni »Miss« tj. ni gospođa ni gospođica — budući da bi kod oslovljavanja trebao bračni status i muškarca i žene biti potpuno irelevantan.)

Iznenaduju kontradikcije koje se u navedenom napisu pojavljuju, a koje su kontradikcije već davno uočene i od samih feministkinja, te insistiranje na nekim detaljima koji su danas manje-više irelevantni tj. pokazali su se kontraproduktivnima u borbi za žensku ravnopravnost, ako je i sam taj problem još aktualna tema. Na primjer autorica se zgraža nad sustavom reklamiranja u kojem žena ima samo ulogu lijepe mlade majke (ne znam zašto smatra da svi mi mislimo da je pri tome lijepo = glupo ili još gore ružno = pametno), a dva centimetra na desno u okviru *Izjave žena polaznica ženskih studija* u stilu najbanalnije reklame za deterdžent »reklamira« dostignuća »ženskih studija«, npr. »Naučila sam govoriti u ženskom, a ne uvijek u muškom rodu.«

Taj okvir me tako neodoljivo podsjeća na ono »godinama upotrebljavam deterdžent B, ali sada kada sam probala Ar... nikada se više neću od njega odvajati.«

Također se s previše žara baca na legendu Vicu Vukojevića koji stvarno nije više zaslužio da ga drugi spominju u tisku jer je sam o sebi već sve rekao, a posebno ga ne treba uzimati kao simbol naše patrijarhalne sredine. On bi, pod moraš, sigurno za 100.000 DEM pristao slušati predavanja na Ženskim studijima ili na slične torture, samo da ste mu to ponudili, posebno sada kada će mu prihodi čini se biti znatnije ograničeni.

Naime ono što me potaklo da se osvrnem na navedeni napis, jest ideja da bi danas u fokusu razmišljanja kako ženskih tako i muških naprednih nezavisnih intelektualaca trebala biti činjenica da je na snazi civilizacijski sustav, i to više nego ikada ranije u povijesti, u kojem je na prvom i jedinom mjestu materijalni interes tj. novac tj. zarada ili kako god to želimo nazvati.

Ne postoje više prave ideologije, ne postoji problem ženske emancipacije ili marginalnih grup-

pa i sl., a da se on na kraju ne svede na novac. Autorica se i sama (da ponovo upotrijebim tu riječ) zgraža nad neprincipijelnosću svojih »malobrojnih kolegica«

(valjda kolegica po spolu) koje bi za male novce prodale svoje ženske ideale. Nažalost tih kolegica, ali i kolega — jer muškarci isto kao i žene imaju ideale koje nude na prodaju — jako je mnogo, a bit će ih sve više, jer je alternativna gladovanje njih i njihovih obitelji. Čini se da je danas mnogo teže gladovati za ideale nego što je to bilo prije pedeset ili sto godina, u svakom slučaju sve je manje ljudi na to spremno.

Dalje navodi kako je bila naivna pragmatičarka kada je mislila da svima treba dati jednake šanse, a onda je shvatila da nepravedno marginalizirani trebaju uzeti drukčije »oružje« u ruke.

Mislim da je i dalje naivna kada u centar svoje bitke za osvajanje samosvijesti i dalje stavlja mušku propagandu, patrijarhalno društvo itd.

Ponavljam radi se o tome da je danas na redu vrlo teška ako ne već i unaprijed izgubljena bitka da se »princip prioriteta materijalnog interesa« stavi koliko-toliko u podnošljive okvire za sve.

Dovoljno je samo malo pratiti TV i novine, pa vidjeti nebrojene primjere kod nas, a o »razvijenom« svijetu da i ne govorimo.

2.

Evo jedan upravo školski primjer, kada naš poznati slikar, borac za demokraciju i princip »svima jednake šanse«, protivnik kiča, udružuje svoju umjetničku inspiraciju s medijskim magnetom (tipičnim predstavnikom moderne generacije poduzetnika kojima je materijalni interes jedini pokretač i u tome ne vide ništa neobično) te uz pomoć političara, koji su očito predstavnici iste škole, svi zajedno — samo nekoliko dana nakon što su osvojili vlast, i to ne svojom zaslugom, već više manje angažmanom »nezavisnih intelektualaca i novinara«, a možda ipak i najviše arogantnom i katastrofalnom politikom HDZ-a — pokušavaju nama prodati jedan marketinški »štos«, proizvod za univerzalnu upotrebu, i na njemu svaki pojedinačno ostvariti materijalni interes tj. zaraditi novce, privilegije, ugled, mjesto na stranicama novina, na TV-u itd.

A moramo se složiti da se ne radi o nekakvim ličnostima iz »patrijarhalnog muzeja« ili marginalcima i izuzecima, već stvarno predstavnicima naše kulturne, političke i poslovne scene, da ne kažemo elite.

Ovo je primjer iz naše svakodnevnice, ali ništa više vrijedan zgražanja od mnogo gorih primjera iz strane štampe (i puno većeg novca u globalnim igrama), npr. afera Kohl ili mnoštvo primjera iz engleskog tiska, koji pratin nešto više od drugih.

Jedan uglancani Tony Blair nije ništa drugo, nego eksponent velikih firmi i kapitala koji su — nezadovoljni politikom konzervativaca, *managementom* i ideologijom koja im je nezgrapnošću i

starinskim manirama onemogućavala da ostvare svoje ciljeve — izmislili novi *image* laburistima, kao borcima za prava na jednake šanse, ali ne više u okviru sindi-

kalnog djelovanja, socijalne pravde itd., već na planu tržišne utakmice — prava na rad od dvanaest sati dnevno bez garantirane minimalne nadnice (poznati problem *minimum wage guarantee*) i prava da upotrijebe sva raspoloživa sredstva bila ona moralna ili ne, bila ona u krajnjoj liniji na štetu velikog broja pojedinaca, samo da glava ostane iznad vode u globalnoj tržišnoj utakmici.

Veliki broj oglasa za zapošljavanje u Europi počinje u stilu »Jeste li spremni raditi dvanaest sati dnevno, nemate obiteljskih obveza, imate manje od trideset godina i agresivni ste, želite brzo napredovati itd. Vi ste prava osoba za posao koji vam nudimo.«

Nedavno sam prisustvovao »otvorenom danu« na jednom od londonskih sveučilišta, za vrijeme kojega rektor i profesori te predstavnici raznih udruga pokušavaju prezentirati svoj fakultet i uvjete studija kako bi pridobili što veći broj kvalitetnih i talentiranih studenata. Bespoštedna je to bitka za opstanak u vrhu na tablici (redovno se objavljuje tablica, slična nogometnoj ligi, za srednje škole i fakultete) akademskog i financijskog uspjeha pojedinih univerziteta u Engleskoj.

Dobrodošlica je počela uvodnim govorom rektora koji je odmah uputio potencijalne studente da se u izboru fakulteta radi o čisto komercijalnoj odluci, sveučilište daje jedan proizvod, u ovom slučaju diplomu, koja košta ukupno od otprilike 15.000 do 18.000 funti, a svaki student za te novce mora zahtijevati najbolje tj. diplomu koja će mu pomoći da se dalje dobro »proda« na tržištu radne snage tj. nađe unosno zaposlenje. Ovo je gotovo citat njegova uvodnog govora.

Nakon drugih profesora govorio je predstavnik studentskog sindikata koji je među ostalim upoznao studente i s mogućnošću da se učlane u razne aktivnosti npr. sportska sekcija, literarna, dramska i *Gay & Lesbian* (sekcija za homoseksualce i lezbijke). Kasnije sam pitao prijatelje Engleze o čemu se tu radi? Rekao sam da smatram da je seksualna orijentacija privatna stvar i da ne vidim smisla za takvu sekciju. Npr. ne postoji sekcija za heteroseksualce gdje bi se, recimo, mi okupljali, razmjenjivali iskustva i sl.

3.

Uz veliko zgražanje na takve glupe opaske, ali i olakotnu okolnost jer sam ipak iz Hrvatske, odgovorili su mi da G & L nije samo seksualna orijentacija, nego način života. Samo usput spomijem i zanimljiv podatak koji sam čuo od engleskih prijatelja, da se već više godina opaža da se »ženski studiji« na engleskim fakultetima više posjećuju od isključivo lezbijске ženske populacije, tako da se feministički dio i onaj manji broj žena studenata koje su upisale »ženske studije« čisto iz akademskog interesa, a ne

kao zamjenu za neku vrstu psihoterapije koja će im pomoći da »nauče govoriti u ženskom, a ne muškom rodu«, postepeno povlači i prelazi na druge odjele.

U Engleskoj, Americi... stvari se događaju naime puno brže nego u Hrvatskoj, ali to isto tako znači da će u nekom roku doći i k nama. Doduše sa zakašnjenjem, ali kako vrijeme prolazi, sa sve manjim zakašnjenjem.

Ms. Govedić raspravlja o odgoju, školstvu, »ženskim studijima«, jednakim nadnicama za žene kao i za muškarce i sve je to u redu, ali imam osjećaj da je danas rasprava na način tako strogo odijeljenog muško/ženskog problema ipak deplasirana tj. neće uroditi velikim plodom.

Treba, recimo, konstatirati da je problem nejednake nadnice premalo iskorišten kada se kritizira »razvijeni svijet« tj. nama tako draga Europa u kojoj će ta nepravda još dugo živjeti bez obzira na sve kritike, a također tako lako zaboravljamo kakva su bila stvarna prava žena (ja sam ih uvijek doživljavao kao prava i pomoć obitelji da ljepše i lakše živi, a ne samo i isključivo kao prava žena) u »prošlom sistemu« gdje ne samo da su nadnice bile iste, nego je žena imala pomoć koju većina Europljanki danas može samo sanjati. Porodiljski dopust dvije godine, lokalni vrtići, bolovanja za bolest djeteta, i sl., a sve to u mnogo »patrijarhalnijoj zajednici« nego je to današnja Hrvatska.

Sva ta problematika danas je »zbrisana« principom (ili možda ipak možemo upotrijebiti riječ ideologija) prioriteta materijalnog interesa.

Nije više problem u tome imaju li muškarac ili žena, predstavnik manjine ili većine prava ili ne, već kako zaraditi toliko novaca i zauzeti takav položaj u lancu prehrane (vrlo danas popularan termin *food chain* iliti velika riba guta manju, a ova još manju itd.) tako da sva prava možete ostvariti novcem. Jasno u pitanju je opstanak pojedinca, pa se uglavnom ne biraju sredstva, a ne biraju ih bogme ni velike kompanije u borbi za opstanak u uvjetima globalne konkurencije zastrašujućih razmjera. Zašto se danas toliki ljudi odlučuju na nečasno stjecanje novca premda su svjesni i imaju moralnu spoznaju o tome da čine nešto nečasno i u krajnjoj liniji to ne odobravaju i drugima? Provedena je anketa o trajnim vrijednostima među mladima u Velikoj Britaniji. Jedan od rezultata pokazao je da većina mladih ne smatra nečasnim ili nemoralnim činom prevariti banku, porezni ured ili sličnu veliku instituciju, jer se direktno ne nanosi šteta pojedincu, a banke su ionako do srži pokvarene i ne ustručavaju se manjih ili većih trikova kako bi uzele ili zloupotrijebile novac svojih komitenata.

Srednja klasa izumire danas svugdje, ili si bogataš ili si na granici egzistencije i sva ta borba za prava nije ništa drugo, nego stavljanje sebe ili određene grupe u povoljnu poziciju na toj ljestvici *food chaina*, u toj džungli gdje veći jede manjega. Zašto svaka mlada djevojka sanja da na posteru bude model »mlade lijepe majke«. I tako jednim uspješnim snimanjem godišnje zaradi više od profesorice u školi u istom vremenu? Zar je to potrebno znanstveno dokazivati? Dovoljno je samo pročitati jedan dan, jedne novine.

Vjerujem da su Ms. Govedić poznati i neki drugi problemi koji su više nego marginalizirani u odnosu na probleme feminizma, AIDS-a, problematike Gay & lesbian itd.

Recimo, ako ste bilo kojim slučajem ostali bez posla u kasnim četrdesetim, nemate šanse da se ponovo zaposlite, ali ni uvjete da ostvarite makar minimalnu penziju. Zatim činjenica da se deset puta manje novca izdvaja za smanjenje smrtnosti od raka prostate (muški problem) od raka dojke (ženski problem) premda je smrtnost muškaraca od bolesti prostate npr. u Engleskoj apsolutno deset puta veća nego žena od raka dojke te neusporedivo veća od broja oboljelih ili umrlih od AIDS-a (žao mi je što sam zaboravio točne brojke čitajući nedavno članak o tome u engleskim novinama koji je napisao ugledan, ali ekscentrični i na svoj način marginalizirani kolumnist).

4.

Zatim problem u našem sudstvu, ali i zapadnoj sudskoj praksi, gdje otac ni na koji način nije u prilici dobiti starateljstvo nad djecom nakon rastave, pa ni u slučaju kada mu privatno socijalni radnik (ženskog spola) prizna da bi bilo bolje da djeca ostanu s ocem, ali piše izvještaj s drukčijim predznakom.

Ti i slični problemi postepeno se počinju spominjati u europskim sredinama, ali sve ipak i uvijek u kontekstu novca, budžeta, sponzorstva, medijskog marketinga i sl.

Nikakva prava više nije moguće ostvariti političkom borbom pa ma kako to bilo neophodno s humanističkog ili moralnog gledišta ako se pravilno marketinški ne organizirate i ne nađete prave sponzore koji će vam dati novaca za vašu borbu. Sve je to svedeno na »proizvod« i »tržište«. Tu je ta kontradikcija koju mi najbolje osjećamo na primjeru sponzorstva naših predsjedničkih kandidata (Nijemci na primjeru Kohla).

Kako postati pravedan i pošten predsjednik/političar kada bez dobre kampanje ne ide, a za kampanju trebaju novci, a novce imaju samo ljudi koji su do njega došli, uz sve dužno poštovanje, na nama ne sasvim prihvatljive načine i koji će za to ipak tražiti neke koncesije.

U razrješavanju tih i takvih problema i kontradikcija vidim pravo polje za angažman nezavisnog intelektualca/intelektualke koji/koja nekim slučajem ima pristup nekim novinama, nekoj tribini ili nevladinoj organizaciji, a koji su mediji nažalost i uz sve dužno poštovanje ipak direktno sponzorirani od centara financijske moći (npr. Soros, Zagrebačka banka i sl.) koje pokreće uvijek i samo prioritet materijalne dobiti u globalnoj tržišnoj utakmici, premda to nije svima nama uvijek odmah i jasno raspoznatljivo.

Samo angažman u tim područjima može ublažiti i usporiti potpuni gubitak intelektualne slobode, prava na jednake šanse, neovisnog intelektualnog djelovanja koje pokreće isključivo osjećaj za pravdu i vlastita načela/uvjerenja, a možda smo, u žaru borbe i ne primjećujući, sve to već izgubili. ■

reagirano

Rusističke polemike

Uz tekstove Nataše Govedić, Zarez, 19, 20 i 23.

Poštovana kolegice, draga Andrea Zlatar, u tri navrata Vaša je suradnica u priložima, koji se nisu neposredno ticali mene, negirala moj rad kao i rad rusista koji su se okupljali oko katedre za rusku književnost, pripisujući mi »poltronstvo jugoslavenske književne znanstvene ljevice« u odnosu prema ruskoj književnosti poslije 1918, a polazeći očito od bibliografije mojih radova koju je 1990. sastavio Božidar Petrač, navodeći u njoj ne samo znanstvene studije, nego i studentske novinske članke. Nisam se mislio uplitati u diskusiju koja je tim povodom nastala, a odnosila se na djelatnost moje nekadašnje studentice Irene Lukšić, ali se u njoj pojavljivalo i moje ime s nekim neprijetnim atributima. Smatrao sam da su mojim čitateljima, pa i široj javnosti moji stavovi poznati, pa će niske i ničim izazvane udarce Vaše suradnice raspoznati, i to na štetu njezinu, ali i novina koje su imale širiti prostore intelektualne slobode.

Medutim, »zaključni odgovor« od 20. siječnja 2000. prevršio je svaku mjeru. U njemu se ponovno spominje moj tobožnji »marksizam«, premda sam tijekom svoga bavljenja književnošću vrlo rano zaključio kako je »marksizam« kritici i znanosti o književnosti neprimjerena metoda, čak i u nas prihvaćenoj. Lukásevoj varijanti, a jamačno mi je u tom smislu najveću pohvalu izrekao moskovski profesor Metčenko koji me je u »Literaturnoj gazeti« optužio da sam »uništio marksističko-lenjinističku estetiku« (moju reakciju naći će pažljivi čitatelj u *Književnoj smotri* 1969, 1, 59-62). Ostavim li očitovanje mog odnosa prema marksizmu po strani, duboko me je dirnula ponovljena opaska kako sam »šutio o prognama i ubojstvima onih koji to, tj. »marksisti« (u Sovjetskom Savezu) nisu bili, a o kojima je pak pisala Irena Lukšić. Bez obzira na neprimjerenost porredbe djelatnosti Irene Lukšić koja je, poslije »pada Berlinskog zida«, kucala na otvorena vrata ruske, sovjetske i emigrantske alternative i disidentske književnosti, sa svojom publicističkom, gdjekad i prevoditeljskom djelatnošću pedesetih godina, želio bih, ugleda Vaših novina radi, napomenuti sljedeće činjenice koje se odnose upravo na ovaj segment rada.

1. Već 1950. pristupio sam revalorizaciji pjesničkog nasljeđa Vladimira Majakovskog, upućujući čitatelja prema njegovim antibirokratskim feljtonima u stihu i satiričnim komedijama od kojih sam i sam preveo *Hladni tuš* (*Banja*), a uskoro se pojavio i *Stjenice* (prev. B. Hećimović). Samoubojstvo Majakovskog pripisivao sam hajci koja je u povodu *Banje* vodena u »proleterskoj« kritici. Kasnije se revalorizacije tekstova Majakovskog prihvatila i Dubravka Oraić.

2. God. 1953. objavio sam članak o *Isaku Babelju i Tarasovu Ro-*

dionovu, tri godine prije rehabilitacije pisaca koji su postali žrtvama Staljinova terora, čime sam otvorio vrata proučavanju ruske proze dvadesetih godina. Zao-

kružio sam ovo istraživanje (tekstovi su tih pisaca u nas i u SSSR-u bili tada nepristupačniji, a ni zapadna rusistika nije njima poklanjala pozornost) »izborom iz poslijeoktobarske proze« koji je naslovljen citatom iz eseja Evgenija Zamjatina — *Heretici i sanjari* (1955). Kriterij izbora bio je ukoliko: »nepodobnost« njihova ili njihovih tekstova počam od tridesetih godina ili pak njihova kritičnost u odnosu na posljedice boljševičkog prevrata. Među tim piscima nalazio se, dakako, Isak Babelj, također ubijeni Boris Pil'njak, autor distopijskog romana, a u 30-im godinama emigrant — Evgenij Zamjatin; cijeli je odjeljak posvećen »Serapinovoj braći«, skupini koja se suprotstavljala bilo kakvoj ideologizaciji književnosti, predočena je i satira s Mihailom Zoščenkom koji je u *Ždanovljevo vrijeme* brisan iz sovjetske književnosti, a posebno je mjesto dobio i Jurij Oleša čiji sam roman *Zavist* preveo prije nego što je u SSSR-u dopušteno ponovno izdanje. Na »junake« toga vremena pozivao se u nas i Šoljan u *Izdajicama*. Bilo je to već u vrijeme »Krugova«! *Heretike i sanjare* smatrao sam uz to i svojim prilogom pitanju položaja književnosti i književnika u »jugoslavenskim« pedesetim godinama kada su u nas napuštane norme socijalističkog realizma. Aktualno značenje, dakako, nije imalo ponovljeno izdanje, dopunjeno imenima pisaca koji su tek nakon pojave njihovih romana skrenuli pozornost i na novele 20-tih god. (Bulgakov, Pasternak, Platonov). Rad na izboru i organizaciji prevodenja ruske proze sovjetskog razdoblja nastavio sam i u izdanjima *Suvremeni ruski pisci* (I-III, 1961, IV 1963). Tu se prvi put u nas pojavio Andrej Plehanov, publicist i satiričar — također žrtva Staljinova terora — Mihail Kol'cov, a posebnu pozornost posvetio sam novom valu sovjetskih ruskih i *ukrajinskih* proznih pisaca koji su poslije 1953. pridonijeli raspadanju sustava socijalističkog realizma. Među njima posebno ističem Vasilija Aksjonova kojega sam počeo prevoditi, posvetio mu mnogo mjesta u knjizi *Proza u trapericama* (1976), a kasnije je ovog, izričito urbanog pisca, protjeranog u Ameriku, prevodila Irena Lukšić.

3. U šezdesetih godinama moj je rad na upoznavanju hrvatskoga čitateljstva sa suvremenom ruskom književnošću jenjavao i književna lepeza se širila, tekstovi su postajali pristupačni bilo u sovjetskim bilo u zapadnim izdanjima, pa sam više pozornosti posvetio radu na pitanjima izrazite antitotalitarne književne formacije, radeći sustavno na tekstovima ruske avangarde, bez obzira na to gdje su nastajali. Tako sam u knjizi *Ruska avangarda* (1984) znatnu pozornost posvetio ne samo smaknutom Osipu Mandel'shtamu, nego i pjesnikinji Marini Cvetaevoj koja me je (kasnije) zanimala i zbog njezina odnosa prema likovnosti Natalije Gončarove, što se također našla u Parizu kao scenografkinja za *Ballet russes*. U to se vrijeme, uosta-

lom, emigrantskom ruskom književnošću počela intenzivno baviti Magdalena Medarić-Kovačić, autorica disertacije, knjige i niza rasprava o, uz Cvetaevu, jamačno

najpoznatijem ruskom emigrantskom književniku — Nabokovu. Pod njezinim se mentorstvom emigrantskom književnošću pozabavila i Irena Lukšić. Kao što je poznato pitanjima ruske avangarde posvetio se i stanoviti broj suradnika/ca u zemlji i inozemstvu (usp. *Pojmovnike ruske avangarde*, 1-9). Ujedinjavao nas je pristup tekstovima, ali i zaziranje od bilo kakve politizacije našega rada uza svu svijest o tome da nastavljamo subverziju na liniji otpora svakom, a posebno ruskom sovjetskom totalitarizmu. »Padom Berlinskog zida« i takvo je usmjerenje rada gubilo na aktualnosti. Pa ipak u slijedu tog pokreta prevela je Dubravka Ugrešić *Golu godinu* Borisa Pril'njaka, a Dubravka Oraić-Tolić *Petrograd* Andreja Beloga. Posebno pak mjesto zauzimaju prijevodi stihova Velimira Hlebnikova (također D. Oraić-Tolić), a uzgred valja spomenuti i zauzimanje za Majakovskog, Hlebnikova i Kručenyka u pjesništvu Josipa Severa, također povezanog sa zagrebačkim rusističkim krugom.

4. God. 1969. predstavio sam hrvatskom čitateljstvu Daniila Harmsa s nekoliko svojih prijevoda koje sam popratio kratkim člankom. Prijepis tekstova iz Harmsova *rukopisa* »prošvercao« sam iz Moskve, a oni su se zatim (i u izvorniku) pojavili u Pragu (»Československá rusistika«) i u talijanskom prijevodu u Rimu. Europski je uspjeh uskoro slijedio, a zatim su se pojavila i potpunija izdanja Harmsa, najprije u Izraelu, a zatim u Moskvi. U nas je sustavnije prevodila Harmsa Dubravka Ugrešić, a pojavili su se i drugi prijevodi, pa i uprizorenja na alternativnim scenama — od »Đure« do »Daske«.

5. Datum je u povijesti hrvatskoga zanimanja za suvremenu rusku književnost predstavljala magistrarska radnja Dubravke Ugrešić o razvojnim tendencijama suvremene ruske proze, pri čemu valja napomenuti kako su autori koji su u knjizi predstavljeni u nas još uvijek nedovoljno poznati. To posebno vrijedi za Andreja Bitova, jamačno najreprezentativnijeg predstavnika urbane ruske proze poslije Vasilija Aksjonova. Pojava pak njezine antologije *Pljuska u ruci*, posvećena alternativnoj ruskoj prozi prije »pada Berlinskog zida« (a upravo bi s tom knjigom valjalo usporediti nesuvisli izbor *Jednostavne istine*), upozorila me na to da sam svoju ulogu u procesu upoznavanja hrvatske javnosti s ruskom prozom časno odigrao, te da je došlo vrijeme da taj posao preuzmu mladi suradnici. Silom prilika na moju je žalost Dubravka Ugrešić napustila istraživački rad u korist same književnosti i publicistike, a Irena Lukšić bi valjalo dati *naglašeno kritičku podršku* uz sitnu napomenu: književne su pojave na kraju krajeva ipak povijesne, pa se i kriteriji u odabiraju moraju, pored ostaloga, temeljiti bar na nekim povijesnim činjenicama. Posebno me je, također, ovih dana obradovala pojava *znanstvene studije* o simultanzizmu

u romanu nekadašnjeg »disidentata« Saše Sokolova, koju je Jasmina Vojvodić objavila u *Književnoj smotri*. Rusistički podmladak očito dolazi na smjenu!

Naposlijetku, draga kolegice, još jedna primjedba. U tzv. »zaključnom odgovoru« o radovima autora knjige o pjesništvu Pasternaka i Mandel'shtama i dugogodišnjeg urednika »Književne smotre«, kako tvrdi autorica tog teksta, »lako je iščitati konzervativno desnu orijentaciju. Nakon što su meni prilijepljene »lijeve« etikete, kolegi Užareviću je prilijepljena »desna«. Što vi osobno mislite o takvom političkom etiketiranju u novinama koje bi se, na-

vodno, imale takvoj politizaciji u načelu protiviti?

Oprostite mi, također, ovaj *pro domo* pisan pod opterećenjem »gastarbajterskih« poslova, daleko od *Zareza*. Ovamo sam, naime, pozvan da predajem »rusku avangardu«. Seminarske radnje posvećene su, između ostaloga, Cvetaevoj i Mandel'shtamu, ali i Bulgakovu koji je, također na moju pobudu i s mojim pogovorom, preveden čim se roman *Majstor i Margarita* pojavio u časopisu. ☒

U Göttingenu, 3. veljače 2000.

Aleksandar Flaker

Matica hrvatska Matrix croatica

Zagreb, Ulica Matice hrvatske 2
raspisuje

Natječaj

za dodjelu Nagrade Matice hrvatske s područja znanosti (prirodnih i društvenih)

Nagrađuje se knjiga s područja znanosti (prirodnih i društvenih) objavljena u 1999. godini.

Predlagatelji mogu biti sami autori, nakladnici ili druge fizičke i pravne osobe.

Uz prijavu na natječaj potrebno je priložiti tri primjerka djela.

Pravo sudjelovanja imaju državljani Republike Hrvatske.

Rok za podnošenje prijave je trideset dana od objave natječaja. Nagrada će se dodijeliti u mjesecu lipnju 2000. u Matici hrvatskoj.

Prijedloge na natječaj dostaviti na adresu:

Matica hrvatska, Ulica Matice hrvatske 2, Zagreb, s naznakom Natječaj za Nagradu Matice hrvatske s područja znanosti.

Matica hrvatska / Matrix croatica

Zagreb, Ulica Matice hrvatske 2, raspisuje

Natječaj

za dodjelu Nagrade Matice hrvatske s područja književnosti i umjetnosti

Nagrađuje se knjiga s područja književnosti i umjetnosti objavljena u 1999. godini.

Predlagatelji mogu biti sami autori, nakladnici ili druge fizičke i pravne osobe.

Uz prijavu na natječaj potrebno je priložiti tri primjerka djela.

Djela objavljena pod pseudonimom ne ulaze u konkurenciju.

Rok za podnošenje prijave je trideset dana od objave natječaja.

Nagrada će se dodijeliti u mjesecu lipnju 2000. u Matici hrvatskoj.

Prijedloge na natječaj dostaviti na adresu:

Matica hrvatska, Ulica Matice hrvatske 2, Zagreb, s naznakom Natječaj za Nagradu Matice hrvatske s područja književnosti i umjetnosti.

Netočne i neobrazložene tvrdnje

Priopćenje predsjednika Nacionalnog vijeća za visoku naobrazbu

Slaven Barišić

U nizu izvjava novog ministra znanosti i tehnologije prof. dr. sc. Hrvoja Kraljevića i u popratnim novinarskim komentarima (*Jutarnji list*, *Zarez*, HTV) iznesene su brojne netočne i neobrazložene tvrdnje na račun rada Nacionalnog vijeća za visoku naobrazbu i njegovog predsjednika. Za žaliti je da niti gospodin ministar ni zainteresirani novinari nisu našli za shodno upoznati se sa stvarnim stanjem stvari u Nacionalnom vijeću.

Izvjeshće Sabora o radu Nacionalnog vijeća u prvom sazivu, za razdoblje 1994-1998, poslano je svojedobno i svim rektorima i dekanima, a na uvid ga može dobiti i svaki hrvatski građanin. Iz tog izvješća i popratne dokumentacije razvidno je, napose, koliko se taj saziv Nacionalnog vijeća zalagao da se osiguraju kadrovski i materijalni uvjeti za rad tog tijela i njegovih povjerenstava, posebno na vrednovanju visokih učilišta, koje je sada već dobro odmaklo.

Točni podaci o radu Nacionalnog vijeća u drugom sazivu bit će uskoro dostupni javnosti u izvješću o radu Hrvatskom državnom saboru koje Nacionalno vijeće priređuje od svoje 20. sjednice, održane 19. 1. 2000. Pored toga, procijeni li to potrebnim, Nacionalno će se vijeće obratiti javnosti i izravno odgovoriti na netočne navode o svome radu.

Uvjeren sam da se samo na taj način, u argumentiranoj i dokumentiranoj raspravi, mogu ukloniti sve nedoumice stvorene u javnosti o radu Nacionalnog vijeća za visoku naobrazbu. ☒

Filozofija

Sloboda u jedinstvu razlika, Zbornik radova s 1. međunarodnog filozofskog kolokvija, urednici: Rusmir Mahmutćehajić i Mile Babić, DID, Sarajevo, 1999.

Grozdana Cvitan

Dok je u pripremi Treći međunarodni filozofski kolokvij koji zajedno organiziraju neke institucije iz (uglavnom) Sarajeva i Verone, objavljen je prvi zbornik Prvog kolokvija održanog u Sarajevu 1. i 2. lipnja 1998. godine. Međunarodni karakter kolokvija već je zainteresirao i druge zemlje, pa se ove godine u održavanje žele uključiti i neke francuske institucije, a uskoro bi se trebao pojaviti i zbornik Drugog kolokvija održanog prošle godine u Veroni. Prvi susret dogodio se na poticaj talijanskih filozofa i intelektualaca koji su upoznali tekste književnika Dževada Karahasana i istodobno bili pogođeni zbivanjima u Bosni i Hercegovini.

Zbornik kolokvija *Sloboda u jedinstvu razlika* sadrži jedanaest rasprava bosanskohercegovačkih i talijanskih filozofa potaknutih spoznajom talijanskih sudionika skupa o bosanskohercegovačkim prilikama kao prostor susreta različitim narodima i različitim religijama. Bio je to izazov onom filozofskom mišljenju koje traži odgovore na pitanja slobode u uvjetima susreta različitosti, odnosno odsutnosti homogenosti. Razmišljajući o dijalogu među monoteističkim religijama kao doprinosu pluralnom jedinstvu Europe, Piero Coda navodi svoj susret u Teheranu 1998. godine s učiteljem šiitske tradicije Hagom Emanuelom (93 godine). Na pitanje što misli o dijalogu između monoteističkih religija i o obzoru jedinstva prema kojemu su se uputile, prema volji Božjoj, stari je učitelj odgovorio: *Ako vjeruješ da jedinstvo dolazi, ono će doći; no, međutim, ako misliš da je veoma daleko i da ga je teško postići, ono neće doći. Tu trebaš vidjeti jedinstvo, trebaš vjerovati u jedinstvo i onda će ono, kao dar Božji, sigurno doći.*

U ukupnosti razmišljanja filozofa i teologa iz Italije i Bosne i Hercegovine na kojem se promišljao svijet slobode u ozračju monoteističkih religija ovih prostora analizirane su mogućnosti filozofskih svjetova Guenona (Mahmutćehajić), Levinasa (Marcolungo), Kanta, Kringsa (Bubalo), Hegela (Babić), ali i postavljena pitanja slobode i odgovornosti (Tanović), jedinstva i razlika (Primorac) u suvremenom svijetu i konkretnim političkim prilikama. ☒

Časopisi

Forum Bosnae, kultura — znanost — društvo — politika, Međunarodni forum Bosna, Sarajevo, 6/99, urednik Ivan Lovrenović

Grozdana Cvitan

Časopis *Forum Bosnae* uz prigode različitih autora sustavno objavljuje izlaganja održana na Međunarodnoj konferenciji *Bosanska paradigma*, koja je u organizaciji Međunarodnog foruma Bosna održana u studenom 1998. godine u Sarajevu. Suurednici su tog dijela časopisa Rusmir Mahmutćehajić i Žarko Papić. Veći dio novog broja sadrži tekstove sa spomenutog skupa uglavnom unutar tema *Misliti svijet, Moguća Bosna i Hercegovina* te *Pitanja književnosti*.

Suprotstavljajući Huntingtonovim civilizacijama ideju globalizacije John B. Allcock smatra kako u suvremenom svijetu nema značajnog kulturnog identiteta koji se može održati, a da posjeduje tu mjeru interne organizacije i koherentnosti. Zbog udaljenosti i apstrakcije civilizacije nisu sposobne funkcionirati kao »zamišljene zajednice«, kako zahtijeva Huntington. Pozivajući se na razmišljanja Zlatka Hadžideđića u knjizi *Bosna ne uzvraća udarac*, Allcock u tekstu *Huntington, »civilizacije«* i *Bosna i Hercegovina: jedna irelevantna paradigma* analizira neuspjeh određene teorije koja je željela tumačiti svijet i za koju smatra da nije primjenjiva na konkretne prilike jer Huntington historičar nije u mogućnosti odgovoriti na suvremene ideje koje svijet vide drukčije od njega. Multikulturalnost, kao tema za promišljanje na bosanskohercegovačkom primjeru i u kontekstu svjetskih promišljanja, predmet je analize u tekstovima Line Veljaka i Abdulaha Šarčevića.

Razvoj bosanskog identiteta u komunističkom periodu išao je od potpunog nijekanja do vjerske identifikacije. Vjerski identitet uskoro je zamijenjen etničkim što nije bilo rješenje problema, ali je muslimanima u bivšoj Jugoslaviji omogućio da pokažu svoj izbor u ponudnim okvirima između Muslimana, Jugoslavena i neopredijeljenih. Takav razvoj bio je značajan za Titovu politiku Trećeg svijeta, dok je nekim Muslimanima predstavljao šansu pune emancipacije u etničkoj prevlasti u okviru jedne od jugoslavenskih republika. Pitanje identiteta još nije završeno, posebno identifikacija koju nudi novi termin Bošnjak (za razliku od Bosanaca) u okviru kojeg bi se u sljedećim godinama trebala dogoditi bosansko-muslimanska realizacija o čemu piše Francine Friedman u tekstu *Razvoj bosanskog identiteta u komunističkom periodu*. Uz ovaj tekst u prilozima pod naslovom *Moguća Bosna i Hercegovina* Jaime Saura piše o suverenitetu Bo-

sne i Hercegovine u međunarodnom pravu, Branko Morait o sociološko-pravnim aspektima postjednolaskovske Bosne, Novka Agić o ulozi nevladinih organizacija u sistemu tranzicije, Amra Hadžimuhamedović o neodvojivosti poslijeratne obnove gradova i graditeljskog nasljeđa u Bosni i Hercegovini te niz drugih autora, uronjenih u konkretne bosanskohercegovačke teme i probleme, o pitanjima dijaspore (Hajrudin Somun) u zemlji u kojoj je broj iseljenih veći od broja onih koji su ostali.

Pitanja književnosti, Baština, Južnoslavenske paralele i Vrbovi islama ostale su grupe tema među kojima i esej Irfana Horozovića *Poznati prividi i nepoznati kontinuiteti* u kojem mit o lijepoj Heleni ispituje i tumači kroz zemlju i u zemlji u kojoj se ukazala Gospa, dogodila Olimpijada i slijetali trojanski avioni. ☒

Zapis, Hrvatski filmski savez, br. 28, god. VII, ljeto 1999, glavni i odgovorni urednik Vjekoslav Majcen

Nikica Gilić

U novom su broju *Zapisa* predstavljena tri zanimljiva umjetnička opusa — Zdravko Mustać piše o Ivanu Martinu, Duško Popović o Vladimiru Peteku, a Marijan Krivak o mladem japanskom videoumjetniku Atsuhiju Ogati. Ovaj *Zapis* sadrži i članke o djelatnostima Kinokluba Zagreb, osječkog Videokluba *Mursa* te videodružine u karlovačkoj gimnaziji, dok Agar Pata piše o programima u dubrovačkim *Art-vikendima*. Alan Bahorić izvještava pak s međunarodnog festivala neprofesijskog dokumentarnog filma u Bitoli, a na 31. reviji *hrvatskog filmskog i videostvaralaštva* u Đurđevcu osvrt će se predsjednica žirija Božica Jelušić. O ozbiljnosti s kojom djeluje neprofesijska kinematografija svjedoči i popis ostalih članova žirija: Petar Krelja, Diana Nenadić, Ante Peterlić i Zoran Tadić.

Uz još neke zanimljive članke novi broj opsegom velikog glasila nacionalne neprofesijske filmske udruge sadrži i teme vrlo zanimljive za širu kulturnu javnost. Tako o odnosu filma i fotografije piše Tomislav Čegir, a iz *Süddeutsche Zeitung Magazine* prenesen je razgovor Renca Burria sa značajnim fotografom (i slikarom) Henrijem Cartier-Bressonom. Ipak, uz pohvale ovakvoj širini umjetničkog pristupa možemo izraziti žaljenje što uz razgovor nije otisnuta i neka fotografija iz fotografove prebogate mape. ☒

Treća, Časopis Centra za ženske studije, br. 2/vol. 1, 1999.

Mirna Šolić

Drugi broj *Treće* koncipiran je u tri tematska kruga, to su feministička teologija, žena i umjetnost, te prikazi knjiga i publikacija. U krugu koji se bavi fe-

ministričkom teologijom potiče se na dekonstrukciju vrijednosti i predrasuda zapadnjačkih religija, katoličanstva posebice, koje su stvorili prema ženama. Velika i zasebna tema je lik Marije u katoličkim predajama i njeno stoljetno tumačenje u rasponu od podložnosti i simbola nacionalnog identiteta (Anna Maria Grünfelder, *Marija — kraljica Hrvata*) pa do potrebe nepostojeće i nerealne čistoće, pri čemu se ženska tjelesnost smatra priljavom i prizemnom (Divna Zečević, *Ženski govor o sudbini Djevice Marije*). S kolikim se intenzitetom mizoginost javlja u narodnoj predaji i vjerovanjima pokazuje esej finske znanstvenice Aili Nenole o liku bludnice, grešnice i čedomorke u komparativnim skandinavskim predajama. Takav etnološko-antropološki krug tema zatvara se slikom vjerovanja u *more*, koje nisu poput vještica mitološka bića, već su dio dnevne stvarnosti (Suzana Marjanović, *Zaština sredstva protiv more kao žensko-niktomorfno demona*). Da su doista vještice, naravno u drugačijem smislu, prisutne među nama, pokazuje Kathryn Rountree u *Novoj vještri zapada*, gdje je vještica znak otpora neoliberalizmu i represivnim materijalističkim tendencijama zapadnog svijeta.

U krugu o umjetnosti ključan je intervju s Faith Wilding, poznatom američkom conceptualnom umjetnicom zaokupljenom novim medijima kao načinom spoznavanja i mijenjanja identiteta, a čija djela i ilustrativno sačinjavaju *Treću*, te prikaz djelovanja hrvatske umjetnice Sanje Iveković, njezina poigravanja i osvještavanja javnih prostora i prikazivanja promjene identiteta i manipulacije putem fotografije i dokumenata. Novo poimanje tijela u suvremenom plesu i pisanje o plesu uopće tema je Ive Nerine Gattin.

Časopis *Treća* uz promoviranje ženske umjetnosti i ženske misli, uz pokoji preveden tekst, najviše prostora daje rukopisima hrvatskih znanstvenica i umjetnica, nastojeći tako potaknuti i novi vid istraživanja i proučavanja u opreci s postojećom kulturom na ovim prostorima. ☒

Metro, Metro Zagreb d.o.o., glavni i odgovorni urednik Branko C.

Aleksandra Orlić

Kao grad Zagreb još nije dobio svoj metro, jedan drugi već odavno cirkulira njegovim *undergroundom*, lokalima, klubovima pod zemljom kao što su B. P., Colding Club. Točnije rečeno on postoji već devet godina i dvanaest mjeseci, od 1990. do 2000. godine, izdaje ga Metro Zagreb d.o.o., glavni i odgovorni urednik Branko C., a revija izlazi kada je potrebna. Časopis koji ne vrišti bojama, šokantnim naslovima, dapače uopće ih nema, pa tako niti reklama. Jedino oglašavanje jest ono protiv AIDS-a. Časopis je prepoznatljiv posebno po svom vizualnom kodu; velikog formata, crno-bijelog sloga, art-fotografija preuzetih iz stranih časopisa. Pretežno

su to fotografije koje objavljuje *Photo, Max* ili monografije čuvenih svjetskih fotografa. Na najnovijem broju s manekenkom Helenom Christensen na naslovnici čak je i sam naslov sakriven, stoljen s njezinim tijelom, uronjen na boku o finu tkaninu, a veliko slovo M sakriveno je i očitava se u položaju njezinih ruku. Prvih dvanaest stranica nazvano je po mjesecima i predstavlja svojevrstni *Pirellijev* kalendar za 2000-tu, s erotskim-tijeli-

ma-skulpturama. *Hommage* svim dosadašnjim naslovcima u »devet godina i dvanaest mjeseci«, a zatim je kao i do sada ostavljan prostor — ljudima iz kazališta, glazbe, likovnosti — svima onima koji su na neki način posebni. Miljenko Jergović, Nora Krstulović, Matija Dedić, David Bowie, Gonzo, Nina Violić, Lucija Šerbedžija samo su neki od njih. *Interview* kao pogled u sebe zadobio je ovdje svoje pravo značenje. Mnogima je data sloboda da se predstave na način kako to sami žele; u vidu kraćeg eseja, pjesme, da se slikaju sa svojim omiljenim psom, atributom, alatom, da začude i šokiraju. Fotografije portretiranih nisu nastale u studiju s već unaprijed određenim položajem stolca, zadatim koordinatama u koje valja gledati te načinom kako se nasmiješiti. Upravo suprotno. Naglasak je na trenutnom izrazu lica, gesti, karakteru, s tim da su fotografije u najnovijem broju prilično stilizirane, jer je korištena i kompjutorska tehnologija, razni filtri i mogućnosti obrade slike.

Listajući i čitajući prošlogodišnje brojeve *Metroa* čini se da se po jedini likovi ponavljaju, kao da se kontinuirano prati njihov razvoj, ne forsirajući baš toliko aktualnost. Kupimo novine u ponedjeljak uvečer kako bismo saznali što se dogodilo u utorku ujutro ili što nas čeka u horoskopu u srijedu. Novine postaju hladan medij koji ne zahtijeva svu našu pažnju i koncentraciju, jer paralelno s njim obavljamo i ostale poslove. *Metro* ima sasvim suprotan koncept, koncentraciju nad naoko običnim stvarima i ljudima, kao u filmu *Dim* kada prodavač cigareta svakoga dana s ljubavlju fotografira i bilježi jednu te istu ulicu i u razgovoru s piscem, koji nemarno i brzo prelistava album, upozorava da zastane i bolje promotri. Upravo to čini i *Metro*. ☒

Republika, Časopis za književnost, broj 9-10, 1999. godine, glavni urednik Velimir Visković

Duška Profeta

Časopisi Društva hrvatskih književnika, a to su *Republika*, *Europski glasnik* i *Most* valjda su jedini otok razuma, jedina korisna djelatnost unutar društva koje se posljednjih godina izblamiralo po brojnim osnovama. Pogledajmo stoga, što posljednji dvobroj nudi. U rubrici *Književnost u prijevodu* objavljena je poezija Renéa Chara u izboru i prepjevju

Višnje Machiedo, a Marinko Koščec u šestom nastavku *Francuske nove proze* predstavljajući Patricka Modianoa. Novu poeziju i prozu objavljuju Drago Štambuk, Jozefina Dautbegović, Matko Sršen, Julijana Matanović i Irena Lukšić. *Ogledi, istraživanja* donose radove Ivana J. Boškovića (*Splitski prozni trenutak*), Pavao Pavličić (*Tin Ujević: Zelenu granu s tugom žuta voća*), Dubravka Oraić Tolić (*Kraj zbilje?*), Dušan Rappo (*Književnost i nacionalno svrstavanje*), a u njoj srodnoj rubrici *Istraživanje baštine*, Mirko Tomasović bavi se istraživanjem soneta u prvoj fazi hrvatskog romantizma. U rubrici *Teorija* Vladimir Biti nastavlja proširivanje natuknica iz *Pojmovnika*, ovoga puta natuknica o dekonstrukciji i feminističkoj kritici. U ostalim manje-više standardnim rubrikama *Republike* pišu Tonko Maroević, Vinko Grubišić, Milko Valent, Jagna Pogačnik, Branimir Bošnjak, Cvjetko Milanja, Tatjana Jukić, Gajo Peleš, Ljiljana Kolenić i Josip Lisac. ☐

Proza

Antonia Susan Byatt, *Elementals, Stories of Fire and Ice*, Vintage, London, 1999.

Filip Krenus

Uznemirujuća snaga bogatog kolorita bila je osnovna (i ujedno najmanje naturalistička) odlika slikarske škole preraphaelita. Nova je škola europskome slikarstvu nametnula kromatski raspon i *odnose* među bojama nevidene nakon *Rafaela*. Kao i njezini prijašnji romani poput *Angels and Insects*, *The Virgin in the Garden* i *Possession*, zbirka kratkih priča A. S. Byatt *Elementals, Stories of Fire and Ice* nalikuje na red kasnoviktorijanskih kompozicija ili srednjovjekovne vitraje. Prvi dojam koji daje kontrast vatre i leda u naslovu jest da je ovo najvjerojatnije još jedno postfeminističko propitivanje odnosa među spolovima. No nakon čitanja svih labavo povezanih priča zbirke moguće je izvesti općenitiji zaključak: dihotomija u naslovu zapravo je stilska, a ne tematska odrednica Byattina rukopisa koji balansira između potpunog repu-

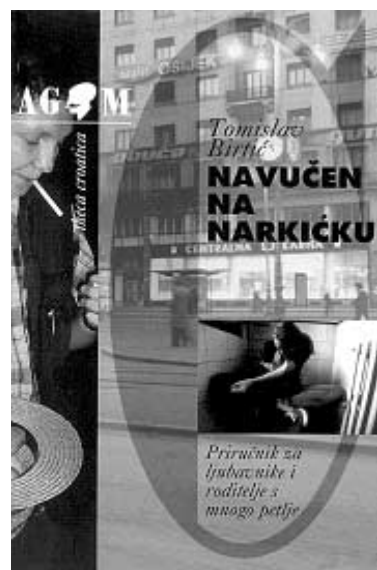
štanja čulima (vatre) i intelektualnog ukalupljanja u zadani oblik (leda) nalikujući na vrt u kojemu podrezano i oblikovano drveće zadržava divlji miris voćnjaka.

Egzotični lokaliteti i gotovo zamorna slikovitost dominiraju čak i u kraćim pričama kao što su *Baglady* (koja podsjeća na Muriel Spark), *Jael* (u kojoj se uz pomoć biblijske priče pokušava objasniti sklonost čudljiva reklamna stručnjaka da *uživa u zlu*) i *Christ in the House of Martha and Mary* (lukava parabola u kojoj mladi slikar neposlušnu kuharicu uči da svoja jela gleda kao umjetnička djela).

Zanimljivije su duže priče u kojima je jasnije izražen kontrast poput *Crocodile Tears* gdje iznenadno obudovjela Engleskinja bježi u Francusku. Ondje uz pomoć Norvežanina, čija je sudbina na mahove gotovo podrugljiv odraz njezine, te krhotina folkloru i povijesti pokušava shvatiti svoju krivnju.

Najvredniji je dio zbirke bajka *Cold* gdje se ledena kraljevna udaje za kralja vruće pustinjske zemlje — blago ironični komentar teme da *ljubav mijenja svakoga* po uzoru na Oscara Wildea.

Likovi ovih priča lutaju blistavim krajolicima progonjeni uspomena; nespasobni da u svome okruženju osjete užitek, žive u limbu između poriva za samouništenjem i tupe pasivnosti. A. S. Byatt zavlaci im se pod kožu kako bi u hladnoj tmuni pokušala rasplamsati koji ugarak raspršenih zaboravljenih mitova. ☐

Tomislav Birtić, *Navučen na narkičku; Priručnik za ljubavnike i roditelje s mnogo petlje*, AGM, Zagreb, 2000.

Dušanka Profeta

Na hijerarhiji ovisnosti droga zauzima daleko prvo mjesto. Ovisnost o narkoticima vodi ravno u smrt, i to brzu smrt, za razliku od ovisnosti o alkoholu i nikotinu, koji garantiraju teške bolesti u, za svakog alkoholičara i pušača, vrlo dalekoj i maglovitoj budućnosti. Tomislav Birtić opisuje u prozi *Navučen na narkičku* iskustva osobe koja je voljenoj djevojci pomagala u odvikavanju. Birtićeva proza pokušava funkcionirati kao pripovjedna proza u prvom licu, no primjerenija bi joj žanrovska odrednica bila *autobiografski priručnik*. Elementi autobiografskog sadržani su u jasnoj odrednici Birtića kao pripovjedača, osobe koja je svjedok liječenja ovisnosti djevojke koju voli. Ljubavna priča i *terapeutska* priča isprepletene su na svim razinama, za uspješno liječenje potreban je *pouzdan izvor ljubavi*, koji na kraju ostaje sam nakon bilo uspješnog bilo bezuspješnog odvikavanja voljene osobe. Birtić od početka prihvaća ulogu modernog Werthera, bezuvjetna ljubav koju je, vjerujem, iskreno pružao pomalo je patetična i nategnuta u proznoj prezentaciji. Odnos bliskosti koji varira od paničnih noćnih telefonskih poziva u pomoć do zajedničkog *spavanja* ili *nespavanja* na

trenutke se doima kao nezrela tinejdžerska priča. Kada govorim o elementima *priručnika*, onda to kažem bez ikakve ironije, misleći na ono po čemu je ova knjiga dobra, vrijedna i nužna — Birtić ima dovoljno iskustva iz prve ruke i dovoljno pismenosti da prikaže anatomiju jednog *slučaja*. Podnaslov koji kaže *priručnik za ljubavnike i roditelje s mnogo petlje* pogađa zadani cilj: osobe bliske ovisniku zbog njegove ovisnosti najjače pate i često su spremne učiniti sve da ovisniku pomognu. Birtić popisuje sve ovisničke trikove za zavaravanje okoline, sve užase odvikavanja, sve postojeće metode i institucije (koje su najčešće nedjelotvorne). Vjerujem da će zbog toga ova knjiga koristiti svima, jer kako kaže Birtić *U narkičke se ne zaljubljuju drugi*. ☐

Publicistika

Faris Nanić, *Tjeskoba vremena, Vrijeme rata i tranzicije 1989-1999, Strategija, Profil international, Zagreb, 1999.*

Fahrudin Novalić

Tjeskoba vremena Farisa Nanića zbirka je novinarskih članaka o aktualnim zbivanjima u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini i svijetu objavljenih u trinaest domaćih i međunarodnih periodičnih publikacija od 1989. do 1999. godine. Knjiga je podijeljena u šest poglavlja: *U sjeni ekonomske propasti, Svijet u škripcu promjena, Islamski svijet pred novom epobom, Hrvatske*

refleksije, Bosna i Hercegovina i svijet, Bošnjaci i njihova renesansa.

Osnovni problem i pitanja koja autor kritički analizira pretežito su ratna i tranzicijska zbivanja, kao i njihove posljedice u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, te zbivanja u svijetu, najčešće vezana uz te pojave.

Knjiga zapravo *propisuje moralnost subjekata* odgovornih za rat i tranziciju kao i njihove posljedice — bez obzira je li riječ o dvočlanoj i neodgovornosti subjekata međunarodne zajednice prema agresiji JNA i paravojnih formacija na Hrvatsku, Bosnu i Hercegovinu i Kosovo, o zabludama, trgovini naftom i drugim robama hrvatske vlasti s neprijateljskom stranom, o negiranju Bošnjaka i Slovenaca, o ignoriranju Bošnjaka u Hrvatskoj od strane bošnjačkih političara nakon njihova *brisanja* iz Ustava RH ili o političkom i svakom drugom pragmatizmu/utilitarizmu vladajućih političkih i drugih struktura vlasti u Hrvatskoj i BiH. Knjiga će, ovisno o tome kako će je tko iščitavati, utjecati i na mogućnosti približavanja i razumijevanja svih koji mogu poticati i razvijati političko i ekonomsko komuniciranje, potrebu za širim interkulturalnim komuniciranjem, a osobito potrebu za aktivnom koegzistencijom između kršćanstva i islama, što se već potvrdilo kao povijesna stvarnost i nužnost na ovim prostorima. Stalno i optimalno približavanje cjelovitom, objektivno-kritičkom poznavanju različitih društvenih pojava, priznavanje prava na razliku, argumentirano neslaganje, kao i spremnost da se s razlikom živi nužna je pretpostavka svakog konstruktivnog komuniciranja.

Različitost kultura jedno je od najvrednijih kulturnih naslijeđa čo-

vječanstva. Kulturno-duhovna insuficijentnost političke i druge moći, osim ostalog, pokazuje da nedostatak moralnosti, skromnosti i pravdnosti proizvodi nedostatak mudrosti, a nedostatak ove potonje proizvodi nedostatak poštovanja prema drugima. Sve se može spriječiti, ali *težnja za slobodom i dostojanstvom čovjeka nikada*. S dinamičnim svijetom otvorenih i univerzalnih vrijednosti ne može se komunicirati nacionalnim mitovima i mistifikacijama, niti s ljudima jučerašnjeg, već s ljudima sutrašnjeg dana. *Vrijeme et(ničkog) pročišćenja* i uopće *dobra* neodgodivo je i ne može se zauvijek odgoditi. Umjesto zastupanja i poticanja sukoba civilizacija i kultura, umjesto intelektualno-političkog organiziranja etničkih, konfesionalnih, kulturalnih mržnji, nezdravog rivalstva i isključivosti, nužno je afirmirati i razvijati aktivni partnerski dijalog, suradnju i koegzistenciju, komunikaciju kojom se prevladava kriza i njeni uzroci. ☐

Pjesme o ljubavi, smrti i žednom grahu

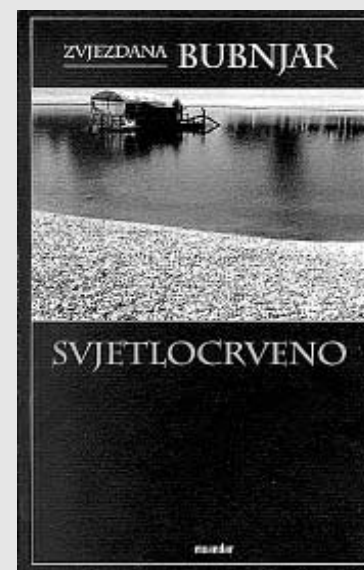
Melankolična i ispovjedna, ova poezija na trenutke doseže egzistencijalni užas ravan ponoru Sylvije Plath

Rade Jarak

Zvezdana Bubnjar, *Svjetlocrveno*, Meandar, Zagreb 1999.

Zvezdana Bubnjar, mlada pjesnikinja i kritičarka, apsolvantica novinarstva, objavila je drugu zbirku poezije. Nakon prilično hermetičnog *Maskiranog anđela*, njezine prve zbirke, sada čitamo poeziju u kojoj su stvari nešto jasnije i u čijoj je podlozi bol, nastala nakon majčine smrti. Novu zbirku otvara kratka lirski proza koja u potpunosti afirmira lirski subjekt. Na taj način naglim rezom čitatelji ulaze unutar autoričine biografije, *unutar događaja na koje se nadograđuju mnogi drugi*, unutar povijesti tijela. Lirski se subjekt — samo naizgled čvrst, a zapravo nježan i nestalan poput sablasti — formira zbog traumatičnih životnih događaja, ili bolje reći smrti i patnje, slično kao i u slučaju Gabrijele Mistral. Tako ponovo prizvani lirski subjekt pokušava

otvoriti nove mogućnosti govora, u stalnome koncentričnom i decentričnom kruženju oko jezgra bića, izjednačavajući odnose

između živih i mrtvih, povlaćeci se u sebe, ali i nastojeći se nanovo slijepiti kao slomljena šalica i pripremiti za životnu borbu. Stoga bi trebalo naglasiti da je početni ciklus Zvezdane Bubnjar obilježen bolom i metafizičkim aluzijama.

U drugim ciklusima *Ribičija* i *Zvjerkina smrt*, a pogotovo u zadnjem *Farewell My Lovely*, pjesnikinja djelomično napušta nostalgiju i nihilistički sustav sjećanja i ulazi u ništa manje tužan i crn prostor intersubjektivnih odnosa. Izgleda da je raskid s mladićem i kraj ljubavi druga bolna točka ove poezije. Ljubavna svada unutarnji je pokretač i razlog pisanja, koje stoga možda

ima i revanšističku crtu. Melankolična i ispovjedna, ova poezija na trenutke doseže egzistencijalni užas ravan ponoru Sylvije Plath.

Svjetlocrvena je boja označitelj, žig sudbine, višak ili madaž koji se nalazi na naizgled glatkoj površini svakodnevnog obiteljskog života. Drugim riječima, svjetlocrvena boja, nakon što preokrene sve vrijednosti, koje od veselih i normalnih postaju u najmanju ruku neobične i ledene, jamči prisutnost propasti i smrti. Recimo da ona preoznačuje i kviri ukupnu sliku. Svjetlocrvena je boja tatine košulje, mamine stare haljine, automobila u kojemu se jednom zaljubila.

Konačno, autorica je svjesna jezičnog paradoksa i teškoća koje nastaju kad treba jezikom dohvatiti realnost. Ljubav i smrt uvijek izgledaju drukčije u mediju nego u stvarnosti, pa pjesnikinja kaže da jezik uvijek ostaje na samom pragu stvarnosti. Ona, nastojeći se približiti realnom, naziva ljubav žednim grahom koji traži vodu. Isto tako je i njezina poezija voda kojom zalijeva grah života i pokušava pronaći rješenja i izlaze iz škripcu.

Konačno, rehabilitirani lirski subjekt ovdje uopće nije upotrebljen na »naivnoj« devetnaestostoljetnoj razini. On je prije svega refleksivno odabran svojom upotrebom uvodi mogućnost novog razvoja pjesničkog govora o samoj jezgri bića. Uvođeći prisutnost odsutnosti, sjećanja i uspomene, ali i sablasti i utvare, otvara novi pristup subjektu, na ponešto drukčiji način od razbijenog poetskog subjekta iz osamdesetih. Moglo bi se reći da iste stvari rasvjetljuje iz drugog kuta. ☐

Žene u politici

Reagiranja na *Bilježnicu* — izvještaj u par crta, za projekt *Kulturna politika RH 2000-2004*. Vjerana Zuppe; Zarez 23.

Krešimira Gojanović

Trebalo je imati divovsku snagu i čelične živce da biste bili žena umjetnik u razdoblju kada je vladao HDZ u Hrvatskoj. Pišući ovaj tekst, slučajno mi je pogled pao na novi broj *Zareza* i famozni tekst gospodina Vjerana Zuppe o kojemu se ovih dana toliko priča.

Načelno jako cijenim gospodina Vjerana Zuppu, no njegov izvještaj doživjela sam kao svojevrsni kulturni šok, bajkovitu utopiju, koja, usprkos visoko stiliziranom načinu predstavljanja, naprosto ne korespondira s našim trenutnim stvarnim i konkretnim vremenom i prostorom.

Govoriti o »faznosti«, »imperativima« i »načinima inkubiranja« jednoj naciji koja je još uvijek poluzagadena od desetogodišnje torture nacional-klerikalnog kiča, što nam je svaku večer bio prikazivan na televiziji, koji smo morali iščitavati po svim režimskim novinama, koji nam je serviran s katedri fakulteta od »politički podobnih« profesora, dakle za sve nas koji smo to preživjeli i iskusili na vlastitoj koži, *Bilježnica* ne daje nikakvu nadu!

Previše, naime, lebdji u oblacima. Zašto to kažem? Jer je ona izbjegla svojim sadržajem upravo ono po meni najvažnije pitanje za prošla, sadašnja i buduća vremena: *Tko je za sve ovo kriv i tko će sve to platiti?*

Štovani gospodine Zuppa! Iako cijenim vaš teorijski doprinos kulturnoj politici u Hrvata, postaviti ću vam par pitanja o »službenoj ocjeni sadašnjeg stanja«. Naime, nije mi jasno tko će to raditi? Da li bi možda trebalo pitati nas umjetnike, posebice mlade i sposobne žene, o tome što su nam radili u proteklih deset godina i kako je vrhuška HDZ-a pogazila jednu mladost, kako su se sistematski uništavali mladi pisci, slikari, režiseri — svi oni koji su bili idealisti, ili su mislili svojom glavom, ili su bili »nepodobni«, ili su naprosto bili — slobodni i živi?

Ne bi li možda trebalo, prije nego što krenete u javnost s vašim ambicioznim projektima, zapitati i nas mlade kako nam je bilo, kao što i mi pitamo vas — tko će nam naplatiti izgubljenu mladost i uništene ideale? Vaša *Bilježnica*? Ali ona to ne čini! Svaki graditelj i vizionar koji iole poznaje zakonitosti univerzalnog reda zna da se duhovne građevine, kao i one materijalne, moraju graditi tek na čvrstim i očistim temeljima, da im se ne bi desilo da jednog dana propadnu u močvarnom zemljištu, koje je netko zbog svoje površnosti i pretjeranog apstrahiranja realnosti propustio dijagnosticirati.

Pišući ovaj tekst pokušala sam se retrospektivno vratiti na svoje »umjetničko-političke« početke, kako sam kao mlada studentica grafike na zagrebačkoj ALU dočekala tzv. demokratske promjene na prvoj godini studija. Promjene mi se nisu dopale jer sam u njima vidjela nagovještaj mračnih vremena i jako mi je tada bilo čudno zašto neki profesori koje sam cijenila, poput Miroslava Šuteja naprimjer, ne vide isto što i ja, već nešto posve suprotno — kad je nama mladima smrknulo, njima kao da je svanulo!

Postali su preko noći cijenjeni režimski slikari, od kojih su se naručivali basnoslovno skupi plakati za promidžbenu kampanju HDZ-a, pa dizajn dresova za fantomski Hašk Gradanski, pa su stalno bili po novinama i pričali kako su u vrijeme komunista bili proganjani, iako su zapravo svi sagradili kuće i vile te dobili profesorska mjesta i plaće.

Tada sam se prvi put srela s idejom da ljudi koji se bave umjetnošću nipošto ne moraju biti produhovljena i eterična bića, već među njima ima i onih s opasno poremećenim ideologijama i njih će opasno poremećen režim prije ili kasnije instrumentalizirati za svoje ciljeve, jer sličan se sličnom raduje.

Drugi riječima — u politiku sam upala sasvim slučajno i moglo bi se reći da se tada nisam željela baviti politikom, već slikarstvom, ali se »politika« na vrlo banalan način počela baviti mnome. Naime, imala sam muža Srbina i s njim sam 1991. godine otputovala u Sarajevo prebavivši se na treću godinu akademije.

Nije mi se dopadalo kako Šime Đodan govori da »Srbi imaju šiljate glave« i gledajući svog divnog i dobrog muža, odlučila sam da ćemo otići u jednu multikulturalnu sredinu, gdje nije toliko bitna »ušiljenost« glave koliko ono što se u toj glavi nalazi. Mislija sam da je Sarajevo takva sredina i čim sam došla, s jednom muslimankom, jednom Srkinjom, jednom Romkinjom i dvoje Hrvata osnovala sam Studentski pokret za mir. Bila su to divna vremena — pred početak rata u BiH. Nešto je opako visilo u zraku, neki gadovi na vlasti polako su počeli zatezati konce naših sudbina, ali mi mladi i naivni nismo to vidjeli. Održavali smo tribine, otvarali izložbe, propagirali ljubav među narodima i u okviru tog pokreta za mir pokušali reći ljudima da ne nasjedaju na nacionalizam.

Nitko nas nije čuo.

Rat je počeo, ja i muž preko Srbije bježimo u Sloveniju, ja se vraćam u Zagreb, na svoju matičnu Akademiju, a muž mi se kao izbjeglica prijavljuje u Crveni križ u Ljubljani. I tu sad počinje teror nada mnome. U Zagrebu — u centru tisućljetne kulture — neki Hercegovci, neki Imočani, a sve kulturni ljudi, slikari, galeristi, likovni kritičari, profesori na Akademiji odjednom polako i podmuklo počinju postavljati zid od pitanja »Zašto si se udala za Srbina?«

Ja na pitanja ne odgovaram, bavim se svojim poslom, slikam i s golemim entuzijazmom priređujem svoje prve samostalne izložbe po Zagrebu i Ljubljani. Imala sam što pokazati jer sam bila veliki radnik i strastveni vizionar, ali ti »podobni« za moj rad nisu se obazirali, već su pitali: »Što si radila u Sarajevu, zašto si tamo imala jugonostalgican pokret, dok Hrvati ginu na ratištu?«

Od tih pitanja brzo sam postala buntovna, tako da su režimska gospoda ubrzo uvidjela da sam vrlo tvrd orah. Svijet oko mene bio je siv, zato su moje slike bujale od boje i protesta. Na njihov dosadni i patetični nacional-klerikalizam odgovarala sam ciklusima slika *Antikrist*, *Ples vještica*, *Uskrsnuće Prometeja*, *Ratnička boginja*, a što mi nisu dali izložiti u Zagrebu, izlagala sam po Ljubljani. Odgovarala sam im divljim vizijama poganskih mitologija koje su veličale Majku Zemlju i matrijarhalnu Božicu, nasuprot uštogljenog i od patrijarhata svih primitivnih društava instrumentaliziranog Boga Oca.

Bog-otac-predsjednik bio je vrh hijerarhije u našem društvu pod kojim smo klecali svi mi mladi lavovi, lomili se i borili se, talentirani pisci, moji prijatelji srp-

ske nacionalnosti, malobrojne žene feministkinje, ljevičari i idealisti svih boja i profila, revolucionari i anarhisti, svi različiti, a ipak jedinstveni u jednom: bili smo mladi i imali smo srca koja nam je sistem želio požderati, kao što je mitski Saturn požderao svoju djecu.

Neću više nabrajati sva poniženja koja sam doživjela kao ženska slikarica ljevičarsko-feminističke orijentacije i kao vatreni ideolog nove ekofeminističke religije. Moj rad ostao je iza mene kao svjedočanstvo, mojih 18 samostalnih izložbi, mojih nekoliko stotina slika, to mi sistem nije uspio oduzeti ni uništiti.

Samo, pitat ću vas pred kraj ovoga teksta, štovani gospodine Zuppa, gdje ste bili vi tada sa svojom *Bilježnicom*, kada su nam zabranjivali izložbe, otkazivali tribine, kada su nas prozivali po fakultetima, kada su nas izbacivali s fakulteta, kada smo se očajni i usamljeni sastajali po *Sedmici*, bez posla i bez novaca, mladi, pametni, a nevidljivi i neshvaćeni? Jeste li već tada bili profesor na Dramskoj akademiji i jeste li štitili svoje studente koji su imali probleme slične ovima što su navedeni u tekstu.

Jer kada nacija i sistem počnu jesti svoju djecu, a stari ništa ne učine da se stvari dovedu u red, osim što jalovo teoretiziraju, tada se društvo opasno urušilo i lijepa fikcija poput one iznesene u *Bilježnici* nije dovoljna da obrise naš znoj, krv i suze, žal za izgubljenim vremenom brojnih nesretnih generacija (1964-1974).

Ovaj članak posvećujem svim mladim umjetnicima i borcima, idealistima, revolucionarima, vizionarima — svima onima kojima sistem nije uspio požderati srce u proteklih deset godina — s jednom porukom: vjerujemo ipak gospodinu Zuppi, on je to zaslužio. No prije toga uvijek i svuda postavljajmo pitanje »Tko je kriv i tko će platiti našu izgubljenu mladost i skrhane ideale?«

A kad krivce pronademo, svakako i obvezno uperimo prst na njih da nam se nikad više ne ponovi ono što je bilo od 1990. do 2000. godine. To se ne zove revanšizam, to se zove pravda. Tek kada to napravimo, stvorit ćemo temelje da *Bilježnica* gospodina Vjerana Zuppe zablista kao sjajna građevina, kao rezultat svih nas koji smo još uvijek mladi i hrabri, a želimo surađivati i imamo što reći. ■

NAGRADNA KRIŽALJK

KOMIJA	EROSOV PRATILAC	NAŠ KLUZEVNIK, JANKO (NAMIHO SRCE)	KOMA	SVADBA	"RADJUS"	OGNIEN PREOST	SPREMIŠTE ZA ŽITO	TIBETSKO GOVEDO	ANCONA	KUDA BILO, POSVUDA	"LITRA"	ZANESE-NOST, ZANOS	NOVOZE LANDSKA PAPIGA	STARI MAČAK MAUROVIĆ	
ZATVARAČ ZA BOČE			FRANCUSKI NOGOMETAS, ERIC												
VRADŽBINE ČINI					TIHO (GLAZB.) SUBRETA POLLAK						SMJER U BUDIZMU UMA THURMAN				
GONIČI VČLOVA						LADA KAŠTELAN REZERVUAR			JUNE (ZBIR.) GRAD U BELGIJI						
KIBELIN SVEČENIK (ATS)				"RAILWAY TRANSPORT OFFICE" POKRET U HRVATSKOJU 1969-71 NJEMAČKI PISAC, THOMAS				NAŠA ODBOJKAŠICA, NATASA STAZICA					"REOMIR" LIJETNI KOVAC		
JAPAN	ČIPO TRUMELKA TAMNO-MODRI MINERAL										KOLIKO GOD INIMA PLAHA ŠUMSKA ŽIVOTINJA				
NAŠ UGLEDNI LUEČNIK, PROF. DR SLAVKO							ESTETSKO MJERILO STARA KRŠĆANSKA MOLITVA					IVAN JARNAK GRAD U SUDANU			
EZANOVA IMENJAKINJA					PRVOSTOLNICA DANI PRIMORSKI VJETAR										
PRIROJNIK						GALERIJA DUŽ PROČE-LJA KUĆE GRANA LING-VISTIKE									
HERCEGOVAC ODMILA			BASEO-BINA GRAD U ITALJI							ANDRE AGASSI IZDAJ-STVO			ŠVEDSKA ZNSKA OBORINA		
ORANICA				STRAŠNA NATPR-RODRA EKČA GORNI DIO ŠAKE									MOČVARNO ZEMLJIŠTE ŽENSKO ME, DARNIKA		
SPLIT		FOTOGRAFIJA MANJE UPRAVNO PODRUČJE							GRAĐEVINE AFRIČKA DRŽAVA (KAIRO)						
KALJ	REDATELJ VAVRA								VRSTA SIRA NAŠ JEZI, KOŠLOVAC, VLADIMIR						
EAKOV POTOMAK					RJEKA U S. AMERICI (SLAPOVI) ST. PRJIEVOO BILJE NA LATINSKI									ITALIJA	
ČAPEKOVA DRAMA			DOSADNO PRIPOVI-JEDANJE LIJETOVALI ŠTE UITALI										BORIS NOVKOVIĆ VLADAR U EMIRATU		
GURAJUČI UTJERATI								IPOMENA ODMILA ISPUNITI MOLBU KOMU					DUŽE RAZ-DOBLJE INDIJANSKI NAROD U PERLU		
														UZVIK NESTRP-LJENJA OSMI DIO CJELINE	DANSKI FIZČAR I KEMČAR, HANS CHRISTIAN
SNIZENI TON "E"			SABORSKI ZASTUPNIK, IVAN PAVAC VITEZOVIĆ						MINISTAR PICULA POK. HSS-ovac, DRAGO						
	SESAROV KOŠ S DALJINE OD 6.25M						"LOCUS SIGILLI" KOLEKTIVNI ULGO U RULETU			GLUŠVE METEŽI DRUGI OTKOS TRAVE					
THAČNICA							KROTKI JELJICINVI SUNARCI-NJACI						ZEMLJIŠNA MJERA GLUMAC KUTJARO		
DVOSLOŽNA PJEŠNIČKA STOPA					SLABITI PADATI PJEŠNIK UJEVIĆ									SUMPOR KARIKA-TURIST VOLJEVICA	
HIMALAJSKI SNJEŽNI ČOVJEK															
PREDAK ISTOČNIH SLAVENA					CVIJET IZ PORODICE LJILJANA RUTENJU								PRIČA O BOGOVIMA NEPTUNJU		
NEKADANJE VELIKO JEZERO U EGIPTU							STROPNA GREDA (MN.) VANADJU								
														BILJINA TVOREVINA; ZAMETAK ŽIVOG BICA	

RJEŠENJA:

- BOLJA POLOVICA HRABROSTI
- ODRON
- LEONARDO
- LIMB
- IVAN SLAMNIG

ŠALJE:

RENATA ŽINEC
A. BUJINE 23
10000 ZAGREB

Kupon 4

Rješenja s nagradnim kuponom poslati u redakciju do 26. veljače 2000, a ime dobitnika bit će objavljeno u sljedećem broju 2. ožujka 2000. Restoran Starina daruje pobjednika večerom za dvoje.

Kupon 5

euro zarez

Srđan Rahelić/Gioia Ana Ulrich/Vesna de Vink Gulin

Francuska

Hommage Jacquesu Prévertu — 100. godišnjica rođenja

Jacques Prévert najpoznatiji je i najprodavaniji francuski pjesnik ovog stoljeća. Njegova zbirka pjesama *Paroles* prodana je u više od 2,2 milijuna primjeraka, a više od 400 škola širom Francuske nosi njegovo ime... Prigodom ove

obljetnice (Jacques Prévert bi 4. veljače 2000. proslavio 100. rođendan) u Francuskoj se održavaju raznorazni načini iskazivanja počasti slavnom pjesniku: Yves Coirrière posvetio je Prévertu ogromnu biografiju u kojoj govori o bohemskim godinama u Parizu početkom stoljeća i o njegovu odnosu prema nadrealistima i filmu. Hommage se nastavlja i na Radio France, France Inter i France Culture, dok će pariški Théâtre Molière odigrati *Paroles* u režiji Roberta Fortunea. (S. R.)

Nizozemska

Nacionalni dan poezije

U Nizozemskoj je 27. siječnja obilježen prvi službeni Dan poezije, a prema zamisli rotterdamske zaklade Poetry International. Za prvog počasnog pjesnika izabran je Nizozemac Gerrit Komrij koji za razliku od svojih američkih ili engleskih kolega neće morati napisati »određeni broj stihova godišnje«, ali se obvezuje barem četiri puta u godini popratiti aktualna zbivanja i svečanosti. Zauzvrat dobiva 10.000 nizozemskih guldena (oko 35.000 kuna) za kupnju umjetničkog djela po izboru, te jednom mjesečno — buket cvijeća. Dan poezije bio je i prigoda da se ukaže na katastrofalni položaj u kojem se našlo pjesništvo u Nizozemskoj: s jedne strane evate kao nikad dosad (ankete kažu da jedan od dvadeset pet Nizozemaca redovno piše pjesme), a s druge strane, stanje na tržištu je prilično mračno (i zbirke najomiljenijih autora jedva dosegnu nakladu od dvije tisuće primjeraka, koju stotinu više prodaju se pod uvjetom da je u naslovu knjige riječ »ljubav«). Direktorica zaklade Poetry International Rotterdam, Tatjana Daan glavni je smisao postojanja Dana poezije, uz predstavljanje velikog broja novih naslova, opisala kao težnju da se »najnevidljivija od svih umjetnosti učini vidljivom«. (V. de V. G.)

Njemačka

Herbert List, *The Magic Eye*, Fotomuseum im Stadtmuseum, München, do 23. ožujka 2000.

Minhenski Gradski muzej posvetio je opsežnu retrospektivu njemačkome fotografu Herbertu Listu. Portreti poznatih ličnosti poput Pabla Picassa, Jeana Cocteaua, Somerseta Maughama ili Marlene Dietrich svojevrstne su psihološke studije u crno-bijeloj boji i spadaju među najpoznatije radove slavnoga fotografa, kojega na početku karijere nisu zanimali ni ljudi ni fotografija. Njegove prve snimke bavile su se islučivo mrtvom prirodom. U to je vrijeme živio običnim građanskim životom radeći kao tr-

Dodjela Britanske književne nagrade

Autorica popularnoga školarca čarobnjaka, Joanne K. Rowling, proglašena je autoricom godine na ovogodišnjoj dodjeli jedanaestih godišnjih književnih nagrada *British Book Awards*, u izboru od šest nominiranih književnika među kojima se nalaze autor *horror* Stephen King i tvorac inspektora Morsea Colin Dexter. Romani iz serije o Harryju Potteru, mladome čarobnjaku naučniku i trenutno jednom od najpopularnijih likova novije književnosti autorice J. K. Rowling, u cijelome su svijetu prodani u više od dvadeset sedam milijuna

primjeraka, iako su dosada tek objavljena tri nastavka od planiranih sedam. Nagradu za knjigu godine dobio je Sir Alex Ferguson, kapetan nogometnoga kluba Manchester United, za svoju autobiografiju *Managing My Life*.

Nagrada za životno djelo dodijeljena je veteranu komedije Spikeu Milliganu, debitant godine postao je Chris Stewart sa svojom publikacijom *Driving Over Lemons*, a nagrada za dječju knjigu godine pripala je autorici Jacqueline Wilson za knjigu *The Illustrated Mum*. Nagrada se smatra književnim ekvivalentom Oscara. (G.-A. U.)

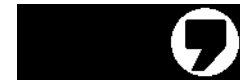
Španjolska

Svjetska premijera opere *Don Quijote*

Opera *Don Quijote*, odvažna adaptacija Cervantesova romana, doživjet će svjetsku premijeru 23. veljače u Teatro Real de Madrid. Priredio ju je španjolski kompozitor njemačkog porijekla, Cristobal Halffter. Vrtočlavlja scenografija Nijemca Herberta Wernickeca uvodi na scenu dekor prekomjernih dimenzija: divovsku piramidu od knjiga, avion, krilatog konja, sandale visoke dva metra... Halffter, poznat po

svom eklektičkom djelu u kojem miješa komornu i simfonijsku glazbu s elektronskim zvukovima, nije želio definirati glazbeni stil koji je skladao za *Don Quijotea*. Realizacija je trajala tri godine, a Halffter je podsjetio na »uvijek aktualnu poruku« Cervantesova djela u kojem pisac kritizira španjolsko društvo 16. stoljeća. Za Halfftera palež knjiga predstavlja najtragičnije razdoblje povijesti. »Kad gore knjige, gore i ljudi« rekao je podsjećajući da kontrola čitanja predstavlja konstantu svih diktatura. (S. R.)

Velika Britanija

mpressum

zarež

dvojtjednik za kulturna i društvena zbivanja

adresa uredništva: Hebrangova 21, Zagreb
telefon: 4855 449, 4855 451

fax: 4856 459

e-mail: zarež@zg.tel.hr

uredništvo prima: radnim danom od 12 do 15 sati

nakladnik: Druga strana d.o.o.

za nakladnika: Boris Maruna

poslovna direktorica: Marcela Ivančić

glavna i odgovorna urednica: Andrea Zlatar

zamjenik glavne urednice: Dean Duda

redaktori: Boris Beck, Dragutin Lučić – Luce

redakcijski kolegij:

Grozdana Cvitan, Nikica Gilić, Nataša Govedić, Giga Gračan, Agata Juniku, Pavle Kalinić, Višeslav Kirinić, Branimira Lazarin, Katarina Luketić, Jurica Pavičić, Iva Pleše, Dušanka Profeta, Dina Puhovski, Srđan Rahelić, Sabina Sabolović, Ana Schmidtbauer, David Šporer, Igor Štik, Davorka Vukov Colić

grafički urednik: Željko Zorica

lektura: Marko Plavić

tajnik redakcije: Srđan Rahelić

priprema: Kolumna d.o.o., Zagreb

tisak: Novi list, Rijeka, Zvonimirova 20a

Tiskanje ovog broja omogućili su

Institut Otvoreno društvo Hrvatska

Ministarstvo kulture Republike Hrvatske

zarež

Cijene oglasnog prostora

1/1 stranica	4500 kn
1/2 stranice	2500 kn
1/4 stranice	1600 kn
1/8 stranice	900 kn

PRETPLATNI LISTIĆ

izrezati i poslati na adresu:

zarež

dvojtjednik za kulturna i društvena zbivanja
10000 Zagreb, Hebrangova 21

Želim se pretplatiti na zarež:

• 6 mjeseci 120,00 kn s popustom 100,00 kn

• 12 mjeseci 240,00 kn s popustom 200,00 kn

Kulturne, znanstvene i obrazovne ustanove te

studenti i učenici mogu koristiti popust:

• 6 mjeseci 85,00 kn

• 12 mjeseci 170,00 kn

Za Europu godišnja pretplata 100.- DEM, za ostale

kontinente 100,00 USD.

PODACI O NARUČITELJU

ime i prezime: _____

adresa: _____

telefon/fax: _____

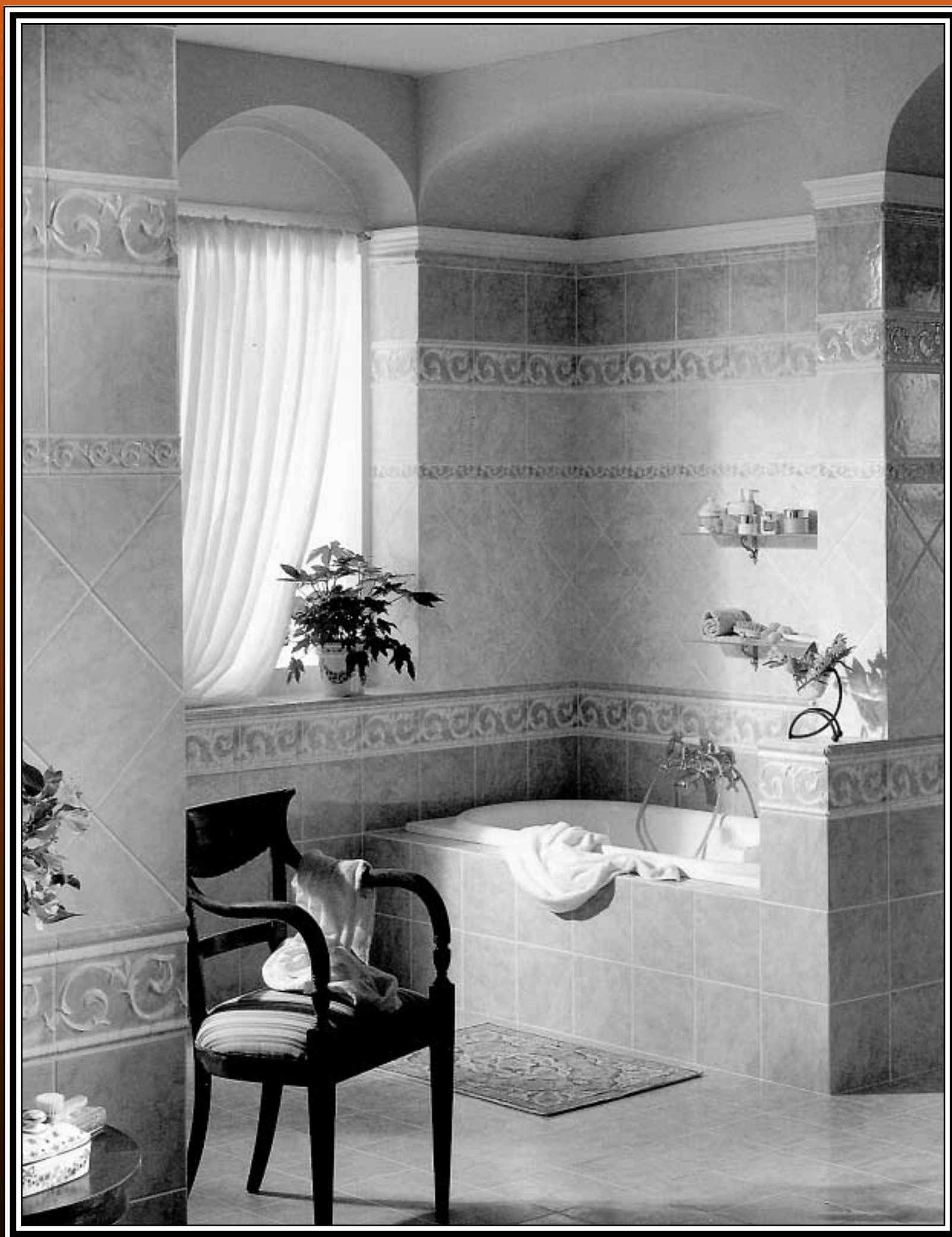
vlastoručni potpis: _____

Uplate na žiro-račun kod Zagrebačke banke:

30101-601-741985. Kopiju uplatnice priložiti listiću.

IMENA ZAŠTITA	0000
Ime: BORIS BECK	
Prezime: ZAGREBAČKI SA ZLOU SAJI	
Adresa: GOSPIŃIĆA 19, ZAGREB	
Šifra: 10101-601-741985	
Ime: DRUGA STRANA D.O.O.	
HEBRANGOVA 21, ZAGREB	
Šifra: 10101-601-741985	

SVOJE ŽELJE OSTVARITE U NAŠEM PRODAJNOM SALONU KERAMIKE

NIV TRGOVINA
d.o.o. ZA TRGOVINU

10000 ZAGREB, HRVATSKA, MEDVEDGRADSKA 19, Tel./fax: 01/46 66 342, 46 66 876